

híd

irodalo **M**űvésze **T**ársadalomtudomány

2008
3. szám
március

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

Alapítási év: 1934
LXXII. évfolyam
2008. 3. szám
m á r c i u s

Főszerkesztő:

Gerold László

(e-mail: gerlgalm@eunet.yu)

Főszerkesztő-helyettes:

Faragó Kornélia

(e-mail: corna@eunet.yu)

Főmunkatársak:

Bányai János

Böndör Pál

Harkai Vass Éva

Jung Károly

Ózer Ágnes

Szabó Szilvia

Toldi Éva

Utasi Csaba

Vickó Árpád

Virág Gábor

Lektor/korrektor:

Buzás Márta

Tördelés/fedőlap:

Buzás Mihály

Fedőlapterv:

Ifj. Sebestyén Imre

Nyomda:

Ideál, Újvidék

Tartalom

KONRÁD György: Inga (próza)	3
KONRÁD Györggyel beszélget VICKÓ Árpád: „ha az értelmiségi, művészi elit fülét, farkát behúzza, akkor pórul jár és buta”	14
DÉSI Ábel: Kopár sziget 1949–1952 (versek, jegyzetek)	27
BARÁTH Attila: „Kell egy kis áramszünet...” ■ Ez ■ Tükörszemüveg (versek)	44
A KULTÚRÁK KÖZÖTTI PÁRBESZÉD EURÓPAI ÉVE	
Mojca KUMERDEJ: Az őrangyal ■ A kéz ■ A fenyves (novellák) (GÁLLOS Orsolya fordítása és jegyzete)	46
RENEZÁNSZ ÉV – 2008	
JUNG Károly: Három adalék a Mátyás-tradíció szerb vonatközöshöz (2. Mátyás király egy Bocche di Cattaró-i [ma Boka Kotorska, Montenegró] verses szerb közmondásban) (tanulmány)	67

KRITIKA

KÖNYV

- HARKAI VASS Éva: Hol van az az íz? (Nádasdy Ádám: *Az az íz.*
Versek 2005–2007) 78
- TOLDI Éva: Szociokulturális változásainkról
(Benes László: *A fenevad zsoldja*) 83
- BENCE Erika: Az elbeszél és meghallgatott történet
(Ürmös Attila: *A semmittevés filozófiája*) 86

SZÍNHÁZ

- GEROLD László: Így esett Illyriában
(Shakespeare: *Vízkereszt, vagy bánom is én*) 90

KÉPZŐMŰVÉSZET

- NÁRAY Éva: Életnapló (Szajkó István: *Látogatók*) 95

KRÓNIKA

- NOVÁK Anikó összeállítása 98

Számunkban Szajkó István munkáit közöljük

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László.
– 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum
Könyvkiadó Közvéllalat, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350-9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2008. március. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéllalat. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: hidepitok@yahoo.com – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840-848668-83-as zsírósámlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26-09914-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2008-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

nga

Részlet

Városokban kóválygok, szövegeket olvasok fel, zsebfüzetbe írok, innen az áru más raktárakba kerül. Sejttem, hogy melyik mondatot követi a derű moraja, és melyik bekezdésre jön a legmélyebb csend. Mielőtt bemegyek a terembe, félrehúzódok, összeszedem magamat, és vörösbort iszom. Az előadás után vacsora következik a meghívókkal, a társalgást fenn kell tartani, éjfél körül léphetek be a szállodába. Akkor még fölhívom a feleségemet, olvasok, amíg leragad a szemem, másnap továbbutazom. Attól az érzéstől, hogy be vagyok zárva, a fordulatig szinte sohasem tudtam szabadulni. Évtizedek mentek el tevékeny és fegyelmezett rezignációban.

Ennek a könyvnek a szervező közepe időben az 1989-es fordulat, az erőszakmentes forradalom, a metamorfózis át és vissza a polgári világba. Én is visszazökkentem a magam polgári mivoltába, amiért innen-onnan kizártak. Felszabadulás és összeomlás, ez a fordulat két arca. Éltem előtte is, utána is, de van kitüntetett idő és meghatározó csomópont.

Rég elbúcsúzhattam attól a föltevéstől, hogy vannak emberek, akik ki akarják fürkészeni a titkaimat, és bele akarnak hatolni az agyamba. Már régen nem tartok a lehallgatóktól. Amióta tökéletesen átvilágíthatónak tekinthetem magamat, azóta a mindennapos önfeljelentés műfajában dolgozom.

A fejem fölött őrzítő lemez, nem rossz, de van. Egy whiskys üveg piros neonsőből formázva. A kávéfőző gép sistereg, a dob gép zakatol, szóke lányok lengetik a derékig érő hajukat. Egy idős nő többször áthalad a színen a törpepincsijével, öregember jön bottal és egy juhászkutyával. Mellettem két lány sakkozik, ujjnyira nyírt haj, nagy pohár sör, hosszú, vékony cigaretta szívnak. A kávéház kirakatüvegén túl egymásba karoló házások sietnek, nagyhasú polgárok billegnek, vékony, fekete nő szalad egy kisfiúval, húzza magát egy öreg gigerli piros pulóverben és piros tornacipőben.

A régi pénztárgép csak a szem gyönyörködtetésére való, a széles vállú csapos fényeszöld mellényét kidüllesztve valami italkeveréket forgat jégkockákkal, visong és torkol egy gépi dzsesszénekesnő. Egy fekete fiatalember pénzt dob a cigaretta-automatába, működik és villog a nyíldobó játék, szemben a pályaudvar tetején a kivilágított óra mellett nedves zászlók csapdosnak a szélben.

*

Mindenre rákérdezek, mintha most látnám először, és mintha megvolna az a fejedelmi, vagy gyermeki jogom, hogy döntsek: tetszik? nem tetszik? Nem az a cél, hogy miránk legyenek kíváncsiak, hanem az, hogy mi legyünk kíváncsiak. London, Párizs, Bécs, Berlin, Prága, Budapest, mindegyik hajdani feltörés valami lényeges világértelmezéshez kapcsolódik. De mi van most két világháború, a fasiszták és kommunisták sikere és bukása után?

Előző este a városi könyvtárban előadtam egy monológot, a terem megtelt, hangzó irodalom. Kérdezik: milyen európai értéket tartok kiemelkedőnek? A tapintatot nevezném annak. Ezt a szeretetnél kevésbé giccsesnek látom, magában foglalja a megfigyelést, az ismeretet, az empátiát és azt az elvet, hogy ne tedd a másiknak, amit magadnak nem kívánsz. Lehetővé teszi az érdeklődést, de elhárítja a bizalmaskodást. Az együttéléshez leginkább tapintat kell, barátság, szerelemnek egyaránt meghosszabbítója, összetevője, fűszere, összefér a magánnyal is, de tekintettel van a másik emberre. Feltételezi az önuralmat, a civilizált családi hagyományt, magában foglalja a megértő intelligenciát, az életismeretet, a szív okosságát és a tapasztalaton nyugvó igazságosságot.

Lehet megérezni, hogy mi van a másik emberrel, hogy mi baja van. Lehet megsejteni, hogy mi esne rosszul neki, és mi az, ami legalábbis nem bántja, sőt esetleg megörvendeztet. A tapintat részben etikett, némely illemszabályok ismerete és könnyed alkalmazása, részben viselkedésművészet, amelynek, mivelhogy minden ember és minden élethelyzet más, igencsak egyszerűnek kell lennie. Tökéletesen tapintatos ember nincsen, így vagy úgy valamikor mindannyian ormótlanak vagyunk, feljajdulhatunk is, észrevéve saját faragatlanságunkat, de aztán továbblépünk, hogy a következő perc kihívásaira válaszolhassunk.

Borús nap, a felhők hasa a kövezetig ér. Beszélgessek holnap egy színpadon kollégákkal az 1989-es fordulatról, a tegnapelőtről, a jövőről, akármiről. Ledöntöttük az előző bálványt, és jött a túlbuzgóság kimérája. Akit ez elszédít, az nem a jelenben él, hanem valami homályos képben a remélt jó felé igyekvésről.

Hosszabb csend után lehámlanak rólam a viszonylataim, mint az utasról a táskái egy újabb szállodaszobában. Rendelt helyem egy kávéház szemben a pályaudvarral, dupla eszpresszó, buborékos ásványvíz és *Jack Daniels whisky* érkezik jéggel élém. Csinálj magadnak egy jó napot, így biztatom magamat egy műmárvány asztalnál. Válaszutak előtt fokozatosan megérezem, hogy mi a nekem való döntés, irtózom az elhamarkodástól, alszom rá egyet. Ez a perc nem egy másik percért van, nem a jövőért, és nem a túlvilágért, hanem a belső jóváhagyásért, hogy ez most így rendben van.

*

A Tűlső Part munkatársai abból indulnak ki, hogy át lehet mászni a hegyen, át lehet evezni a folyón, és hogy akik ott vannak a hegyen túl, a folyón túl, azok is emberek. Lehet úgy is élni, hogy az ember se nem hazudik, se nem harcol. Aki adni akar, az rendszerint talál valakit, akinek adhat. Aki csak kapni szeretne, az csupa gyulladás, és kapni se, adni se tud.

Mit csináljon egy korosodó férfi? Üljön egész nap a szobájában? Az ablakon át nézze a parkban a gyerekeket, az erélyes fiatal mamákat meg a botozó öregasszonyokat, egy hajlott nőt, aki a szökőkútba néz, és egy fiatal leányt, aki a bal kezével oldalra fésüli a vállig érő haját? Vagy induljon kószálni?

A portásnő egy nagy zöld esernyőt kínál, és jó sétát kíván. Kilépek, nem esik, tétovázok, hogy merre menjek. A vár és a nagy előadóterem nem érdekel, voltam már ott ma, a vásárlóutca sem. Jön egy félbolond a kutyájával, és rám kiált. Valami csúf illetlenséget mondhatott, amit nem értek, de amitől a tőlem jobbra álló, finom kabátos úr is bocsánatkérő zavarban mosolyog.

Egy erkélyen egy kislány könyököl és a mobiltelefonján beszélget, finto-rogva, erre-arra kacsingatva, kacarászva és az ajkát nyalogatva. Leveszem róla a tekintetemet, és teltebb dámákra helyezem át, akik nagy kupac fagy-laltgombóccal mérkőznek. Az egyiknek szép, mély ráncai vannak az orra alatt, amelyekkel vidáman felel a két sarkán felkunkorodó, nagy szája, a beszéde is szökkenő és csapongó.

Amíg egy sétatéri padon olvasok, körültopognak a galambok, babák szemlélődnek a kocsijukban, egy kislány babrál az anyja vörösre festett hajával, mamák felismernek, futó mosolyuk nem barátságatlan. Egy padon egy iskolás szerelmespár ül, a fiú átkarolja a mellette ülő lányt, és ütemesen simogatja a felsőkarját.

A labdázó tér is megtelt, egy fiatalember folyamatosan sebesen beszél a fűvön a zsebtelefonjába, forog maga körül, és új meg új számokat hív fel, folyton van valami lényegtelen mondanivalója és üres nevetnivalója. Semmi dolgom, betévedek a hajléktalanok menhelyére, ahol tegnap is jártam már a polgármester kíséretében, a kártyázó hajléktalanok bizalmatlanul méregetnek, a szállás megtelt, mondja az egyik, röhögcsélnek.

Ennél jobb a *Café Academica*, egy trikós férfi átölel egy arany fülbevalós lányt, itt egy asztaltársaság kártyázik, amott biliárdozik, van, aki a sportközvetítést nézi, és van, aki a csaposnővel beszélget. A bárpult sarkán ülő trikós férfi lehet a kidobóember.

*

Az utca túloldalán az Oscar Wilde bárban a falon a csillagok, Shaw, Yeats, Joyce, Beckett etc., irish pub. Lehet, hogy az írek a legzseniálisabbak? Akik ennyit adtak, azoknak van miből adni. Kellett hozzá az izákosságuk, a nagyotmondásuk, a vicstermő mámor, egyszóval a bolondságuk, amelynek a paradox éleslátás a visszája. Ezzel szemben a fejem mögött zengésbe fog egy ír dalnok, gitárkíséret veszi körül, de ő túlkiáltozza. Ezt a zajnokot egyáltalán nem kértem.

A bárnő egy kicsit meg van sértve, mikor halkításért esdeklek, honfitársainak ez az énekes a kedvence. A csendes kisvárosi utcákon az emberek alighanem zajra vágnak. Hirtelen mintha a bárnő is alakot váltana, kezd nyugtalanítóan ismerős lenni, hiába dörzsölöm a szememet. A Fehér Leopárdban a főnöknő hosszan telefonál, és nem jön. Odajön viszont egy behemót, kopasz ember, a feje csupa göröngy és dudor. Egy pohár barna sört kérek.

A navigáló zsebkészülék messzire küld, vissza a múltba, száraz rémképekbe éppúgy, mint vágyfantáziákba. Az írás arra is jó, hogy elszökjek magamtól. Megengedett kicsapongás, iskolakerülés, bujkálás, tilosban járás. Az első fogalmazás a vakmerő mozdulat.

Egy mentőkocsi szirénáz. A Korona Szálló teraszán a katedrálissal szemben állok, lent a téren valaki Bachot fuvoláz. Finom ködben áll a hegy, fehér hasú sirályok szálldosnak a tér fölött és rendőrségi helikopterek. A szomszédos utcákban páncélautók várakoznak nehézfegyverekkel, nehogy holmi terroristáknak kedve legyen a Korona Szállóban száz írot elintézni.

Az alkalmi feladat sok, az én időm pedig már kevés. Csodálkozó utas, képhídon beszállok helyzetekbe. Elnézést kérek a szekrénytől, ha nekimegyek. Lehetőleg semmit sem rombolni, semmit, ami van és működik. Szeszélyes változékonyságom ellen védekezve valami mésházát igényel bennem a rendérzék, megzavarhatatlan napirendet, egy alapos belső esküdtszék által jóváhagyott nézőpontot. Ott, ahol vagyok, óvóhelyet kívánok, amelyben ne történjék lehetőleg semmi sem.

Esik az eső, benézek a Csigába, barna sört kérek, attól kellemesen és nem közönségesen fogok elbágyadni. Áthaladok a városon, leszállok, átszállok, nem találkozom senkivel, átadom magam a semmittevésnek. Ha toll van a jobb kezemben, egy természetes mozdulattal nyakon ragadom a jamaicai Morgan kapitányt, és kellemes pattintással kihúzom belőle a ruganyos dugót. Alig két korty maradt az üveg fenekén, most mintha elállna az eső.

A játszótéri padon is elbóbiskolok. Szomszédom is alszik a vaslábú karos-székekben, lógatja a fejét, és a gyerekek, akiknek pénzt és cukrot szokott adni, érzik, hogy részeg, vagy kábult, mindenesetre magatehetetlen, és ezért előbb tegeznek, és megkérdezik: „Mit ittál? Adjál pénzt! Miért nem adsz? Múltkor adtál, adjál most is! Ne legyél már olyan szarevő! Kérsz egy kis vizet? Leköpjelek? Megfricskázom az orrod!” És akkor felmorran az ember. A gyerekek szétspriccelnek, visonganak. Hát ilyenek vagytok, mondja a szomszéd.

*

Mit is csinálunk? A stílus egyik alapkérdése: miket teszünk egymás mellé? Párba állni, párosodni, párosítani. Platón szerint a gömb hasadt ketté, és most a félgömböcskék keresik egymást. Ez a szerelem és a művészet alapja. Milyen elemek bírják el egymást, mint a csont és a föld?

Kedvtelve simogatom ezt a cseresznyefa íróasztalt. Akkor sem hagynám abba az írást, ha sok pénzem lenne, a kettő között nincs összefüggés. A grafomán kevéssé lóg a javak emlőjén. Add meg az istennek, ami az istené, és add meg az ördögnek, ami az ördögé, de ne hagyj magad széttépni.

Isten állítólag azt mondta, hogy neki nem kell a regény, és őt ez a sok pszilicsár pletyka sem érdekli. Ami engem illet, ha választanom kellene isten és a regény között, az utóbbit választanám, az Úr majd elboldogul nélkülem is. A szerző sokszorozni szeretné a világot: ha már világ, akkor legyen egyetemes és végtelen. „A regényírás lázadás isten egyetlensége ellen.

Megfelekedtél róla?” kérdezte tőlem egy vallásos ember. „Nem vagyok hülye megfelekedezni róla. Más kérdés, hogy rettegem-e.” A nagyvilág isten regénye, a szerző egyetlen figurától sem tagadja meg az elemi megértést. Nem lenne pontosabb isten helyett vak alakulást mondani.

A megértés munkájában az ember az egész testével vesz részt, ámulattal, meghökkenéssel, undorral. Megecsik, hogy az ember – tükörbe nézve, életrajzára visszatekintve – előre megrajzolt formának látja magát. Tenni és nem beszélni róla; hódolat a gyakorlat előtt. Az ember a rendelkezésre álló formákból időbeli élőlényt alkot.

Rendes kelet-európai néhány megfigyelésre méltó összeomlást megélt. Mi történt? Vadászat vagy szökés. Olykor megszabadulás és kivonulás a sötétség birodalmából, suhanunk a síneken. Átláthatóság vagy elveszettség? Leng a paradox inga a maximalizmus és a minimalizmus között. Nincs kisember és nagyember, ha nagy vagy, akkor hajolj le. Adj teret a kiválóknak és kielégülést a hiúságoknak.

*

A közszolgálat első követelménye nem megsértődni. Mint a pestist, úgy kerülni a sértett, arrogáns, gőgös, ellenségeskedő hangot. Mindenkibe beférkőznek a kisebbségi érzések, mert mindenki ingatag talapzaton áll, mert az embereket inkább a történelmi hullámverés tette oda, ahol vannak, mint a teljesítményük. Életvitelemhez hozzátartozik a nyilvános gondolkodás, arról beszélnek, amiről kérdeznek, nem hasalok.

Maga kicsoda? Vendégmunkás vagyok és vándorelnök, egy koros férfi, akinek tovább kell mennie, és közben járhatja az eszét a valamivé növvő szinte semmin. Gazdálkodom magammal, és elég szigorú regula alatt élek. Visznek valahova, ahol majd össze kell szednem magamat, de addig kinézek az autó ablakán, és hallgatom a vezető meséjét.

Ezen a játszótéren minden előfordulhat, az is lehet, hogy rám köszön Kovács Miki, aki egykor a sofőröm volt 1990-ben, és kémelhárító múltjának részleteivel szórakoztatott: hogyan szervezett be jámbor legényeket kémelhárítónak, akiknek az volt a dolguk, hogy egymást szoros megfigyelés alatt tartásák. Egyik kisvárosból vitt a másikba, mindenkinek ismerte a kis hibáit, és gyalogság-táros szorgalmával fölébük is került, mert nem ivott annyit, mint a szent költő, akit ugyancsak szállított.

8 A szívesség mögött mindig van valami szolgálat is, egyáltalán titkos-e ma még az, amely figyel, és amely mindig ráirányítható bárkire? De ha olvasom

az egykor rólam készült iratokat, csak a szájalom tölt el, hogy mennyi munka milyen semmiségekért! De legalább van valami naptári azonosíthatósága a történeteknek. Kovács Miki most Közép-Ázsiában szélhámoskodik, alighanem benne van a heroinfinomításban is, és nincs messze egy diktátor szívéből. Bizonyára összeházasodott egy megbízható, de nagyon szép leánnyal, aki mint a helyi titkosszolgálat ügynöke, alkalmasint meg is fojthatja a Mikit az ágyban, de gyereket is hajlandó szülni neki.

A téren nézem a handzsárforgatókat, a kutyasétáltatókat, a füves szipantyzúzókat és a fehér szattyánbőr nadrágos szépségkirálynőt. Keresem a lépegetés örömét, impulzusokat kapok a vágyaimtól, a hiúságaimtól, kényszereimtől, félelmeimtől, ízléseimtől. Ezt ne tedd, azt teheted, de, ha lehet, inkább ne. Nem félek, nem vagyok hebehurgya, nem pocskondiázok, nem akarom a másik felet megszegényíteni, kivonom magam minden névből, megjelölésből, meghatározásból.

Szerettem bliccelni, mulasztani, nem ott lenni, lelépni, és mivelhogy kaptam belőlük rendesen, igyekeztem hiányozni számos fogadásról és ünnepegről. Ha odamegyek, teszem, amit kell, örvendek a találkozásoknak, kezeket szorongatok, köszönöm az elismerő szavakat, és lesem, hogy merre van a mosdó. Rálelek a megfelelő útirányra, de akkor egy édes öregúr hangoztatja, milyen pompás, hogy itt voltam.

Elismerően bólintok, valóban szép, hogy itt lehettem. A helyi bölcselő elkapja a könyökömet: egyetértetek-e vele abban, hogy a modern ember nem tud az előrehaladás, a hódítás szenvedélyéről lemondani, sőt azt tartja természetesnek, hogy a körforgás a növekedésnek adja át a helyét. Eltévelyedés, nemde? De, persze, hogyne, végül azonban eljutok élvezetes megkönnyebbülést nyújtó úti célomhoz.

*

Történt, ami történt, mindezek után hol vagy otthon, hova való vagy? Csak tartozol ezekhez, vagy azokhoz! Nem? De, hogyne, ezekhez is meg azokhoz is, és tudomásul veszem mind a szétszóródást, mind az egybegyülekezést. Az írókra marad a diaszpórák filozófiájának a megköltése, ingaszerű összeköttetésben a centrális helyekkel, a fővárosokkal, a személyes találkozással és a csoportos egybegyűléssel. Hol a diaszpóra, hol meg az összejövetel van napirenden. Járjuk körül a földet, azután hagyjuk el, a testünkben kilépve.

Hosszú nap lesz ez és hosszú éjszaka, nem tervezem, csak megnyújtom. Nincs más hatalmunk, csak az, hogy olvasóinknak egy töredéke esetleg nem tudja elúzni a fejéből a munkáinkat. Nem harcolunk, tudósítunk arról, ami számunkra – bennünket megragadó erővel – van. A végtelenből a csekély-

ségről, ami nekünk jutott. Idősödő emberek hajlamosak sűrűn fölelgetni, szóba hozni előrehaladott korukat. Gyengeség, kacérkodás, visszaélés, mentegetőzés, dicsekvés, jobb kortalanná lenni. Hadd legyenek egyik percben kisleány, a másikban öregúr. Jelszavaim mára: edzés, önuralom és egyenletes mámor.

Hátam mögött a kőkerítés, előttem a Szent György-hegy és a nyár java. Folyosót nyitok a szöveg és a még felszántatlan tudat között, de ma még maradjanak a történetek a lenti gomolygásban, ott, ahol az emlék csupán valahonnan rémlő, bevillanó képzet. Hálálkodjon, aki nem nyomorék. A sztoicizmus hősi és gögös lemondás, én inkább a vidor elhárítás fogalmát használnám, egy kevés huncut bölcsellemmel. Ha nekem is van egy ebédem, nem zavar, hogy a másíknak akár száz ebédje is lehetne, és nem sajnálom azokat, akiknek sok idejük van az önsajnálatra.

*

Üres a vagon és a táj, gyér esőcseppek hullanak tócsákba vörös és fehér kavics-utakon, az utastársak szunyókálnak. Két férfi kerékpárra támaszkodva áll egymással szemben, mögöttük a messzeségbe nyúlik be a móló. A kikötőben vitorlás csónakok imbolyognak, csatornát szemlélek és hattyúnyáját, sirályok szálldosnak a nádas fölött. Dombos-völgyes falvak, emeletes családi házak, épületfaraktár, deszkahalmok, nedves, füves rétek, hullámozó láthatár. Elszárguld mellettünk egy ellenirányú vonat, és benne mindenféle eszelős buzgólkodó. Egy laptopos úrral biccentünk egymásnak, nincs kifogásunk egymás ellen, én is előveszem a fekete noteszemet és a golyóstollamat, ki-ki megtér a szerszámaihoz.

Időnként belesuttogok a láthatatlan mikrofonomba, mintha magamban beszélnék, mint a bolond, vagy mint ahogy tettem már ezt különböző hangfelvevőkbe duruzsolva. Kezdttem egy hétkilós magnetofonnal, cipeltem egy vállamon lógó sporttáskában, mentem, beszéltem, és tudtam, hogy visszaneznenk rám; már akkor, fiatal kutató koromban megszokhattam, hogy mosoly és homlokkopogtatás kíséri a megnyilatkozásaimat. „Mondja, kedvesem, maga ép eszénél van?”

A múltba utazom, szórakoztató egy fél évszázadot hátrálni, számos ént foglalok el, kutatok és látogatok, szeretnék megfeleledkezni a gravitációról, és nem lehetetlen, hogy a saját halálomat is át fogom ugorzni. Bárkit felhívhatok telefonon, olyanokat is, akiknek a temetésén ott unatkoztam. Nagyságok, hajdan megközelíthetetlen, zárkózott figurák is fogadnak, mentegetőznek és igazolják magukat.

10 A kávézó ablakában sárgaréz korlát választ el az utcától, csöpög a sörcsap, egy rozoga öregúr egy valamivel kevésbé rozoga öreg nőbe kapaszkodik,

tömzsi szereti a tömzsit. Megkérdezek egy gipsz angyalszobrot a szemközti házon, hogy jó úton járok-e.

Jól összejöttünk mozgólépcsőn, autóbuszban, tehervagonban, rövidzártas felvonófülkében. Tapogatók és zsebtolvajok eldorádója, megtámasztjuk egymást, ha nyílik az ajtó, majd kidőlünk halomban. Nem irtózom az emberiségtől, de fellélegzem, amikor a vonat olyan zöldülő rétek és gabonatóblák mellett halad el, amelyeken egyetlen ember sincs, csak a csendes rügyfakadás, levélpöndörödés, az élet magamagától, és van tér szinte korlátlan, kéklő hegy a távolban, azután a nagy víztükör, de ez sem határtalan.

Szeretek víz fölé könyökölni egy korlátra támaszkodva, a hullámok állandó csapdosását hallgatva. Lelátok a tó fenekéig, a tükrén meg tornyokat, lámpákat és kis hidakat, mindenféle tetejű keskeny, magas házat nyel a szemem.

Zsebre tett kézzel kocsmáról kocsmára, templomról templomra járom a várost. Az istenkereső nem akar magának semmit, néha azonban szívesen lakmározik. Kaput, padot, virágágyat, aranyozott oltárszekrényt keres. Felderítő alkonyi tájakon nézni akar, amíg van szeme, megsimogatja a márványoszlopot, tág orrcimpával a fehér virágfüzér fölé hajol, és oldalt sandítva örül, hogy a templom teljesen üres. Atyám, itt vagy? Ha odakint kisüt a nap, akkor itt vagy. Az ablakon át bevág a ragyogás. Mit bámultok a plafonon, barokk angyalok? Csillárt, freskót, világító szívet?

Nem keresek semmit, azt kerestem, amit találtam. A könyv magát írja, a szerző leül, figyel, vár, ajánlatok érkeznek, a türelmesen kivárt mondat megállja a helyét. Az önéletrajzírás: kutatás. Adva van egy vizsgálati személy szőröstül-bőröstül, mindennel, amit egy ember önmagáról tudhat, nem feledve, hogy egész folyamatos környezetünkkel együtt vagyunk azok, akik vagyunk. Az én tehát igen sok embert jelent. Az önéletrajzíró a fogamzás pillanatában megkapta szüleitől – és rajtuk át még ki tudja, ki mindenkitől – a kutatási feladatot, cipelnie kell a témáját holtáig. A múlt nyomaszt és kötelez, a jövő irányít és terel, a most mind a kettőnél szabadabb. A tiszta most misztikus gyakorlatok elérhetetlen célja. Bár nem vagyok templomjáró, de mégis vallásos, azt hiszem legalábbis.

A papi beszéd, ha nem is riaszt el a vallástól, de közelebb sem visz hozzá. Van, aki akkor a legvallásosabb, amikor tesz-vesz. A művészet a múlt időből áthelyez az örökidőbe. Valami, ami addig nem volt, hirtelen lett. Valami, ami addig volt, hirtelen nincs többé.

Magának az a trükkje, hogy a pontosságra törekvő emlékezést úgy használja, mint a sportoló a doppingszereket. Vagy mint a ravasz diák: puskázik az életrajzából. A pontos emlék kimélyíthető, az igazság érdekes, többletvárása van. Bármit állítok az ablakom előtt elhaladó járókelőről, ez a valóság a következő percben már nincs, a hölgy vagy az úr elhaladt előttem, múlttá lettek, elbeszélésé.

Egyazon pillanatban látom az egész alakot, és csak ahogy beszélek róla, úgy darabolom fel a képet egymás után következő szavakká. Nincsen önkénytől mentes elbeszélés, minden, ami van, egy pillanat múlva már csak volt, amiről ezt is, azt is lehet állítani. Nincs a szöveget megelőző cselekmény, az észjárás maga a mese.

Tartok tőle, hogy nincs olyan bíróság, amely előtt gyorsítva lepergethetném az életrajzomat, és amely törvényesen átengedne a fénykikötőbe, ahova minden vágy és vallás kívánkozik. De az is lehet, hogy a bíróság nem enged sehova, csak azt mondja, hogy várjak, és nézzem akár ítéletnapig, hogy miket műveltem. Jó vagy szörnyű, ha az embert összezárják saját magával?

*

Önmagán valamelyest gondolkodni minden épkézláb embernek muszáj, bár nem mindenki látja elbeszélhető történetnek önmagát, és általában még azok sem nyúlnak tollhoz, akiknek szavajárása, hogy az én életem egy kész regény. Ha mégis nyúlnak, megeshet, hogy olvasni érdemes művet bíznak a világ érdeklődésére. Lehetséges, hogy értelmes és tapasztalt emberek a közélet aktív színpadáról elhúzódva az írásos visszatekintésben lelik kedvüket.

Engem azonban valami más érdekel, az írók önéletrajza, akiknek az életsorsát is megszabja az a döntésük, hogy az írás lesz az igazi mesterségük, akiknek az írásmódja meghatározó személyiségjegye. Hogy miképpen próbált a szerző életben maradni, és hogy miképpen ad számot az életéről, ez a két stratégiai kérdés egymással mélyen összefügg. Születésünkkel kapunk egy kihívást, amely arra ösztönöz, hogy megpróbáljuk felidézni, mi is történt velünk.

A kutató jelentéseket továbbít, ahogy az életútján továbbhalad, az olvasók kéme beszámol tapasztalatairól az emberi lét köréből. Látunk magunk előtt egy hosszú utcát, amelynek különböző szakaszain elég nehéz volt az áthaladás. Van, akinek eleve elmegy a kedve attól, hogy ezen az utcán végigmenjen, van, aki rögtön vesztesre állítja be magát, és lesz belőle dühöngő, másokat okoló vesztes, de olyan is van, aki egyáltalán nem vesztes, noha garmadával érték veszteségek, de már az életben maradást is kísérletként élte meg. Mi kell hozzá? Odaadás valamilyen működés iránt.

Megkaptam a francia becsületrend tisztí fokozatát. Te sohasem hazudtál? Kérdi tőlem a lelkiismeret démona. Szó, ami szó, írásban sosem. Élőszóban igen, gondoljunk csak a szerelmi rajongás és hűtlenség beszédére. Vagy a régi rendőrségi kihallgatásokra. Szerzőként nem, úgy nem hazudtam. Ami az én nevemen megjelent, azt mind a magaménak tekintem. Annyira voltam értelmes és ostoba, mint maga a szöveg.

Éjfél van, a szélben a diófa ágai bólogatnak, madár lakta felhőkarcoló.
12 Már csak a papír és a toll mellé letett szemüvegem néz vissza rám. Az ember-

nek az lesz a büntetése, hogy néznie, olvasnia kell magát. Saját magába veretik bele az orra. A reflexió szükséglete már kisiskolás korban előáll, ismerünk egészen kiskorú autobiográfusokat.

Az önéletrajzíró járókelő igyekszik megmenteni valamit sétáinak a benyomásaiból, jövés-menéssel eltöltött napjaiból, próbál nem egészen meghalni. Talán akkor is tenné ezt, ha tudná, hogy nem marad fenn utána egy sor sem. Magának, későbbi önmagának írná, vagy csak úgy, hogy legyen, egy darabig legyen még, mint egy fatörzsbe vésett, vagy egy börtöntéglafalba karcolt monogram és dátum.

Z. A. 270907

HANGARCHÍVUM

„ha az értelmiségi, művészi elit fülét, farkát behúzza,
akkor pórus jár és buta”

Konrád Györggyel beszélget Vickó Árpád

– Kezdjük talán azzal, hogy mindig is nagyon szívesen tettél eleget jugoszláviai barátaid meghívásának. Eddig hét könyved jelent meg szerb nyelven. De csak a legújabb található még a boltokban, a többi elfogyott. Egyik regényed pedig két kiadást is megért, az itteni viszonylatokban nem is csekély példányszámban. Budvára most mégis nem szívesen jöttél el.

– Jól mondtad, hogy barátaim meghívására jöttem. Azt hiszem, ez volt a legfőbb motívum. Ezúttal is barátaim ösztönzésére, nevezetesen a te ösztönzésedre jöttem el. Volt bennem egy olyan érzés – de ez inkább az elképzelésen alapuló érzés volt –, hogy nyaralni meg élvezni a napot, a tengert, jókat enni-inni, úgy élni, mint az emberek élnek mindig, ha tudnak, nyáron. Most, amikor itt nem olyan messze háború dúl, és embereket űznek el az otthonaikból, az elűzöttek erdőben húzzák meg magukat – mindenfélét lehet olvasni az újságban sírokról, tömegsírokról, még szemkinyomásokról is –, szóval úgy éreztem, hogy van ebben valami frivol, na de az életben benne van ez az alapvető frivolitás. Egy kicsit úgy képzeltem ezt el, illetve hasonlított ez az én elképzelésem ahhoz, amikor a nyugat-európai turisták 1991–92-ben lemondták magyarországi útjaikat, mert azt gondolták, hogy a szerb–horvát háború miatt Magyarországra sem tanácsos utazni. Holott Magyarországon szelíd béke honolt. Nos, valami hasonló van most itt is. És megértettem a helyszínre jövet, hogy egyrészt folyik a mindennapi élet a maga banalitásával, napernyőkkel és napolajjal, halakkal és vörösborral, és valahol távolabb zajlik az, amiről az újságban lehet olvasni. Hát valahogy így van ez.

– A háború, a polgárháború során az áldozat, kiváltképpen pedig a civil, de általában az áldozat nézőpontja – mindig elsikkad. Lehet-e egyáltalán a potenciális áldozatoknak valamilyen stratégiájuk?

– A potenciális áldozatoknak nehéz, mert a potenciális áldozat a civil, a civil és a védtelen, az öreg és a gyerek, a nő, a feleség, az anya. Tehát az, aki nem fog fegyvert. Az, akinek eszébe se jut fegyvert fogni. És vannak ezek az őrjöngő férfiak, ezek a rohangáló terepszínű egyenruhás alakok, különféle, most már egyre inkább hasonló egyenruhákban, géppisztollyal páváskodnak, parádézhatnak, szakállasok, marconák, és mutatják, hogy ők milyen elszántak. Rémesnek találom ezeket a hősöket, inkább ostobáknak – ostobáknak, meg gondolatlanoknak, olyanoknak, akik nem tudják, hogy miről van szó, nem tudják, hogy mit csináljanak a gyerekjátékaikkal, amelyek gyilkos gyerekjátékok. Hozzáteszem, hogy én talán nem mértem föl eléggé, és nem gondoltam igazán bele abba, hogy mi a változatlan jelentősége itt a Balkánon annak a fogalomnak, hogy harcos. Mert azt mondhatnám, hogy a 19. századnak egészen Nyugat-Európáig a harcos, a hős, a katona, a katonatiszt egy ilyen centrális figurája volt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában sem volt a katonatisztnél magasabb rendű. Éppen most olvasom Jaspersnek a filozófiai emlékiratait vagy önéletrajzát, és azt mondja, hogy csak azok merték az első világháború ellen felemelni a szavukat, akik részt vettek a háborúban, ha katonaviselt emberek voltak, s csak akkor érezték ezt hitelesnek, vagy erkölcsileg jogosultnak. Sőt, ha frontszolgálatot teljesítettek. Különben a gyávanak a súlya, a vádló képze nehezedik a férfira, nem is férfi az, aki nem kész arra, hogy egy másik férfit, vagy nem csak férfit, hanem civilt, öreget és gyereket – ahogy ez zajlott és zajlik mindig a háborúban – megöljön. Nos, én azt gondolom, hogy nemcsak egy évszázad telt el, hanem egy évezred is, vagy talán még több is, és Jézus vélt születése után kétezer évvel egy kicsit visszagondolhatunk, hogy mit zárunk le. Egy olyan korszakot, amelyben az erőszak, a testi erőszak, a gyilkoló erőszak volt a rendező elv a népek, a közösségek, vagy akár az egyének között. És hogy, hogy nem, attól, hogy a fegyverek végtelenül pusztítóképesek, a nagy fegyverek, a nagy államok nagy fegyverei, attól a fegyveres ember alakja abszurdá, groteszkké, elavulttá lett. A harcos kimegy a divatból. A fizikai erő maradt talán a body-guardokra, a testőrökre, a maffiózókra, vagy egyszerűen azokra a férfiakra, akik szeretnek a kamerák elé állni, az izmaikat mutogatni. De a tudás-társadalom korszakába lépve ami a homlok mögött van, az számít, a bicepsz pedig, jó ha van, de nem meghatározója az emberi létnek. Azt hiszem, hogy ez az a korszakforduló, amikor a legegyszerűbb magyar közmondás érvényesül: „Többet ésszel, mint erővel.” És azok a fejlett társadalmak, amelyek ezt nemcsak vallják, hanem gyakorolják is – mert látom, még az én kis falumban, Hegymagason is, ahol most gázvezetéket fektetnek, a Poklen gyárnak meg a Catterpillar gyárnak a talajgyaluit, meg a mindenféle más talajmegmunkáló gépei – hát százszor annyit tudnak elvégezni, mint egy nagy embercsapat. Holott csak nyugodtan üldögél egy ember, és egy kormányt meg egy botkormányt irányítgat benne.

Szóval az erő és a másik irányába való erőfitogtatás valahogy anakronisztikus dologgá változott. A Balkánon ez alighanem még másként van. A harcos itt még valamiféle romantikával övezi magát. Lehet, hogy most aranyláncot visel a nyakában, nem is egyet, hanem többet. Ma reggel sétáltam, férfiak, nők három aranylánccal, kereszt, szentkép, mindenféle más brossok és medallionok. És emellé – úgy látszik – jól illik az egyenruha meg a géppisztoly is. Lehetséges, hogy ez egy más értelemben való fáziskésés is. Beszéltük nemrégiben – kirándulások során – hogy lám, ezt a hidat, ezt az utat, azt a falat, azt a kikötői építményt még az Osztrák–Magyar Monarchia idején a monarchia mérnökei tervezték és építették. Úgy néz ki, hogy infrastruktúra tekintetében itt a tengerparton, vagy akár Szarajevóban, ahol Kállay Béni a maga paternalista módján kicsit zsarnokoskodva, de fenntartotta a rendet, sok mindent teremtettek. Ez egy alkotó periódus volt. Bár nincs bennem ilyen, talán iróniával is szemlélhető Habsburg-nosztalgia. Nem gondolom, hogy az öreg Ferenc József kétágú szakállja között valami különleges bölcsesség cikázott. De azt gondolom, hogy aránylag kevesebbet ölték egymást az emberek. Kevesebbet ölték egymást, holott tizenegy nép élt együtt abban a monarchiában. És még valahogyan féken tartották önmagukban annak az egyszerű igénynek a követelményét, hogy akkor most itt, ezen a területen, amely lehetőleg minél nagyobb legyen, csak mi uralkodjunk, és másoknak kuss. És mások húzzák meg magukat, vagy ha nem tetszik, menjenek el innen. Ez a nagy bölcsesség igazában a 19. századi patriotizmusnak vagy romantikus nacionalizmusnak a lezüllött változata, mert az még egy idealista és entuziazmussal eltelt vallásszerű, odaadó, rajongó érzés volt, az önfeláldozásnak egy új formája. Miután a felvilágosodás korszaka valahogy a vallási rajongást apasztotta, szárította, racionalizálta, a helyére jött a haza, mint szentség, mint bálvány, mint isteni fogalom. S a haza szolgálata megkövetelte azt, hogy a hősök készek legyenek a szomszéd népet levagdalni. Történelmünk összes nagy és dicső eseményét nézhetjük más nézőpontból is, például Damjanichnak a nagy sikereit, ahogy a Bácskában a szerb falvakat felperzselté, ahol úgy gondolták, hogy nemcsak a magyaroknak kell uralkodniuk ebben a hazában – ezt ma kevesebb rajongással tudom nézni, és nem okvetlenül szabadságharcnak tekintem. Tehát mindenütt, ahol asszonyokat, gyerekeket, ártatlanokat, védteleneket, nem harcosokat, nem fegyvereseket öldösnek, azt én, egyszer már mondtam itt egy sajtóbeszélgetésen, háborús bűnnek tekintem. Függetlenül attól, hogy hol állnak, és függetlenül attól, hogy lesz-e valaha is olyan nemzetközi bíróság, amely ezeket a háborús bűnösöket felelősségre vonja és elítéli. Az üldözöttek védelmére milyen lehetőség van? Hát talán csak azt mondanám, hogy ez a szerveződése ma a világnak. Hogy a nemzeti szuverenitás, a nemzetállami szuverenitás nem a végső szó. Hogy afölé rendelt elvek és érdekek vannak, hogy az emberi jogok, az emberélet védelme,

az embervédelem, az magasabb eszme, mint a nemzeti szuverenitás. Mint az, hogy valamely király, császár, köztársasági elnök, diktátor, demokratikusan választott parlament a lakosság életével rendelkezesség korlátlanul, hogy egy többség egy kisebbséget megregulázhasson, és csöndre kényszeríthessen, hogy a kisebbségtől azokat a jogokat megvonhassa, amelyeket ő maga élvez, nevezetesen, hogy a saját nyelvén bontakozzon ki, fejezze ki magát, közlekedjen normálisan, hogy ne érezze magát másodrangúnak, kisebbségtudatba szorítottnak a saját hazájában, abban a városban vagy faluban, ahol él. Szóval ezt az embervédelmet egyértelműen magasabb rendű, értékesebb nézőpontnak tekintem, mint a nemzetállami szuverenitást, és igenis korlátozandónak, akár fegyveres intervenciókkal korlátozandónak látom a nemzetállamok túlhatalmának nyakló nélküli elkanászodását. Igenis mutassák meg a különféle vezetőknek, hogy van határa a hatalmuknak. Hogy ha az öregasszonyok nem tudnak határt szabni nekik, akkor külső hatalmak, nemzetközi szervezetek, nemzetközi szövetségek, akár katonai szövetségek mutassák meg, hogy barátocskám, vigyázz, mert te is pórul járhatsz, mert még ülhetsz a vádlottak padján.

– *Sok szó esik a hazafiasságról – mi is ezt említettük. Milyen patriotizmus lehetne most időszerű? Alkotmányos patriotizmusnak nevezik az újkori liberálisok azt az attitűdöt, ami esetleg elfogadható lenne.*

– Én a plurális patriotizmust tartom jónak. Induljunk ki a legegyszerűsből. Mondjuk, hogy mi ketten budvai polgárok vagyunk. Miért ne mondhatnánk azt, hiszen éppen most Budvában vagyunk, hogy akkor szeressük Budvát. Vagy ha mondjuk perastiak lennénk. Perast? Peraston háromszáz éven át építettek a tengerészek egy kis szigetecskét, ahova egy ikon miatt, amely valahonnan a tenger mélyéből került elő, egy templomocskát akartak építeni. Hát az a sok ember, aki azokat a köveket ledobálta, és lassan épített, az a sok ember, aki azt a templomot berendezte, az a festő, aki a szentképeket festette – azok mind valamilyen alázattal közeledtek ehhez a munkálkodáshoz, és tudták, hogy ők csak részei ennek a nagy munkának, hogy végül is ott egy szép kis templom épülhessen. És tudták, hogy egy folyamatban vesznek részt, amely nem velük kezdődött, amely nem velük végződik, folytatódik rajtuk túl is. És a mű, az létrejön. A mű a város, amelyben élnek. És ebben a városban élhetnének egymás mellett, mint ahogy éltek is a különböző városokban egymás mellett a legkülönfélébb nációk és nyelvek alanyai. Mert ha az ember nem különösebben korlátozott képességű, akkor képes arra, hogy nyelveket tanuljon, és tud akár kettőnél több nyelven is beszélni. És meg tudja magát értetni polgártársaival. Ez a területi patriotizmus szerintem az egyik legfontosabb eleme a lokálpatriotizmusnak – az ember szereti a helyet, ahol él, és annak a közösségnek, annak a területi közösségnek a javát akarja. De mondtam, hogy plurális patriotizmus, vagy nevezzük inkább

matriotizmusnak – mert miért mindig az atyák? Ez is már egy eltorzulása a gondolkodásmódunknak, hiszen például azt mondjuk, hogy anyanyelv. Kulturális nemzet fogalma a nyelvhez, az anyanyelvhez kötődik. A legelemibb szervünkhöz, amelyen emberi módon tudunk létezni. Ez az a végtag, ami ember voltunkban leginkább megmutatkozik. Természetes, hogy van az emberben egy nyelvi hazafiság, és ezt a nyelvi hazafiságot a nyelvben megjelenő kultúra gyarapítása tudja csatornázni. Ezenkívül azt is mondanám, hogy az ember természetesen tagja egy nemzetállamnak, egy köztársaságnak, egy bármilyen államnak, királyságnak akár. És az iránt is, amennyiben elfogadja – ha nem zsarnokság – lojalitással tartozik. De ez a tartozás nem rekeszti ki, mint mondtam, az előbbi nyelvi, kulturális odatartozást, amely például a magyarok esetében, függetlenül attól, hogy Magyarország határain belül vagy kívül élnek, egy összetartozás-élményt jelent. De ugyanakkor a magyarok esetében, ha mondjuk Újvidéken élnek, egy újvidéki lokálpatriotizmust is jelent, amely összeköti őket az újvidéki más nemzetiségűekkel. Ezenkívül van egy olyanfajta patriotizmus is, amely az emigránsoké, akik egy választott hazához húek. Van ezenkívül a nagyregionális patriotizmus vagy matriotizmus, egy közép-európai. Kétségtelen, hogy egy lengyel, egy cseh, egy magyar intimitást érez egymással. Vagy egy skandináv a többi skandinávval. Valahogy otthonosabban tudnak beszélgetni, jobban hasonlítanak egymásra, jobban ismerik egymást. Ugyanígy a mediterrán térség lakói, az Ibériai-félsziget lakói, a latinok vagy az angolszászok, noha az Atlanti-óceán elválasztja őket. Egy angol és egy amerikai felfogásában sok a hasonlóság a törvényesség fogalmáról, vagy a vallásról és a vallásszabadságról és így tovább. Bennünk, európaiakban, van egy európai patriotizmus is. Ezért használtam többször már azt a szót, hogy többemeletes tudatunk van, és ez alakul, elkerülhetetlenül ez fejlődik ki. Gondoljuk csak meg, hogy vannak ezek a nagy nemzetközi cégek, amelyek munkatársai valami lojalitást éreznek a cégükhöz, függetlenül attól, hogy melyik kontinensen dolgoznak, mert a cég világcég. És ez nem egy végleges és kizárólagos lojalitás kell hogy legyen, mert például a Honeywelltől átmehet az IBM-hez, vagy a Bullhoz, hogy csak a computerszakmában maradjunk, vagy a Compacthoz, és akkor már egy másik lojalitásnak tartozik, és a cégek egyike sem fog rendőrt küldeni a nyakára, és nem fogja a testét veszélyeztetni. Szemben azzal a nemzetállammal, amelynek például, ha nem akarom odaadni az életemet, hogy elmenjek katonaként vagy besorozottként megölni más embereket parancsra, akkor a testi épségemet fogja veszélyeztetni a saját államom, és engem be fog csukni, vagy más egyéb kinnak fog alávetni. Hozzáteszem tehát záradékol: a valóságos, az erkölcsös, az őszinte érzelmekkel igazolható hazafiaság sokrétű, és ez a kizárólagosság és a más közösségek elleni harcos ellenségességet megkövetelő hazafiaság voltaképpen a politikai osztályok sajátos érdekeit fejezi ki. Az

nem a népről szól, nem a gyerekekről szól, az a politikusokról szól. Ez az ő hatalmuk, dölyfösségük története.

– *Lojalitást említettél. Hol húzódik meg a határvonal a lojalitás és a polgári engedetlenség között?*

– Ha embertelen, becstelen dolgot követel tőlem ilyen vagy olyan felsőbb-ség, akkor a lelkiismeretemnek meg kell szólalnia, és ezt a parancsot meg kell tagadnom. Embertelenségre adott paranccsal szemben tilos lojálisnak lennem.

– *Ez a parancs azonban általában nem hangzik el egyértelműen.*

– Én nem gondolom, hogy akármelyik politikai cél – vegyük Kosovót – tehát akármelyik politikai cél megérdemli, hogy öljenek, hogy egy falut ágyúzzanak, vagy hogy más embereket megöljenek. Vegyük például az albánokat. Minden bizonnyal tisztos követelmény lenne, hogy az albánok a szerbekkel egyenrangú jogokat élvezzenek. Hogy a saját nyelvüket, saját kultúrájukat a saját hazájukban, ott, ahol születtek és éltek, fejlesszék. Ez akceptálható jog. De hogy ennek érdekében ők ismeretlen embereket, mondjuk egy rendőrt, aki egy út mentén posztol, lelőjenek, ez már indokolhatatlan, igazolhatatlan és bűnös cselekedet. Mert az a rendőr nem vétett azoknak az embereknek, annak a rendőrnek ugyanúgy van családja, mint nekik. Annak a rendőrnek ugyanúgy szentség az élete. Azt a rendőrt nem kell megölni. Ha ezt a célt politikai eszközökkel nem tudják elérni, akkor nem jó politikusok. Ha okos, megfontolt, realista politikusok, akkor rájöhetnek arra, hogy türelemmel, évek alatt megfelelően beépülve, megfelelően befolyásolva a közvéleményt, a nemzetközi környezetet, a maguk igazának érvényt szerezhetnek. Hogyan bomlott föl a szovjet birodalom? Nem kellett ahhoz egyetlen puskának sem elsülnie. 1956-ban volt lövöldözés, és az eredmény végül is nem volt nagyon nagyon szerencsés. A lengyel Solidarność, a környékén kialakuló stratégiák, amelyek aztán elterjedtek Kelet-Európa más országaiban is, eredményesebbnek bizonyultak. Tehát az önállóság kinyilvánítása, a beszélgetés, a széles körű beszélgetés, a közvéleményre való hatás, az írások, gondolatok terjesztése a cél – nem kell mindjárt fegyverhez nyúlni. Hátha a másik emberben partnert lehetne találni. Ha nem is mindenhez, amit akarunk, de részleges célokhoz. A politikai eszközök, ha türelem és szívósság társul hozzájuk, messzemenően sikeresek lehetnek. És akkor, amikor egy közösség úgy dönt, hogy a fegyveres harc útjára lép, akkor nagy valószínűséggel nem fogja elérni azt, amit akar, és maga is bűnbe keveredik, és kihívja a háború logikájánál fogva a még erőszakosabb, még vadabb lépést, a megtorlást, és itt a Balkánon igazán ezt tapasztalhatták az emberek, hogy mindenki csak visszaüt. Valaki valahol valakit megütött, és azóta a sértések pingpongjátéka folyik. Mindenki csak nemes felháborodottsággal és érzelmes megrendültséggel védi ön magát, mindenki csak védekezik, miközben kinyomja a másik szemét.

– *Osztod-e azt a véleményt, hogy az agresszivitás ma kifejezettebb, mint valaha is volt? Vagy csak nyúltabban lép fel, és erőteljesebb a visszhangja?*

– Nem osztom. Ha azt nézem, hogy milyen volt a gyerekek egymás közötti viszonya az elemi iskolában, amikor én gyerek voltam, és milyen ma, hogyan viselkednek a kisfiaim – elég idős voltam, amikor harmadik feleségem megajándékozott a kisfiúkkal – hogy viselkednek a gyerekek egymással, akkor azt látom, hogy sokkal kevésbé vadak. Hogy van ugyan verekedés, egy kicsit egymásnak mennek, de azok nem igazi életre-halálra menő vad verekedések. Én úgy verekedtem más gyerekekkel, hogy bizony vér folyt. Hogy az orrunkból jött a vér, hogy a földön feküdtünk, és úgy püföltük egymást, a többi gyerek meg biztatott bennünket. Pedig én zsidó elemibe jártam, ami állítólag nem nagyon kedvez az erőszaknak. Ma a gyerekek inkább lökdösődnek, de nem olyan vadak. Igaz, hogy vannak vad, garázdálkodó huligánok, de nincs meg az erőszakosságra nevelésnek a kultusza. A kultusza és a kultúrája. Amikor én gyerek voltam, akkor leventeegyesületek voltak, és a levente harciasságra nevelt. Ez katonai előképzés volt. A kommunizmus idején az úttörőket meg a DISZ-eseket, KISZ-eseket nevelték ilyen katonai gyakorlatokra. Ez ma nincs. Nincs kultusza a katonaságnak, legalábbis Magyarországon, vagy már Európának abban a másik részében. Tehát lejjebb megy az agresszió ázsiója, és egyre inkább bűnözésbe megy át. Természetesen sporadikusan fel-feltör. Például Németország tele van ilyen jelenségekkel, újnácik felgyűjtanak egy otthont, amelyben törökök vagy vietnamiak, szóval idegenek, külföldiek laknak. Most szörnyedt el a világ ezektől a futball-huligánoktól, akik egy francia rendőrt földre tapostak, és utána egymás után rugdalták a fejét, az arcát a csizmáikkal. És már feküdt, és már vérzett, és még mindig rugdalták. Olyan aljasságokat csináltak, amelyeket állat nem csinál, mert ha a kutyák verekednek, mihelyt az egyik kutya hanyatt fekszik és föltartja a lábát, a másik nem bántja tovább. Szóval az ember az állati alá tud zülleni, de ma már nem nagyon kapnak ehhez muníciót. Ez nem tűr szellemi muníciót, ideológiai muníciót. Ezen elszornyed a közvélemény. A rendőrség foglalkozik velük. Ez a fajta agresszió semmiképpen sem sorolható a hazafiasság körébe. Hogyha vannak is ilyen újnáci mozgalmak meg csoportok, és nemcsak Németországban vannak, hanem szinte mindegyik európai országban – mindenütt más a jobboldali radikalizmusnak a neve –, ezek hangyabolyként vagy vakondtúrásként fel-feljönnek a talajból, de nem tudnak általánosulni. Nem kapják meg az állami jóváhagyást. Akkor van igazán agresszió, amikor az állam, a felsőbbség, a hatóság, az erkölcsi magas instanciák támogatják az embert abban, hogy kiélje az agresszióit, sőt, erre kötelezik, vagy erre biztatják. A nemzeti szocialista Németország koncentrációs táboraiban, vagy különféle zárt helyeken a zsidókkal és más foglyokkal, olyan egyszerű emberek, akik korábban tűzoltók

vagy közrendőrök voltak –, elképzelhetetlenül gonosz és kegyetlen módon viselkedtek. Olyanok, akik azelőtt ezt nem tették volna, akik ezt bűnnek tartották volna. Annak csak az a magyarázata, hogy Hitlertől kezdődően a törzsőrmestereikig mindenki azt mondta, hogy az a jó, ha kegyetlen vagy. A kegyetlenségre kaptak utasítást. Nos, tehát egyelőre talán ezek a harcias tűzfészek, a Balkánt és a Kaukázust leszámítva, a kegyetlenségre nem kapnak utasítást. Ezért fel-feltör az agresszió, ilyen vakondtúrásként, többek között terrorizmus formájában: lásd a vallási fanatikusok terrorizmusait, vagy a nacionalista fanatikusok terrorizmusait Észak-Írországban vagy Baszkföldön, Korzikán, vagy hangsúlyozom még egyszer: a Balkánon és a Kaukázusban. Még ott is, ahol van ilyen jobboldali nacionalista radikalizmus, mint például Belgiumban a flamandoknál, s most már a vallonoknál is van, meg egyik-másik hadonászika a fegyverekkel, amelyeket titokban beszerez. De ettől utálkozva riad vissza a közvélemény, valamiféle primitivizmusnak a jelét látja benne. És ez talán valami nevelődés eredménye, hogy a 20. század kioltotta az agresszió iránti lelkesedésnek az ideológiáját, vagy az erkölcsi igazolását, és ez akkor oldalutakon tör be. Akkor üvöltöznek a futballszurkolók vagy a kosárlabda-szurkolók, bár az utóbbiak talán kevésbé, míg a futballszurkolók verik is egymást. De ezek – hogy is mondjam – ilyen kitérők, és ilyen sporadikus megnyilvánulásai az agresszióknak. Az agresszió nem áll össze rendszerré. Ez a lényeg, összeáll-e egy államilag jóváhagyott, vezényelt és szervezett rendszerré az emberben lévő agresszív hajlandóság, amely megvan, vagy mennyire helyeződik gátlás alá. Vagy már nem is nagyon hiányzik, mint annak az embernek, aki leszokott a dohányzásról. Neki sem hiányzik a cigaretta. Régen az volt a normális, hogy szabályozták a lovagi tornákat vagy a különféle párbajformákat. Ezek regulálták az agressziót. Igazában a szabályozatlan, garázda, összevissza agresszióknak régen sem volt meg a helye, és Nagy Frigyes, a porosz katona, császár azt mondta, hogy az a jó háború, amit a civil lakosság észre sem vesz. Tehát valamilyen keretek közé volt szabályozva, és a 20. század totalizálta a háborút, hogy a civil lakosság is szenvedjen. Bombázások, megyebek által, táborokba hurcolásokkal, és ezzel a totális rendszernek, a totalitárius rendszernek a leggyűlöletesebb arcát mutatta meg. A mai fegyverek által annyira totalizálódhat a háború, hogy egész kontinensek pusztulhatnak el, beleértve a háború kezdeményezőit is, ezért nem kapja meg már ezt a felsőbb jóváhagyást, és a kérdés az, hogy az ideológiák után ismét a vallások kaptak-e erősebb szerepet, és hogy a vallások mennyire támogatják vagy sem az ember ember elleni testi, fizikai erőszakosságát.

– *Gonosz elmebajnak nevezted nemrég azt, ami már hét-nyolc éve folyik ebben az országban. És hozzátetted, ettől a költők sem immúnisak. Más szóval a gonosz feltűzésében részt vevő értelmiségi elit felelőségéről kérdeznélék.*

– Igen. Én nem szeretem azokat a kibúvókat, amikor írók, művészek azt mondják, hogy nekik semmi közük a politikához. Hogy nekik vannak nemesebb, magasztosabb és mélyebb témáik, és ilyen vulgáris ügyekkel nem foglalkoznak, mint – mondjuk – mások élete és halála. Ez még a jobbik fajta, de van a rosszabbik fajta, aki uszít, aki gyűlöletre uszít. Pontosán meg lehet ismerni, hogy mik azok a sztereotípiák, mik azok a közhelyek, amiket mondanak azok az emberek, akiknek a legfőbb baja egy másik közösségnek a léte, vagy ilyen-olyan léte. Ha a népneveket kicseréljük, ha iksszel helyettesítjük be, lehet az szerb és horvát, magyar és román, cigány és zsidó, német és francia. Bármi. Ha kicseréljük ezeket a népneveket, és megnézzük, mi van közöttük, akkor az van, hogy mindig a másik a rossz és a gonosz, mi pedig nemesek és megsértettek vagyunk, ártatlanok vagyunk, és most a mi megsebzett ártatlanságunkat, amely egyszersmind mindig a kultúra védelme, mindig a magasabb fokú európai erkölcs és civilizáció védelme a barbárokkal szemben, a terroristákkal szemben, a gonosz alattomos méregkeverőkkel szemben, a rombolókkal szemben – nos, ezek a klisék kimutathatók nyelvi elemzéssel, tartomelemzéssel, úgy mutatható ki, ahogy a láz kimutatható egy hőmérővel a hónunk alá dugva. Az mondható arról a szövegről, hogy gyűlöletbeszéd, az angolnak van szava erre: hate-speech. A gyűlöletbeszéd egy általános beszédmód, és a lényege az, hogy az én bajom, a mi közösségünknek egy másik közösség a baja. Nem mi magunk vagyunk saját bajunk okozói. Hát ez a gyűlöletbeszéd cikornyásabban, dagályosabban, költőileg felcifrázva rádióban és televízióban is megjelenhet. Látom a pofát, amely mondja. Érzem a jóljáró pofát. Érzem azt a sunyi egyoldalúságot, hogy valamit látni akar, és valamit nem akar látni. És látom, hogy a másodrendű tehetség ennek a gyűlöletbeszédnek a révén előrelép, maga mögé tolja az elsőrendű tehetségeket. Azokat, ha nem elég bátrak, akkor hallgatásra kényszeríti, megijeszti, és ő maga az agresszív pofátlankodásával betölti a színpadot. Nem elég jó válasz erre, hogy akkor mi erről a színpadról kihúzódunk. Nem elég jó a sértettség, nem elég jó a csendes, gőgös és undorodó visszavonulás. Nem elég jó, mert attól még a tömegsírok létrejönnek. Fel kell emelni szavunkat ez ellen az aljas mentalitás ellen, amely a tömegsírokat igazolja, akármelyik részről. Beszéltem az albánokról. Ugyanazt mondhatom a szerbekről. A szerb rendőrök, akik egy falut szétágyúznak, miért nem bírnak egy kicsit várni. Jó, lezárják a határokat. De miért kell azt a falut lerombolni, amelyről tudják, hogy öregek, asszonyok és gyerekek laknak ott. Tudják, hogy kik laknak ott, és tudják, hogy mi a következménye annak, hogyha lakóházakat szétrombolnak. Egyszerű és olcsó módszer a lakosok kifüstölésére talán, de a harcosok tovább fognak állni. A harcosok túl fogják élni, és a civilek fognak belehalni. Egyszerűen mindkét részről civilek veszélyeztetése folyik, és sem Kosovo megtartása Jugoszlávia keretein belül, sem Kosovo függetlensége és kiszakadása Jugoszlávia keretei

közül, nem ér annyit, mint azok a szenvedések, amelyeket ezek a terepruhás örültek okoztak a civileknek.

– Számos helyzetelemző véleménye szerint a szerb értelmiségi elit tehetetlenségének fő oka, hogy nem képes megszabadulni konzervatív nacionalista mivoltától. A polgárt csakis egynemű kollektivistai politikai kultúrában képzelik el. Érzéketlenek a multikulturális valóság, a soknemzetű közösségek problémavilága iránt. Végel László egyik legutóbbi írásában kifejti, hogy a szerb liberálisok túlnyomó része nem a polgári fejlődés következményeképp lépett színre, hanem a marxizmus palástja alól bújt elő. Hogyan lehet – ha lehetséges egyáltalán – összhangba hozni a két identitást? Az etnikait és a polgárit?

– Végel Lászlónak általában igaza szokott lenni. És ami a szerb értelmiséget illeti, minden bizonnyal sokkal pontosabban ismeri azt, mint én, hiszen nekem csak futó benyomásaim vannak. Azt hiszem, hogy nemcsak a szerb értelmiségre vonatkozik az, amit Végel mond, hanem más közép- és kelet-európai országok értelmiségére is, hiszen a polgárosodás folyamatát mindegyikben megszakították, föld alá szorították, és valamennyi országban a marxizmus, vagy akár a kommunizmus palástja alatt mocorgott ez a kis polgárosodás, és éledezett újra a liberalizmus, amelyet a század elején a dinamikus, robusztus, fiatalos szocializmus és nacionalizmus nevében elavultnak és divatjamúltnak, használhatatlannak tekintettek. Szóval nem nagyon tudom elképzelni, hogy a volt vasfüggönytől keletre gazdaságilag önállósodott polgárok egzisztenciájából nőhetett volna ki a liberalizmus, mert ilyen polgárok nem voltak. Tehát mindenütt egy ideológiai keverék működött az agyokban, valamilyen eklektikus képződmény, amely különféle olvasmányokból, a hivatalos szovjet vagy jugoszláv marxizmus kliséiből, egyéb olvasmányokból állt össze, és amely aztán az adott diktatúrák, tekintélyuralmak, vagy féldiktatúrák elleni tiltakozás, vagy erkölcsi neheztelés érzéseivel párosulva eljutott olyan gondolatokhoz, amelyek voltaképpen a 18. században jelentek meg. Nevezetesen a hatalmak elválasztásának elvéhez. Ez a liberalizmusnak az alaptétele. Tegnap Cetinjén voltunk. Cetinjén láttuk itt is, ott is, a szülőházában és egy kocsma falán, a városban a város legnagyobb alakjának, Petar Petrović Njegošnak a képét, és róla volt szó akkor is, amikor a metropolitával beszélgettünk, és minden bizonnyal ez a nagy nemzeti klasszikus az összefoglalója a montenegrói öntudatnak, ahogy ez Közép-Kelet-Európában gyakori. Hogy mitől is vagyunk magyarok: Petőfitől, Vörösmartytól és Aranytól, vagy Zrínyitől és Balassitól. Költőkre szoktunk hivatkozni. Kelet-Európában Mickiewiczre és Eminescura. Petar Petrović Njegoš igazában mi is volt? Hát volt költő, főpap és fejedelem. Tehát azt a három hatalmat, a politikait, a politikai-katonait, mert hadvezér is volt, a katonai-politikait, a vallásit és a kulturálist önmagában egyesítette. És ettől lett igazán eszmény. És nem mondhatjuk, hogy a kelet-európai de-

mokratikus mozgalmaktól olyannyira idegen lett volna, vagy akár a nyugat-európai értelmiség nézőpontjától ez a nosztalgia, hogy egyesüljön a tudás és a hatalom, az eszmény, a transzcendencia és a politikai hatalom, hiszen ez varázsolta el Havel alakjában a világ értelmiségét, hogy a költő király, a filozófus fejedelem. Ezeket a szavakat lehetett olvasni. Tehát a tudásnak és a hatalomnak az egyesülése, a tudáson értve akár a költői tudást, akár a vallási beavatottságot, az mindig nagy eszmény volt, és elvárásolja az egyszerű embert, hiszen ez látszik a legistenibb princípiumnak, hiszen maga az Isten is mindenható, hatalmas, mindeneket szerető, mindeneket megértő, mindeneket teremtő. A totalitásnak a vágya az emberben, a mindenoldalúság, az egyetemes ember – ezek ősi nosztalgiák, és ezek a nosztalgiák Európa keleti felében még sokkal természetesebbek. Ehhez képest szárazabbnak és életidegenebbnek tűnik az az eszmény, amit Montesquieu 300 évvel ezelőtt kifejtett, hogy a törvényhozói, a bírói és a végrehajtó hatalmat el kell választani. Vagy amit az amerikai alkotmány kifejez, hogy mindenkinek személyes ügye, saját lelkiismeretének ügye, hogy milyen vallást követ, hogy mit hisz, hogy mit gondol. Nos, ezek az elválasztások, állam és egyház elválasztása mind a mai napig nem igazán elfogadott elvek Európa keleti felében. Lásd a lengyel hajlandóságot a teokratikus államra. A püspököknek és a papságnak nagy kedve van ahhoz, hogy egyszersmind politikai hatalommal is rendelkezzen. De tegnap hallottuk azt is, hogy a teokrácia valamilyen montenegrói őshagyomány. És ez a felfogás fennmaradt. Ez egyszersmind biztosított valamiféle függetlenséget. Ez biztosított egy legendakört, mitológiát, amelyet a sofőr és valószínűleg a kocsmáros is oszt és tud. Nos, tehát ez egy olyan gondolkodásbeli konfliktus, amely mindenkiben zajlik, mert egyrésztől tudják az emberek azt, hogy Hollandiában másfajta demokrácia van, mint Kosovóban, vagy mint – mondjuk – általában a Balkánon. De ha megkérdezzük egy holland polgárt, hogy hogy is van ezzel a holland demokráciával, akkor el fogja mesélni azt az egyszerű történetet az angol gyepről, mely szerint azt 200 évig kell nyírogatni ahhoz, hogy dús legyen. Ahhoz, hogy a szabadság elemien természetes, spontán, beidegzett legyen a polgárok mindennapjaiban, azt sokáig kell ápolni. És még akkor is azt mondhatjuk, hogy egy kicsit törekeny. Mert például arról, hogy a hollandok mennyire voltak szolidárisak a holland zsidó polgárokkal, amikor a németek deportálták őket, hát erről lehetne egyet-mást mondani. Kik voltak a legszolidárisabbak? Éppenséggel a nagyon vallásos fríz protestáns parasztok. A polgár liberalizmusa nem volt egyértelmű egyik nyugat-európai országban sem. Vagy ha elmegyünk Belgiumba, akkor másról sem hallunk, mint arról, hogy melyik pozíció a flamandoké, melyik a vallonoké. Az is angolul akar beszélni velem, aki rosszul tud angolul, franciául megtanult, de nem akar a franciák vagy a flamandok nyelvén beszélni. Szóval, azt hiszem, hogy a

közostobaságnak az etnikai elzárkózás vagy idegenkedés közostobaságának a hatásával szemben egyetlen európai társadalom sem immúnis.

– A hetvenes évek elején elsősorban az értelmiségnek a szocializmusban betöltött szerepét próbáltad tisztázni. A 80-as évek elején egyfajta értelmiségi magatartásformát dolgoztál ki. Változik-e, és miben, az antipolitikus magatartás stratégiája most, közel egy évtizeddel a rendszerváltás után?

– Valamelyest igen és mégsem. Nevezetesen, ha valamit jónak gondolunk, vagy igaznak gondolunk, nem hiszem, hogy a jó vagy igaz gondolattól el kellene térnünk, hogy éppen új kormány jött, vagy négy év múlva kiment a divatból – ami gyakorlatilag csak annyit jelent, hogy a többség most nem azt gondolja. Tehát vegyük az irodalmi autentikusságnak a fogalmát. Ez tökéletesen független attól, hogy éppen hány százalék szavaz erre vagy arra. Azok a politikusok, akik betöltik a teret, a színpadot, a képernyőt, akiket naponta látunk, akiknek a nevét a házfalakon olvassuk, akiről szó esik a társaságban, egyik hétről a másikra eltűnnek erről a színpadról, elfelejtődnek, nyugdíjas polgártársaink, vagy tartalékos játékosok lesznek. Ezzel szemben az, amit a kultúrában értéként megalkotott bárki, tudós vagy művész, az akkor is marad, hogy ha a választásokon ilyen vagy olyan eredmény született. Ebből azt a következtetést vonnám le, hogy a kulturális elit – szívesen és bátran használom ezt a szót, amelyben mind a tudományos, mind a művészi, mind az akadémiai elitet, tehát a legjobbakat, a legtermékenyebbeket, azokat, akik a legértékesebb, legeredetibb felismeréseket, felfedezéseket, műveket létrehozzák – igenis szigorúan nagy minőségi követelménnyel és nagy önállósági érzéssel kell hogy a maga területének az autonómiáját megvédje. Meg kell hogy védjék magukat. Látnunk kell, hogy a történelem – nem tudom, hogy osztályok harca-e ez, azt hiszem, inkább – az elitek harca. A különböző elitek harca. És láthatjuk, hogy a gazdasági elit elég erőteljes, potens vagy prepotens. A politikai elit is potens és prepotens, a katonai, a rendőri is... Sokféle elit van, és azon belül is sokféle csoportosulás. Ha az értelmiségi, művészi elit fülét, farkát behúzza, akkor pórul jár és buta. Ezt nem szabad megtennie. Én most hogy, hogy nem, egy véletlen jóvoltából, Berlinben a művészi akadémia elnöke lettem, az Akademie der Künste elnöke. Hatféle művészeti ág, az összes művészet képviselve van. Egyik napról a másikra közölték velem, hogy az lettem, és nyitóbeszédet kell tartanom. Rögtön ezzel kezdtem, hogy barátságos, partneri, de szigorúan kritikus viszonyban kell lennie a művész-értelmiségnek a többi elittel, együttműködésre kell törekedni, mert mindig akkor volt jó az országnak, a népnek, ha a különféle elitek együtt tudtak működni. Akkor volt gyarapodás, amikor az értelmiség és a polgárság szót értett Németországban. A Besitzbürgertum, a tulajdonos polgárság és a Bildungsbürgertum, a művelt polgárság, az értelmiségi egyetemi polgárság. És erre törekszem valójában, amikor meghívok nagyvállalati vezérigazgatókat

a Párizsi tér szalonjába, ami az akadémiának a címe, és azoktól igenis elvárom, hogy az akadémiát és a művészi tevékenységeket támogassák, mert ők is berlini polgárok. Ők is azt akarják, hogy Berlin gyarapodjon. És ugyanezt mondom Budapesten is. Tehát egyenrangúnak kell lenni. Nem vagyunk sem alábbvalóak, sem felsőbbrendűek. Meg kell védenünk magunkat a többi elit demagógiájával, hamis retorikájával, propagandájával szemben. Kompromisszumokra kell lépünk, kell adnunk is valamit, és el kell érünk azt, hogy az értelmiség autoritása kívánatos legyen, és hogy akarjanak az értelmiséggel, akarjanak a művészekkel találkozni. Akarjanak velük beszélni, hogy odafigyeljenek a szavukra, nem szabad a sarokba menni és sunnyogni.

Bečić, 1998. augusztus 9.

Kopár sziget 1949–1952

Versek, jegyzetek

BEVEZETŐ

A Goli otok, melynek talaját mészkő, márványkő, bauxit és homok alkotja, nevéhez híven, valóban kopár sziget. Két csenevész, s a közepén, egy dombon, egy nagyobb fával. Erre a lakatlan szigetre deportálták a politikai elítélteket 1948 és 1953 között. Ekkor megnőtt a letartóztatottak száma, akik közül a politikai foglyokat izolálni akarták. Létezését titkolták mind a hazai nyilvánosság, mind pedig a külföld elől. Szigorúan őrzött terület volt. A hajóknak el kellett kerülniük. Postánkat Bakarba, egy kis kikötővárosba kellett címezni, az irányítószám (már elfelejtettem) jelezte, hová kell a leveleket továbbítani.

A verseket 1949 nyaratól 1952 őszéig a vasárnap délutáni pihenő óráiban írtam cementes zsákok barna, kemény papírdarabkáira. Ceruzát a néha kapott cigarettaadagomért szereztem cserébe. Így jutottam üres cementes zsákokhoz is. Ezeket tenyér nagyságú darabokra vagdosztam, és belőlük egy kis zsebbe való füzetet csináltam, amit zubbonyom felső zsebében tartottam. Mivel kést nem volt szabad magunknál tartani, én is, mint mindenki más, egy pléhkanál nyelét élesítettem meg a kövön.

A verseket előbb kis papírdarabokra írtam, majd többszöri átírás, javítás után beírtam őket a „füzetbe”.

A szigeten töltött börtönévek alatt mintegy hetven-hetvenöt verset írtam. Ezeket hoztam haza, s itt jól eldugtam őket. Amikor második verseskötetem, a Fáj az idő, 1966-ban megjelent, akkor találtam rájuk, véletlenül. Kiválasztottam a legjellemzőbbeket és a legjobbakat, némi javítást végeztem rajtuk, egy-két jelzöt és fölöslegesnek ítélt részeket elhagytam, de igyekeztem minél teljesebb mértékben megőrizni a versek dokumentáris jellegét, hogy hiteles képet adjanak ottani életemről és helyzetemről.

Amikor közölték velünk, hogy a következő szabadulásra kijelölt csoportba ki fog tartozni, akkor ezt a csoportot, mintegy háromszáz embert, a

szögesdróton kívüli két barakkban helyezték el. Itt csak néha kellett valami keveset dolgozni. A koszt is jóval bőségesebb és jobb volt. Két hónapig hizlaltak bennünket, hogy szabadulásunk után emberibb formánk legyen. Előbb háromhavonta kopaszra nyírtak bennünket, itt már meghagyták a hajunkat.

A két hónap után sem engedtek bennünket haza, hanem munkára vittek. Én egy baranyai faluban utat építettem, a karácsony utáni napokban szabadultam végleg.

A szigeten írt verseim 1967 után sem publikáltam. Tito idejében, amikor a börtönszigetről évtizedekig hallgatni kellett, mert aki ezt a tilalmat megszegte, azt rágalmazás és ellenséges propaganda vádjával elítélték, ezért kiadásukra még gondolni sem lehetett. A verseket újra 1992–94-ben vettem elő. Ekkor határoztam el, hogy minden vers után jegyzetet írok, s ezeket a versekkel és önéletrajzi írásokkal meg dokumentumokkal együtt teszem közzé.

MEGÉRKEZÉS

Hová is jöttünk
mi ez a sziget
e kopár térség
kísértet liget

égnek a sziklák
kemence a táj
sorsunkat fűti
a tenger kazán

belülről égne
a nyári szelek
időben jajgató
kísértő jelek

sötétlő felhők
zúgnak felettünk
életünk sorsa
nem beszélhetünk.

Ezt a verset írtam
elsőnek néhány
hónappal a megérkezés
után. Azt hiszem,
1949 szeptemberében.
Ekkor már sikerült
cementpapirost
szerezni és egy
kis ceruzát is. Így
kezdtém a versírást
a Kopár szigeten. A
vers a megérkezés
bizonytalan és
szorongó helyzetét s
a nyári hőség pokoli
világát örökíti meg.

HA LESZÁLL A FECSKE

A tavasz nem jön
bár múlik a tél
a felhők világa
csak szürkét mesél

gólyákat erre
sohasem látni
örökös ősz van
de lehet bármi

azt ami nincsen
e köves tájon
hozzák az álmok
hogyan jobban fájjon

és akkor talán
fecskék röpködnek
álmok szárnyán
a barakkok felett

egy rab ezt látta
és sírva fakadt
ha elszáll a fecske
miért sír a rab?

Állítólag egy
fecske szállt le az
egyik barakkra, talán
1950 tavaszán. Látták
sokan, és beszéltek
róla. Itt a fecske egy
szép békebeli élet
felvillanó emlékképe
volt. Mesélték, egy
öregember tényleg
elsírta magát, amikor
meglátta a fecskét.

VALAKIT VERNEK

Éjféli csendben
alszik a tábor
mindenki álma
valahol távol

lehet-e élni
álomvilágban
szürke iszonyat
s néma vágy között

éjféli csendben
robban a jajszó
szörnyű fájdalom
hasít a szó

valaki szenved
üvölt a kín
meghalok jaj jaj
kiáltja valaki

mindenki hallja
meghalt a csend
az iszonyat terjed
az alvók felett

valakit vernek
talán még él
valakit vernek
holnap nem él.

Ez a rémtörténet
éppen az én
barakkomban történt.
Mély álmunkból
borzalmas ordítás
és jajgatás riasztott
fel bennünket. A
szobafőnök (capo), aki
a letartóztatás előtt
a politikai rendőrség
(UDBA) tisztje volt,
egy fiatal gyereket vert
kegyetlenül. Azzal
vádolta, hogy kém volt.
A gyerek tizenhét éves
lehetett. A verésnek
pontban éjfélkor, épp
itt az volt a szerepe,
hogy félelmet keltsen,
s hogy figyelmeztesse
az embereket, mi vár
rájuk.

ÁLOM A KÖNYVEKRŐL

Csoda szép álom
a könyvek világa
ámulva léptem
a nagy könyvtárba

költők néztek rám
csillag szemekkel
emberi tájak
új szerelemmel

görög bölcsek
drámai sorsok
ülnek társként
asztalomhoz

francia regények
orosz próféták
embert idéznek
és örök csodát

a hideg reggel
most belém dönget
hónapok óta
nem láttam könyvet.

Talán 1950
tavaszáig semmilyen
könyvet nem láttam.
Mondták, hogy
van néhány könyv a
tábor központjában,
de azokat csak a
szobafőnökök és a
kulturális megbízottak
olvashatják. Nekik,
mert nem dolgoztak,
idejük is volt erre.
Később feltűnt Gorkij
néhány könyve,
ezek iránt már én is
érdeklődtem, de jobban
érdekelt Engels könyve
a magántulajdon és
a család eredetéről.
Elsősorban a család
eredete érdekelt, meg
az, hogy a szerelemnek
és a házasságnak
milyenek voltak az ősi
formái. Lenin műveit
pedig ösztönösen látni
sem akartam akkor
ott. Szerettem volna
valami jó francia
regényt is olvasni,
de ilyen itt nem volt.
Jó könyvekről csak
álmodni lehetett.

ILYEN IS A HALÁL

Meghalt a lélek
a költő nem él
maradék teste
álmokat cserél

napokig verték
lelke menekült
itthagytott teste
és az éjbe merült

sötét a tudat
foszlik a szó
fakó szemében
a halálhajó

hol van a költő
az izzó ember
lángoló hite
ma sötét teher.

ÉJFÉLI TEMETÉS

Vonul a menet
éjfél után
csendben érkezik
a halál sereg

arat a tífusz
hullik az ember
ez itt az idő
menetrendje

ellenünk támad
a tetvek serege
izzó halálban
nő az ereje.

A vers egy akkor
ismert és népszerű
költőről, Marko
Vranješevićről szól. Ő
volt a jugoszláv–orosz
baráti társaság
elnöke. Oroszbarát
kommunista költő volt,
épp ezért került ide. A
sok verés és megalázás
miatt megbolondult.
Amikor végre betegen
és félig tébolyult
állapotban szabadult,
nem bírta tovább,
kiugrott az ablakon, és
szörnyethalt.

Egyik éjszaka
felébredtem, mert
vizelnem kellett,
amikor kimentem a
barakkból, láttam,
hogy a közelben levő
kórház előtt néhány
rendőr és ápoló áll.
Elszállítani készültek a
nappal és éjjel elhunyt
tífuszosokat. Azért
végezték ezt ilyenkor,
hogy senki se lássa a
temetési menetet. A
holtakat egy hajóra
vitték, és a tengerbe
dobták őket. Ezt
senkinek sem volt
szabad látnia.

FÁRADT DÉLUTÁN

Van pihenés
unalom helyett
űzött izgalom
és ínség után

alattam kő van
fölöttem kőfal
szemem előtt
megkövült álmok

kőkorszak ez itt
szürke semmiség
széttört mozaik
szétfoszlott szavak

e fáradt világban
csakis álomtalan
van pihenés
s milyen ha van.

Milyen a rabok
délutánja és pihenése,
amikor sem aludni,
sem pihenni nem lehet.
A közöny, a fásultság
az oka. Csak élni
akarunk, még ha nem
is lehet emberi módon.
Olyanok vagyunk,
mint a koplaló kóbor
kutya vagy egy
megtépett növény
vihar és jégverés után.

SZISZÜPHOSZ ÚTJA

Sziszüphosz útja
indul a hegynek
üldöz a kényszer
nyom a zsák
viszem a terhet
vacog a térdem
ki érti sorsom
e tériszonyát

hosszú az utam
s életem súlyát
nyomja a kín
így tart életben
e kínos daccal
ha présel a kín
viszem a zsákot
meredek úton
sorsom terheit

íme a sorsom
a súlyos cement
adja nekem
a múltat s a jelent
büntetés üldöz
fel-fel a hegynek
erre a kínra
ki felelhet.

Többször vittem
hatvankilós cementes
zsákot nagy távolságra.
Nem csak a zsák volt
nehéz, mi is gyengék
voltunk. A cementes
zsákot azért is nehéz
volt vinni, nehezebb,
mint egy lisztes zsákot,
mert a vastag, kemény
papírba csomagolt
cement nem fekszik
úgy az ember vállán,
mint a lisztes zsák.
Ha a cementes zsákot
hegyre felfelé kell
vinni, mégpedig
nagyobb távolságra,
akkor az valóban
sziszifuszi munka.
Nehéz és lelkiileg is
kínos, mert a zsákot
épségben kell célba
juttatni, ha kiszakad,
azért súlyos büntetés
jár. Egyszer egy
történelemtanár, mikor
mellettem elhaladt,
azt mondta, így megy
Sziszüphosz elvtárs
hegynek felfelé, így
cipeli a maga terhét.

BÜNTETŐ SORFAL

Üvölt a tömeg
véres fejjel
egymásra buknak
az áldozatok

nem a rendőrök
verik most őket
rabtársak várják
az érkezőket

ilyen a fogadtatás
verjed ha él
téged is vertek
amikor jöttél

és akit vernek
azt is tudja meg
holnap majd ő lesz
a büntető tömeg.

ALVÓ BARAKK

Egymásra préselt
félholt testek
maradék ember
néma panasz

mindenki alussza
az iszonyat álmát
e néhány óra
éveket átjár

felülről nézve
iszonyú leltár
a barakktábor
mozdulatlanul

valahol távol
talán az élet
de álmokon át
a halál lépked.

Amikor új csoport
rab érkezik a szigetre,
akkor őket a régi
rabok sorfala fogadja.
Mindenki, aki áthalad
a hosszú sorfalon, a rá
zúduló ütésektől csupa
seb és vér lesz. Volt,
hogy valaki a verésbe
belehalt. Néhány száz
ember ütését ököllel,
tenyérrel, köpködését,
rúgását szörnyű
elviselni. De akit ma
megverték, holnap,
ha élve marad, ő veri
az újonnan érkezőket.
Minden verő először
megvert volt.

Az alvó barakk
rémes képét akkor
ismertem meg, amikor
egy alkalommal
ügyeletes voltam
éjjélig, s láttam,
hogyan néz ki a félig
alvó, félig halott
emberek préselt sora.
Mint dobozban
a szardíniák, úgy
zsúfolódtak össze,
néha háromszáz ember
is egy barakkban.
Mert kevés hely volt,
mindenki csak az
oldalán feküdhettek,
s csak egyszerre
fordulhattak meg.

LEVELEK, LEVELEK

Jönnek a levelek
mennek a levelek
üres szavakban
néma betűk

otthon szegénység
és kenyérjegy
itten is semmi
és a munka nehéz

ez van mindenütt
e néma sikoly
eltakar mindent
s hallgat a fogoly

mi itt jól vagyunk
és semmi bajunk
mert ezt kell írni
ez a parancsunk

mert aki mást ír
nem küld levelet
akinek más jön
nem kap levelet

levelet írunk
levelet kapunk
és néha álmodunk
szép leveleket.

Kezdetben néhány
hónapig nem lehetett
levelet írni. Később
engedélyezték a
levélírást, de mindenki
csak egy levelezőlapot
kapott, arra kellett
nagy és olvasható
betűkkel írni néhány
sablonos mondatot.
Mindenkinek szerbül
kellett írnia, hogy
a cenzúrát végző
politikai rendőrség el
tudja olvasni, s értse.
Annak a levelét, aki
panaszkodott vagy
olvashatatlanul írt, el
sem küldték. Néha
megtörtént ugyan,
hogy a nyomozó
az olvashatatlan
levelet újraíratta.
Az otthonról érkező
szomorú leveleket nem
kézbesítették.

TÍFUSZOSOK

Mit mond a holnap
élek-e még
ki jön utánam
a jaj peremén

meghalt a társam
mellettem feküdt
beteg testéből
csak így menekült

a másik ott fekszik
az is már beteg
maradék élet
dadog és hebeg

felsír egy hang
mindenki hangja
utána mély csend
hull a barakkra.

LE A MÉLYBE

Le a hajóba
leránt a pokol
forró a cement
izzik a padló

szólít a halál
két perc után
aki itt marad
már nem beszélhet

befogja a szád
a forró halál
két perc az életed
semmi sem használ

két perc után
gyorsan menekülj
a halál ölel
kívül és belül

fekete hajón
szólít a halál
éjjeli hívás
csontokat talál.

A szigeten
1951-ben kiütött a
flekktifusz, több száz
ember halt bele.

A poklot a hajó
belseje jelentette,
ahonnan cementet
vagy mészpórt kellett
kirakodni. A hajóban
csak mintegy két
percig lehattünk.
Utána kint négy-hat
percig. Majd ismét
vissza. A mészkőpor
véresre csípte az ember
szemét. A cementpor
a forró levegőben a
légzést nehezítette
meg. Ez a munka
volt a legnehezebb, a
legelviselhetlenebb.

Ehhez csak az
hasonlítható, amikor
a hideg tengervízből
télen homokot kellett
szedni. Derékig állsz
a vízben, s lapáttal
targoncára dobálsz
a homokot, majd
kihúszod. Ezt csak
három percig bírod
ki, a hideg víz minden
erődet kiszívja.

BELSŐ SEBEK

Belső sebekre
nincsenek szavak
csontváz kísértet
fogai marnak

milyen a halál
e rémek között
a remény innen
sírba költözött

csak a félelem
sebei marnak
rohad az emlék
csak csontok maradnak

a forró kövek
égetik álmod
hideg szelekkel
bélelik világot

kísértet idő
nappal is éjjel
félelem lépked
nem vagy észnél.

A legelviselhetlenebb
talán mégis a félelem
volt, amely belefészkelte
magát az emberek testébe,
álmaiba, életébe. Ennek
következményeként
évekkel később is attól
félt mindenki, hogy
visszakerül. A szigetet
senki sem hagyta el teljes
testi vagy lelki épségben.
Aki hazatért, egészen
másként gondolkodott,
mert mindentől és
mindenkitől félt.

MIÉRT? KIÉRT?

Itt vagyok s ez vagyok
miért? kiért?
tűnök és hallgatok
hát csak ezért

élek és tántorgok
miért? kiért?
rab vagyok és vánszorgok
önmagamért

nem tudom ki vagyok
miért? kiért?
megverten sóhajtok
valamiért

mért élek betegen
miért? kiért?
nem gyógyít szerelem
a szavamért

mi hát az életem
miért? kiért?
van-e még értelem
az emberért.

A vers a szigeti
létezés két alapvető
kérdésére keresi a
választ. Miért s kiért
van mindez. Mi az oka
vagy értelme, hogy itt
vagyunk. Egész addigi
életünk értelmetlenné
válík, s azt sem tudjuk,
mi lesz velünk.

IGEN ÉS NEM

Igen az élet
és nem a halál
a jaj beszélhet
ha élőt talál

de hol az igen
az élet íze
nem ad senki sem
erőt a hitre

lehet-e igen
a holnap hite
mikor a nincsen
a dolgok szíve

igen és nem
az élet sebe
ha fáj az igen
ki érzi ezt meg

szenvedő élet
kiáltson nemet
csak az beszélhet
aki nem temet.

Az előbbi vers
folytatása. Az igen is,
a nem is értelmetlen.
Egyikre sincs felelet.

Itteni életünk
egyszerre abszurd
színház és kísértő
álom. Az emberi
szenvedés legnagyobb
színpada és próbája ez
a sziget. Mi álmodjuk
a szigetet vagy a sziget
álmodik minket? Itt
igent kell mondani a
halálra és a szenvedő
életre egyaránt.

EMLÉK A SZERELEM

Van-e még szerelem
és szőke mosoly
kacagó lányok
vidám tánca

séták a kertben
tavaszban nyárban
édes a fagyalt
a cukrászdában

egyszerű élet
távoli álom
hová is tévedt
régi világom

vánszorgok
dadog a létem
van-e rá tanúm
hogy egykor éltem.

ÁLOM AZ IRODALOMRÓL

Megáll a hajó
a parton vagyunk
édes kábulat
itt minden lépés

civilek vagyunk
rendőrök nélkül
szelíden lépünk
az őszi tájban

lehet járni
kíséret nélkül
és senki sem kérdi
hová megyünk

óvatos léptekkel
tanulunk járni
életünk napját
így kell kivárni.

Milyen lehet a
szerelem a börtönből
nézve? Mi vár ránk a
börtön után. Nősülhet-e
majd a szigeti börtön
lakója? Vagy számára
csak a régi emlékek
maradnak? Jövő nincs?

A verset
szabadulásom előtt
pár nappal írtam. Már
civilként. Tudtam, hogy
életmentő lehetőségem
csak az irodalom
lehet. A szabadulás
előtti hónapban, már
a szögesdróton kívül
megírtam első drámám
első változatát. Hogy
a szabadságot íróként
kezdhettem, az tartott
életben. Ez védett meg a
betegségtől, az örülettől,
az öngyilkossági
kísérletektől.

Szabadulásom
pillanatától éreztem, írni
fogok, írni kell, másként
nem bírom elviselni az
életet.

EPILÓGUS

(tizenöt év után)

A börtön után
még nem jön szabadság
ködös időben
lépked a félelem

némák a sírok
megfagy a csend
az ő nyugalma
hívó üzenet

a börtön után
jönnek az álmok
vacog a reggel
és didereg a nappal

és minden este
eljönnek érted
és újra visznek
vissza a múltba

a börtön után
sem lehetsz szabad
nem kérhetsz semmit
dadog a szavad

hónapok alatt
elfogy az élet
árnyék leszel
ki nem mesélhet.

Ezt a verset
1966–67-ben írtam.
„Élményanyaga”
az a tizenöt év, ami
szabadulásom óta eltelt.
Előbb hét évig munka
nélkül voltam. Szüleim
kenyerén és a néha
kapott újságírói és írói
honoráriumából éltem.
1960-tól a szabadkai
7 Nap újságírója voltam.
Szabadulásom ellenére
sem voltam, lehettem
szabad. Mindvégig
állandó, visszatérő
álmom volt a Kopár
sziget, a börtön, a
letartóztatás. Háromszor
kerültem a kórház
idegosztályára, volt
három öngyilkossági
kísérletem. A
katonai szolgálat
alól alkalmatlanként
felmentettek. Ez a vers
nemcsak a szigeten írt
verseim, hanem egész
addigi életem epilógusa
is.

Szerkesztői jegyzet: Dési Ábel Goli otokon írt versei közül harmincnyolcat rendezett ciklusba, ezt egészítette ki a tizenöt évvel később írt Epilógussal. Ezekből válogattam az itt olvasható verseket. Elhagytam azokat, amelyeket gyengébbeknek ítéltam, vagy amelyek egy-egy témát ismételnék. Így is maradt a válogatásban néhány kevésbé sikeres, kidolgozatlanabb vers, de ezeket egy-egy részlet vagy a hozzájuk fűződő jegyzet miatt fontosnak láttam közölni. A kézirat része az általa említett életrajz is, amit némi szerkesztés után szeretnénk néhány magyarul eddig meg nem jelent szerb szöveg fordításával együtt közölni.

Végezetül: szégyenkezve írom le, hogy Dési Ábel több hónappal ezelőtt készségesen hozzám juttatott kéziratát a közelmúltig nem vettem szerkesztés alá, és Dési Ábel nem érthette meg verseinek nyomtatásban való megjelenését. Ezért a versek mostani közlése csak részben törlesztheti adósságunkat Dési Ábel iránt, aki mindig, még a legembertelenebb körülmények között is író akart lenni, verset írt cementes zsákból szabott papírdarabokra, és könyvekről álmódott. *(GL)*

B. B. 021007

„Kell egy kis áramszünet...”

Feszül a vérem neki a falnak,
s rájövök, hogy a tudat
semmit sem ért meg igazán.
A sok kis drót a fejben összegabalyodva
szőne újra egy egyszerű szívdobbanást,
s míg a levegő észrevétlen folytatja
az életet, kővárba vonul,
és uralkodik önmagán.
Jogart parancsolva és egyre töpörödve válik
a teremtetté, majd gépiesen megírja
sorsa algoritmusát...
És elindul a program!

(2007. december 16.)

EZ

Fekete-fehér vérem
tarkán lüktet a
Kéreg vonulatain, míg
Ceruzám mások fejébe mártom...
valami másért.

(2007. december 31.)

Tükörszemüveg

Keményen óvó alappal talpam alatt
ugatok a holdra, hogy megtaláljam
sohaország kapuját, s az aranykampóval
új napot biggyesszek az égre, mely már
szuszog.

A vontatott álom fehér hálóingjében
ma este is hét kosár semmivel vár
a vörösrózsás kapualjban, és a csillagok alatt
szájfény-alapú puszival élteti bennem a
reményt.

De lassan már nem hiszek annyira.
Gőzölgő csatornafedőkön inhalálok,
s a rituális vonaglások alatt néha
gátszaggató Herkules pislant ki
fogaim közül.

Ugye te sem hitted volna? Most,
hogy saját szemembe nézek,
végre látom valódi színét,
s nem csak azt a két vöröslő foltot,
mely a fényképekről
kacsint vissza rám.

(2007. december 31.)

Az őrangyal

Biztos vagyok benne, hogy soha észre sem vettél. Fogalmad sincs róla, hogy létezem. Mert megveted az alacsony férfiakat, amint azt harsány kacajjal kijelentted a szomszédos asztalnál, amikor először felfigyeltem rád. Olcsónak és közönségesnek találtalak. Ízléstelenül voltál kifestve, borzas vörös hajad széles mozdulatokkal igazgattad, mire feltárult félig lenyírt hónaljod, és bántóan édeskés izzadtság szag dőlt belőled.

Amikor azon a délutánon elhagytad a társaságod, és kulccsal a kezében a lifthez indultál, észrevétlenül utánad mentem, és kivártam, míg a lift megáll. A hetediken. Neved leolvastam a postaládáról. Mindjárt kiderült, hogy egyedül élsz. Üzenetrögzítődön a férfihang talán azt jelezte, hogy mégsem érzed túl biztonságosnak a világot, amelyben élsz.

Irodámban az asztal a kaputok bejárata felé van fordítva. Amikor reggel nyolckor odaülök a számítógéphez, te még mélyen alszol. Függetlenül attól, mi az illendőség, hány óra, felelőtlenül az élet, a nap iránt, mely neked akkor kezdődik, amikor felébredsz, és felkelni méltóztatol. Ha délelőtt kilépsz a liftből, mozgásod lassú és közömbös. Nem sietős a dolgod. Mert egyedül élsz. Önzésből, hogy senkihez se kelljen alkalmazkodnod, időt és kötelezettségeket egyeztetned. Neked egy óra annyi, mint egy perc, és egy perc, mint egy nap. Egyre megy, hogy este hatkor vagy éjfélkor érsz haza. Én gyakran este is visszamegyek az irodámba, ha a munkám megköveteli. Mindig megismerem a piros autód hangját, azt is, ahogy érzéketlenül, durván becsapod az ajtaját. És ha nem tudnám fejből a rendszámodat, akkor is megismerném az összes Opel közül a tied: a ráülepedett, ráragadt portól tele van hamuszín foltokkal, és koszosak az ablakai.

Összevissza munkarended miatt – ha akarsz, otthon dolgozhatsz, nem irodában, ahogy a többség, ahogyan én is – alaposan megfigyellek. Mert hanyag vagy és feledékeny, alighogy kilépsz a liftből, nemritkán visszamész a lakásba, minden alkalommal fél órát várok, hogy meggyőződjem, legalább

pár órára távol leszel. Talán nem is tudod, hogy a házatok tetején ruhaszáritó helyiség van, amelyen át ki lehet jutni a tetőre. És utána ügyesség kérdése, amivel mi, apró természetű férfiak rendelkezünk, hogy a tetőről a balkonodra ereszkedjem. Képtelen vagyok megérteni a naivitásodat, az óvatlanságodat, hogy mindig nyitva hagyod a balkonod ajtaját...

Hanyag nemtörődömséged mérhetetlenül sérti a környezetet. Egyszer a boltban álltál a pénztárnál, belesandítottam nyitott, felesleges tárgyakkal teli táskádba. Amíg a pénztárcádat és benne a bankkártyát kerested, összegyűrt papírfecniket, írószereket, neszesszert raktál a pultra, majd mindenki szeme láttára a tamponjaidat. Úgy viselkedsz, mintha az egész világ a tied volna, és neked a hajad szála sem görbülhetne benne.

Megdöbentem, amikor először jártam a lakásodban. Bár ismertem a nemtörődömségedet, elszörnyedtem a nappali heverőjén szétszórt piszkos fehérnemű, törülközők és a székeken lógó ruhák, a száradó mosatlan edények, a könyvekkel és papírhalmokkal teli asztal láttán. No és a hálószoba az óriási, feldúlt ágygal, fölötte a kondomokkal teli polccal. Nem szoktad észrevenni, ha valamit elmozdítok a lakásban, mondjuk, áthelyezem a virágot, félrehúrom a függönnyt, összekeverem a papírokat... Egyszer még el is mosogattam, és te másnap, a liftből kilépve, hanyagul forgatva kulcsomodat a fityegővel, nemhogy rémült, de még nyugtalan sem voltál. Néha átkutatom a fiókjaidat, a hónapok óta nem fizetett csekkjeidet és a felszólításokat, a telefon mellett az asztalra ragasztott olvashatatlan írással teli feljegyzéseket, amelyekből körülbelül kikövetkeztetem, hogy mikor nem leszel otthon. Időnként elolvasom az e-mailjeidet. A mód, ahogyan a férfakkal beszélsz, direkt és mocskos. Undorodom tőled, hányini tudnék minden megnyilvánulásodtól. Arcodon fénylik a púder, elfedi az éjszakázástól kiszáradt bőrt. Meg valószínű az alkoholtól is, mert hétszer találtam üres boros üveget a konyhai szeméttartóban. A pulton meg két mosatlan poharat. Egyszer hármat is, közülük kettőn nem volt rúzsolt...

Pár napja abban a pillanatban léptem be a balkonajton, amikor azt műveltél egyikükkel, amit szoktál – felelőtlenül és érzéketlenül. Halkan közelítettem a hálószoba nyitott ajtaja felé, és az ágyra lestem. Nem hallottatok, hogy is hallottatok volna, mikor azt műveltétek és úgy, mint a kutyák. Ha éjszaka mászom be hozzád, persze ritkábban, mint nappal, melegítőt és sportcipőt viselek. Én törődöm az egészségemmel, mert tudom, hogy ép test nélkül nincs ép lélek. Neked viszont egyáltalán nincs lelked. Egyetlen vakmerő hústömeg vagy, belül lüktetnek a szerveid, bőröd alatt árad a fertőzött vér, csobog a vizelet, a nyirok, a salakanyag halad a végbél felé...

Nehéz megérteni, a férfiak miért nem veszik észre a hússal fedett tömény gusztustalanságot, hogy viselik el a szavakat, melyekkel felelőtlenül dobálódzol a házatokban lévő bárban üldögélve. Vagy amikor kilépnek a

kocsidból, illetve te az övékből. Egyszerűen közönséges, ahogyan beszélsz velük. Amikor valamelyikkel távozol a lakásból, kezded szégyentelenül tapogatja a pasi seggét, s amikor búcsút veszel tőle, a jobb lábad mélyen betolod a combjai közé. Figyelem az arcukat, olvasok a tekintetükből: mint a rák terjedsz szét a környezetedben. És boldoggá tesz, ha valamelyik úgy távozik tőled, hogy szinte rád se néz. És azt kívánom, bárcsak megsértenének. Hogy fájjon. Hogy nagyon fájjon neked...

Az utóbbi időben az én otthonomban is megjelentek az áttételeid. Az álmaimban, mert kikezded az álmaimat. Négy napja, amikor a feleséggemmel szeretkeztem, a csúcs előtt beloptad magad kettőnk közé. Összecsuhtam a szemem, és te voltál ott mindenütt. Amikor ismét kinyitottam, a feleségem arcán a te szétkent téglavörös rúzsodat pillantottam meg, mire megrándult a gyomrom, a számra szorított kézzel kirohantam a fürdőszobába, és a WC-kagyló fölé hajolva hánytam. A vacsora megfeküdt a gyomromat, mondtam a feleségemnek, aki egészen más, mint te. Tiszta, nincsenek mocskos gondolatai, hogy körülfonják a férfiak fejét meg a testét, majd éles, hegyes végű csápjaikkal behatoljanak a bensőjébe.

Ha megpillantalak a ház előtt, éles lesz a pillantásom, és a bensődbe látok. Régóta érdekel, milyen látványt nyújthat belülről a szervezeted. Mint a bőrkesztyű, amikor kifordítják. Amit mindig felhúzok, mielőtt a lakásodba lépnék. És átnézem a terepet, ahol te a legnagyobb biztonságban érzed magad. Egyszer azt teszem veled, amit otthon szoktam csinálni. Már évek óta a pincében. Amiről senki nem tud. Futás közben, melegítőben, a városi parkban csapdákat állítok, majd összeszedem az elejtett állatkák tetemeit, titokban hazaviszem, és lefagyasztom a pincében. Amikor egyedül vagyok otthon, a hűtőláda fenekéről előveszem, és egy fémasztalon felboncolom a lefagyasztott cinkét, békát, mókust. Lassan és pontosan felnyitom a testüket, kirakom az asztalra apró szerveiket, precízen megvizsgálom, megmérem és tanulmányozom őket...

Egy éjszaka, ha majd egyedül fekszel hatalmas, piszkos, rendetlen, spermával átitatott ágyadban, a balkonajtón át bejövök a lakásodba, és aztán a konyhán keresztül a hálószobába. Megpillantasz, és fogalmad sem lesz, vajon láttál-e valaha. Hogy egyáltalán létezem. Pedig egész idő alatt melletted vagyok. Nagyon közel hozzád. Talán közelebb, mint képzelnéd, mint ahogyan félnél tőlem. A sötét angyalod vagyok, melynek ragacsosan a szárnyaiba gabalyodtál, és az most őriz téged, nehogy bajod essék. Láthatatlan angyal, mely éles szikével észrevétlenül a testedhez ér, és a kellő pillanatot várja, hogy felnyissa a tested, és kifordítson. Nem tudom még, mit tegyek azzal, ami mások számára nem látható, én viszont minden alkalommal megpillantom, valahányszor megjelenysz testhez álló ruhádban, aminek olyan a színe, mint a lenyúzott, nyers hús. Valószínűleg így, kifordítva hagylak ott az ágyon,

előtte még a szerveidet megtisztítom, lemosom, és sorra kiterítem az ágyra. Egyszer legalább az életedben helyükre kerülnek a dolgok, és tiszták lesznek. Ott fogsz feküdni az ágyon, és többé nem tudsz mondani semmit. Eltűnsz a világból, hamarosan az álmaimból és legmeghittebb pillanataimból is. Soha senki sem fogja megtudni, hogy én tettem. Ki hozna veled kapcsolatba egy kis termetű férfit. Különbözik sem ismerjük egymást. Te legalábbis nem ismeresz engem. De addig van még idő. Türelmes ember vagyok. Nekem nem sietős. És amíg várok, mérhetetlen elégedettség tölt el. Mert tudom, amit te nem tudsz – hogy szüntelenül és teljesen szem előtt tartalak. Minden lépésedet. Érkezésedet és távozásodat. Minden apró és más számára észrevétlen szokásodat és szeszélyedet.

Azokban a napokban, amikor egy pillanatra sem tudlak kiverni a fejemből, lemegyek a pincébe. Bezárom az ajtót, és fehér köpenyt öltök. Megmosom a kezem, felnyitom a hűtőládát, lenyúlok a mélyére, és kivesszek egy galambot, rigót, egeret vagy verebet. Tetemüket beteszem a mikróba, hogy kissé felengedjenek, aztán sebészkesztyűt húzok... veszem a szikét... bele-metszek... és rád gondolok...

A kéz

Huszonkilenc éves vagyok és százhet kiló. Úgy érzem, nem fogok tovább hízni. Úgy érzem – a történetek után, hogy a súlyom ellenére könnyebb lettem. De korai volna bármit is mondani, mert ma még nem tudom, pontosan mi is történt, és hol vagyok én ebben a történetben meg a folytatásában. Tegnap vezettek el a vizsgálóbíróhoz, aki apróra kikérdezett. Semmi újat nem mondtam neki, amit tegnapelőtt már ne mondtam volna el a nyomozónak. Nyugodt voltam és szűkszavú, de ilyen voltam a történetek előtt is. Általában ilyen vagyok.

Amikor hétfő délután kiléptem a liftből, az emberek már körülvették az udvaron, köztük az idősebb szomszédasszony és a fiatal apa, aki elfelejtette, hogy karján tartja a kislányát, és az ilyesfajta látványtól kímélnie kellene a kicsit. Nem tudtam elképzelni, milyen erős hangot ad a betonra lezuhanó test. Anyám teste furcsa mód kitekeredett, a fejéből szinte csak az arca maradt meg. Ahogy a teteme körül forgolódtam, a szeme mintha rám nézett és folyamatosan követett volna. Egész életemben úgy éreztem, hogy a tekintete követ mindenhová, akkor is, amikor nincs a közelemben. A szája félrehúzódtott, akár mosolynak is lehetett volna nevezni – gonosz mosolynak, mellyel annyiszor megalázott, különösen az utolsó húsz évben. Arca nem tűnt másnak ahhoz képest, amit nap nap után láttam, és amitől félttem; sohasem tudtam, mikor nyújtja ki a kezét, mikor kiált rám, mikor okoz újra fájdalmat.

Nem tudom, mi történt, válaszoltam az idősebb szomszédasszonynak, nem tudom, ismételtém később a lakásban a rendőröknek és a nyomozónak. Amikor beléptem velük a liftbe, mert meg akarták nézni a lakást, és beszélni akartak velem, hallottam, hogy a fiatalabb rendőr odasúgja a kollégájának: nehezen hihető, hogy ez a kis lift kibír egy ilyen súlyos szállítmányt. Nem érdekelt. Az ilyenfajta megjegyzés már rég nem izgat. Néha, még évekkkel ezelőtt fájdalmat okozott, különösen, ha tetszett a fiú, ha barátságosnak is látszott, de aztán kiderült, hogy csak figyel, és azért barátságos, mert keresi, milyen sértéssel bánthatna meg, vagy meg akarja jegyezni a külsőmet, hogy leírhasa másoknak. Többnyire halkán mondták ki a szavakat, de mindig úgy, hogy én is halljam. Sokszor csak éreztem, hogy rólam beszélnek – arról, hogy milyen végtelenül undorodnak tőlem. És hogy büdös vagyok, főleg a meleg napokon, ezért ha lehetett, kerültem az autóbust meg a földalattit, és inkább gyalog mentem, ahova kellett: munkába, boltba, bankba, postára. Meg a temetőbe. Ott nem találkoztam senkivel, aki rámförmedt volna, illetve már messziről elkerültem az embereket. Nem vagyok benne biztos, hogy hiszek-e a túlvilági életben, de úgy érzem, ha apám létezik valahol, akkor leginkább kint a temetőben. Úgy emlékszem, szeretett engem, legalábbis semmi rossz nem jut eszembe vele kapcsolatban. Ha valóban lett volna túlvilági élet, mint egyesek állítják, akkor apámnak köztünk is jelen kellett volna lennie. De nálunk, otthon, a halála után biztosan nem volt jelen többé, ami nem azt jelenti, hogy ne lett volna jelen másképp – mint olyasvalaki, aki nem létezik. És ennek én vagyok az oka – hogy apám nincs többé. Gyakran ültem a sírján, és beszéltem hozzá. Tizenkilenc éven át mondtam neki, milyen elviselhetetlen minden, mennyire félek, mert anyám nemcsak hogy nem szeret, hanem egyszer meg is fog ölni. És hiányzik, végtelenül hiányzik, habár nem tudom, milyen lett volna később. Ha megérte volna. Nem tudom, hogyan járjak anyám kedvében, semmi sem jó, amit csinálok, nagyon sokszor ok nélkül támad rám. Arról is beszéltem, őszintén sajnálom, hogy akkor iskola után az osztálytársnőimmal ott maradtam a parkban. Meleg tavaszi nap volt, és egyikünk sem kíváncozott haza. Bár tudtuk, hogy otthon aggódnak értünk, különösen a két nappal korábban történt esemény miatt. Nem a mi osztályunkba járt az a lány, hanem egy másikba, nem volt a barátnőnk, de mindnyájan ismertük. Az egyik legnépszerűbb lánynak számított az iskolában, és pont ebben az iskolai parkban történt, este hétkor, tornáról hazafelé menet. Bár senki sem mert volna egyedül ott maradni a parkban, főként a sötétben, végtelenül vonzott bennünket a bűntény helyszíne, melyet még mindig sárga szalaggal vettek körül, és felváltva őriztek a rendőrök. A helyszíntől vagy száz méterre arról beszélgettünk, mi történt tulajdonképpen, mit csinált a lánnyal, mielőtt megölte. Kilencévesek voltunk, és tudtuk, hogy azzal kapcsolatban történt valami, ami miatt a szüleink megtiltották, hogy

külföldiekkel beszéljünk, figyelmeztettek, ne üljünk idegenek kocsjába, és bármit elfogadjunk tőlük.

Gondolom, akkor vált először világossá, mire szolgáltak ezek a tiltások, mi az, ami valóban könnyen megtörténhet velünk, habár egyikünk sem tudta igazán elképzelni, csak azt ismételtük és kombináltuk, amit elkaptunk a folyosói beszélgetésekből, miközben anyáink csak suttogva beszéltek erről előttünk. A sárgával megjelölt hely felé tekingettünk, és megpróbáltuk elképzelni a jelenetet. Nem nagyon féltünk, hiszen a megjelölt helyet rendőr vigyázta, de valahányszor megpróbáltuk hangosan leírni az eseményt, amit nem láttunk, képzeletünk megállt annál a pontnál, amikor állítólag levetkőztette és tapogatni kezdte. És eszünkbe jutott, hogyan beszélgetett a lány egy iskolai kiránduláson a buszsofőrrel, egyszer a bolt előtt meg egy férfival, aki az apja lehetett volna... Nem vettük észre, mikor kezdett sötétedni, nyolc óra lehetett már, hiszen a rendőrök közben váltották egymást. Tudtam, hogy otthon lesz mit hallgatnom, és valószínűleg verést is kapok.

A lakásajtó nyitva volt. Amikor a konyhába léptem, két rendőrt láttam az asztalnál, anyám összegörnyedve sírt. Az idősebbik rendőr – ma már tudom, a nyomozó volt – hozzám lépett, és megsimogatta a fejemet. Tudtam, hogy történt valami. Megéreztem, hogy az apámmal történt. Láttam hasonló jeleneteket a televíziós szappanoperákban meg a filmekben, melyeken az anyák így sírtak, amikor meghalt valakijük.

– Mi történt? – kérdeztem. – Apu, apu nincs többé – nyögte ki az anyám, és még erősebben zokogott. Az idősebb rendőr azt mondta, üljek le, majd lassan és tapintatosan elmondta, hogy apámat elütötte egy motorkerékpáros.

– Hol? – kérdeztem anélkül, hogy az egészet el tudtam volna képzelni.

– Útban a park felé... útban tehozzád! – ordította anyám. És fölfogtam, hogy tulajdonképpen én vagyok az oka apa halálának.

– Téged ment keresni – ordította anyám –, mert aggódtunk érted, mert nem jöttél haza, mert megint elcsavarogtál – és meghalt... – A rendőr csitította, aztán hamarosan megjött az orvos, beszélgetni kezdett anyámmal, és adott neki egy injekciót. Távoztával a konyhába bejöttek a szomszédok, aztán apám fivére, a nagybátyám. A sarokban kuporogtam, nem sokat törődtek velem. Csak kis idő múlva jött oda a nagybátyám, és magához akart ölelni. Elhúzódtam. Minden összezavarodott; még mindig az osztálytársaimtól hallottak foglalkoztattak a fiatal lányokat tapogató idősebb férfiakról, aztán apám halála, és kezdtem felfogni, hogy apám soha többé nem fog magához ölelni, soha nem fog kézen és visz sétálni, moziba vagy boltba. Egy pillanatra összeakadt a tekintetünk anyámmal – láttam a szemében, hogy gyűlöl. Korábban csak azt vettem észre, hogy nem szeret túlságosan, hogy időnként az idegeire megyek, de ekkor jöttem rá először – és nem utoljára –, hogy ténylegesen meggyűlölt. Én voltam az oka, én voltam, aki

miatt apám elment a park felé, és a sarkon, az élelmiszerbolt előtt halálra gázolta egy motoros.

Később megjött a nagynéném. Gondolom, észrevette, mi történt anyámmal. Védőnő volt. Bevitt a szobába, adott egy fél altatót, és mellettem maradt, amíg el nem aludtam. A következő napokra rosszul emlékszem. Csak pár jelenet maradt meg a temetésről, főként anyám, ahogy homokszín arccal, összeszorított ajakkal áll a sír mellett. A temetés reggelén eljött a nagynéném, és segített felhúzni az iskolai rendezvényekre szolgáló sötétkék ruhámat. Fekete szalaggal kötötte össze hosszú barna hajamat, és elhozta az unokanővérem kék kabátját, mely illett a ruhámhoz. Bár az unokanővéremmel egyidősek voltunk, a kabát nagy volt nekem. Nem, akkor még nem voltam kövér, magasságom és alakom megfelelt kilencéves koromnak. Gondolom, a nagynéném az anyámmal való viszonyom miatt aggódott értem. Gondolom, jól ismerte anyámat, és észrevett bizonyos jeleket, mielőtt apám meghalt volna, de a halála előtt talán nem akart a mi, a családi dolgainkba avatkozni. Ott álltunk a sír mellett, anyám a jobbon, a nagynéném pedig, ma úgy érzem, célzatosan állt oda a bal oldalra. Mikor elhelyezték a hamvakat, anyám hangosan felzokogott. Kinyújtottam a jobb kezemet, és meg akartam fogni a kezét, már megérintettem a tenyerét, de ő hirtelen elhúzta. Nagynéném ezt észrevette, megfogta a bal kezemet, és erősen megszorította. Elöntöttek a könnyek; nem tudom, mi fáj jobban, hogy sírba tették, ami apámból maradt, vagy a tény, hogy anyám úgy döntött, az ellenségem lesz. Mert megöltem a férjét, az apámat, mert megöltem a pasiját.

A temetés után pár hétig nem is beszélünk egymással. Ha kérdeztem, mintha nem is hallotta volna, és ha meghúztam a ruháját vagy elébe álltam, hidegen végigmért, és a tudomra adta, hogy ezentúl két ellentétes fronton állunk. És fizetni fogok a tettemért.

Nem egész egy héttel a temetés után eljött a nagynéném az unokatestvéreimmel. Valahányszor meglátogatott, a lakásunk mintha világosabb és melegebb lett volna. Vadonatúj xilofont nyomott a kezembe egy kottafüzettel, és megkérdezte, szomorú vagyok-e még. Azt válaszoltam, egyre jobban.

– Apa miatt, ugye? – nézett rám, és azt feleltem, nem csak őmiatta. Anyám felé küldött egy pillantást, és ezt suttozta: – Szomorú vagy, mert ő is szomorú?

– Igen – feleltem –, mert szomorú, és nem beszél velem. – Nagynéném ezután suttozni kezdett anyámmal, kimentek a konyhába, mi, unokanővéremmel és unokaöcsémrel ott maradtunk a nappaliban, és néztük a televíziót. Éreztem, hogy rólam beszélgetnek a konyhában, és reméltem, hogy a nagynéném megpuhítja anyámat. Pár nappal ezután valóban megváltozott, beszélni kezdett velem, de hűvös maradt. És igaza volt. Ha akkor délután nem maradok a parkban, akkor apám nem jön utánam, és nem történik az, ami megtörtént.

Szombatonként felajánlottam, hogy kitakarítom a fürdőszobát, eljártam a boltba, elmosogattam, ő azonban csak akkor fűzött mindehhez megjegyzést, ha úgy értékelte, hogy nem végeztem el rendesen a munkát. Egyre kevésbé volt érthető, mi jó az ő mércéje szerint. Függetlenül attól, mennyire igyekeztem, időnként kitört és rámivallt, milyen felületes, piszkos és lusta vagyok. Nem adott zsebpénzt, ez akkor sem volt szokás, amikor apa még élt. Amikor megemlítettem, hogy az osztálytársnőim havi fizetést kapnak, rámivallt, hogy azok kapnak fizetést, akik dolgoznak, és mert egyelőre nem dolgozom semmit, nem is kaphatok fizetést, mielőbb fejezzem be az iskolát, és akkor annyi pénzem lesz, amennyit meg tudok keresni. Ezért a nagynéném adott pénzt, ha látogatóba mentünk hozzá vagy ő mihozzánk, és látogatásai alkalmával az évszaktól függetlenül mindig úgy éreztem, hogy hideg lakásunk világosabb és melegebb lett.

Anyám születésnapja előtt egy héttel csak az ajándékon töprengtem. Arról, hogy mit vegyek neki, mivel szerezhethék neki örömet. Persze nem tudtam volna kielégíteni a kívánságait, melyeket megfogalmazott, amikor az életére panaszkodott: hogy elköltözne valahová a tengerpartra, hogy szeretne elutazni valahová, ahol meleg van, Spanyolországba, vagy ha több pénz van, Bali szigetére, és hogy végre vásárolna magának pár ruhát, ami igazán tetszene neki, de mindezt nem tudja megengedni magának, mert egyedül kell eltartania engem, hogy szívesen élne kertés házban, mert úgy érzi, a földdel való foglalatosság ellazítja... A közeli boltban találtam egy türkiz kendőt, egy tengerszínű kendőt, pontosan olyant, amilyent szeretne megélni, egy doboz csokoládébont, amit imádott meg egy cserép narancssárga kankalint, a tűző nap színében, melynek olyan szívesen átadta volna magát. Az egészet áttetsző narancsszínű papírba csomagoltam, melléje tettem egy egzotikus szigetet ábrázoló képeslapot, és ráírtam, mennyire szeretem. Azt nem írtam rá, mennyire szeretném, ha ő is szeretne engem, pedig gondoltam erre. Nagy szívet rajzoltam neki, és odaírtam, szerető lányod. Az ajándékot a születésnapja előestéjén készítettem el, és reggel, iskolába indulás előtt akartam átadni neki. Egy órával előbb ébredtem a szokásosnál. Besurrantam a fürdőszobába, felöltöztem, és feltettem a vizet a kávéjához. Mert fél órával az indulásom előtt még mindig nem jött ki a hálószobából, óvatosan bekopogtattam, és mert nem válaszolt, beléptem. Anyám még mindig aludt. Óvatosan közeledtem hozzá, odaléptem, és gyengéden megsimogattam, megcsókoltam az arcát: – Minden jót, mami – mondtam neki, de ő nem mozdult. Mintha nem is lélegzett volna már, és én rettenetesen megijedtem, hogy meghalt. Annyira megijedtem, hogy talán valóban erősebben ráztam meg. Hirtelen felém fordult. Nem tudom, talán álmodott valamit, talán apámról álmodott, ez volt nélküle az első születésnapja.

– Megőrültél? – fordult meg hirtelen.

A gyomrom összerándult: – Megijedtem, hogy valami baj történt...

– Több mint egy éve itt nincs más, csak baj! – ordított rám.

– Ma van a születésnapod – mondtam könnyekkel küszködve, anyám meg rám rivallt, kizavart a szobából, s én sírva fakadtam. Nem emlékszem, hogyan értem az iskolába, csak azt tudom, hogy matematikából kihívtak felelni, és nekem semmi sem jutott eszembe a tábla előtt. A tanárnő beszélt hozzám, kérdezett valamit, és végül egyest adott, majd hozzátette, ha nem vagyok elég okos, akkor jobban kell igyekeznem, legalább lelkiismeretesnek és következetesnek kellene lennem.

Hazaérve kitakarítottam a konyhát, elmostam az edényt, amit anyám otthagyt, mielőtt dolgozni ment volna. Aztán megvettem az ágát, és vártam, hogy hazajöjjön. A konyhai padon, az asztalra helyezett ajándékkal. Addig soha, még az iskolában sem féltem annyira, mint akkor. Kevéssel a hazatérte előtt kivettem a hűtőből a lábost a töltött paprikával, és feltettem a tűzhelyre. Miközben az asztalt terítettem, meghallottam, hogy a kulcsa csikordul a zárban. Sápattan lépett be anélkül, hogy üdvözölt volna.

– Megint odaégetted?! – sziszegte élesen, felakasztotta a kabátját, és a táskáját a polcra tette. A tűzhelyhez lépett, megkeverte az ételt, és hideg vizet öntött hozzá. – Szüntelenül azt hajtogatod neked, ha már főzni akarsz, csináld figyelmesebben és óvatosabban, de te, mint mindig, felületes vagy, és mindent odaégetsz. – Mintha a szívemet hasogatta volna. – Minden jól! – nyögtem ki halkán. – Köszönöm – felelte szárazon, és alig pillantott rám.

– Itt az ajándékom.

– Milyen ajándék – sziszegte –, honnan vetted a pénzt, csak nem lop-tad...

– Nem... a spórolt pénzből vettem – többet nem tudtam mondani.

– A nagynénédétől kapod, és erre költöd.

Kiszaladtam a konyhából, a folyosón keresztül az udvarra, a házunk mögött leültem a betonra, és sírva fakadtam. Akkor még nem értettem, hogy a legjobb szándékkal sem lehet meglágyítani azt az embert, aki gyűlöl bennünket, hogy tehetünk bármit, a vége mindig ugyanaz. Ezt nem tudtam a következő pár évben, szinte egy évtizeden át sem, és úgy tűnik, egész idő alatt kárba veszett minden igyekezetem. Amikor este hazaértem, egy szót se szólt. A konyhai polcon megpillantottam a cserép kankalint, de hogy a bonbonnal meg a kendővel mi lett, nem tudom. Sohasem hordta.

De voltak szép pillanataink is. Néha péntek délutánonként mosolyogva jött meg a munkából, és szólt, öltözzek át, mert elmegyünk vásárolni a városba. Mentünk a kirakatok előtt, ruhákat próbáltunk, és időnként valóban vet-tünk valamit. Ruhapróba közben mosolyogva nézegette magát a tükörben. Tetszett magának. És valóban, anyám nagyon szép volt. Nekem legalábbis úgy tűnt, karcsú, rövid, sötét, szinte fekete hajjal. De az ilyen délutánokon is,

ha a városban járkáltunk, és meg akartam fogni a kezét, minden alkalommal elhúzódt. Mindig belémsajdult, mégis boldog voltam, mert ő is boldog volt. De többnyire szomorú voltam. Vagy féltem. Mindentől. Attól, hogy hirtelen rámrivall, megbüntet, vagy attól, hogy vele történik valami. Igen, nagyon féltem, hogy baja esik, hogy szerencsétlenség áldozata lesz. Hogy váratlanul meghal.

Pár év múlva, amikor tizennégy éves lettem, megjelent életünkben a férfi is. Azt hiszem, addig nem találkoztam senkivel, én legalábbis nem tudtam róla. Anyám ragyogott. Nem láttam ilyen boldognak apám halála óta, és később sem soha. Korban illett hozzá, jó negyvenes volt, és pár hete járt hozzánk. Esténként is. De sohasem maradt éjszakára. Jobb kezén gyűrűt viselt, s én elgondolkodtam, anyám mit vár tőle tulajdonképpen. A férfi barátságos volt hozzám, de éreztem, hogy sohasem akar az apám lenni. Egyetlenegyszer elvitt bennünket kirándulni. Beültünk a kocsjába, ő felnyitotta a tetejét. Anyám galamszürke kendőt kötött a fejére, és napszemüveget tett fel. Végtelenül élvezte, ahogy mentünk a tenger felé, és szünet nélkül tréfálkozott. Fürdés és napozás közben egy elhagyatott partszakaszon is barátságos volt velem, vele pedig gyengéd. Nem zavart, amikor megérintette a férfit, ellenkezőleg, kívántam, hogy néha engem is megsimogasson, és boldog voltam, mert ő is boldog volt. Hazafelé azonban a hangulat elromlott. Nem tudom, a férfi talán anyám előtt akart jobb színben feltűnni, de egy pillanatban ráta-posott a gázra. Anyám kérlelni kezdte, menjen lassabban, de ő csak nevetett, heccelte anyámat, és még jobban nyomta a gázt. Mint a kő, úgy ültem a hátsó ülésen, anyám egyre hangosabb lett, míg nem üvölteni kezdett. Befogtam a fülemet, csak néztem, hogy veszekednek. Azután, hogy letett bennünket a ház előtt, soha többé nem jött el hozzánk. Ahogyan nem jött senki más sem. Anyám ragyogása kihunyott. Örökre. Dűhe egyre erősebb lett, és a kettőnk élete egyre nehezebb.

Ugyanilyen nehéz lett számomra a tanulás is. Amit valaha könnyedén megértettem, sehogy sem ment a fejembe. Ülhettem a könyv mellett egész délután, másnap, az iskolában csak a füzet vagy a könyv oldalaira vagy a szavak alakjára emlékeztem, a tartalmukra már nem. Az általános után köz-igazgatási szakközépiskolába iratkoztam. Anyám javasolta, hogy mielőbb munkába állhassak, és mert tanulmányi eredményemmel ezt az iskolát engedhettem meg magamnak. Nem vagyok túl okos, de ha nagyon igyekszem, sikeresen befejezhetem. Majdnem tévedett. Szorgalmas voltam, iskola után mindjárt leültem tanulni, a konferenciákon azonban mindig az elégséges és az elégtelen között értékeltek.

A középiskola elején kezdtem el hízni. Amikor nagyon elkeseredtem, kinyitottam a szekrényemet, elővettem egy doboz csokis süteményt, a számba tömtöm, és legalábbis eleinte jobban éreztem magam, aztán általában rosszul

lettem, és le kellett feküdnöm, annyira kimerültem. Középiszolás éveimben kezdett anyám zsebpénzt adni az özvegyi nyugdíjából, ezt iskolaszerekre és élelemre költöttem. Türelmetlenül vártam a tanítás végét, hogy mehessek a boltba: édességen kívül vettem egy üveg savanyú uborkát, gombát, szalámit, sajtot, kenyeret, aztán az egész nap otthon titokban mindjárt meg is ettem. Ezek az orgiák a hónap első tíz napjában tartottak, aztán általában elfogyott a pénzem, és ezért olcsóbb élelmiszereket vettem a lehető legnagyobb mennyiségben. Gondolom, észrevette, mit művelek, de nem szólt semmit. Egy szombati napig, amikor megint összeszólalkoztunk, és a szememre hányt, milyen hanyag és lusta vagyok, és semmi egyebet nem csinálok, mint növesztem a kövér seggemet. Hogy borzalmasan nézek ki, és ilyen dagadtan senki, egy férfi sem fog szeretni. Ettől fogva kitörései ismétlődtek, én meg minden ilyen kitöréskor leszaladtam a közeli boltba, ennivalót vettem magamnak, kerestem egy nyugodt helyet, és mindent felfaltam. Eleinte nem hánytam, de pár hét múlva minden nagy zabálás után hányás következett, és aztán újra zabálás. Ha nem volt otthon, néhányszor kiürítettem a családi hűtőszekrényt, mire ő a szememre hányt, hogy már csak az én zabálásomra keres, és költözzem el, ha így akarom tovább folytatni.

Ha régebben együtt néztük a televíziót, szúrósan végigmért, és kijelentette, hogy nyilván már nem is mosakszom, mert úgy bűzlök, mint egy hulla. Részben igaza volt; tizenhét éves voltam, és százhetvennégy centi magassággal a kilencven kiló felé közelíttem. Undorodtam a testemtől, sem nézni, sem megérinteni nem akartam. Így néha napokig nem mosakodtam, nem zuhanyoztam. Ilyenkor kiküldött a fürdőszobába, és rámparancsolt, zuhanyozz le, mert rosszul lesz a szagomtól. Úgy éltem meg a tulajdon testemet, mint egy elhanyagolt, undorító lakást, melyben a körülmények kényszerre folytán lakom. Évek óta nem néztem meg magam rendszeren a tükörben, nem ismertem a testemet, főként nem az intim részeit, melyeket különben szivaccsal mostam le.

De nem az én szagom vagy bűzöm, akármim volt az egyetlen, amitől hánynia kellett. Éjjeliszekrénye fiókjában egyre több doboz nyugtatót és antidepresszánt fedeztem fel. Ugyanígy felfedeztem, hogy hálószerasztalán gyűlnek a pálinkásüvegek. Előtte eleinte nem ivott, később ott sorakoztak az üvegek a konyhai pulton. Ebéd után – egyre ritkábban főzött, vagy ha mégis, akkor olyasmit, amit több napon keresztül fel lehetett melegíteni – poharával meg egy üveggel odaült a televízió elé, és nézte a szappanoperákat. Hazaérve a munkából többé nem ment sehová, csak a televíziót bámulta mozdulatlanul, egy szó nélkül. Észrevettem, hogy nagyon figyelmesen követi a cselekményt. Sohasem ültem le vele televíziót nézni, mert csak így volt nyugtatóm tőle, meg tudtam, hogy egyedül akar maradni. Egyre mélyebbre süllyedt a leegyszerűsített jó és rossz világába, a tévé-sze-

mélyiségek jellemvonásait magára, rám és megboldogult apámra vonatkozta: az áldozatokban magára ismert, a gonosz boszorkányokban énrám, és a tisztességes férfiakban a férjére.

Az iskola elvégzése után egy kisebb építővállalat titkárságán helyezkedtem el, fél óra járásnyira a lakásunktól. Kivehettem volna magamnak egy szobát és elköltözhettem volna, de erre sohasem gondoltam komolyan. Egyre jobban féltettem anyámat, különösen miután nyugdíjba ment. Ötvenhat éves kora után gonoszsága lassan vesztett dinamikájából, valószínűleg a tabletták meg az alkohol miatt, de a hirtelen dühkitöréseket követő tompaság időszakai egyre gyakoribbak és hosszabbak lettek. Többé senki sem jött hozzánk, nagynéném pár évvel apám halála után megbetegedett és meghalt, anyám az évek során elvesztette összes barátnőjét, nekem egy sem volt az általános iskola óta. Sem barátnóm, sem barátom, nemhogy pasim. Kettőnk életében – halott apámat, az ő megölt férjét kivéve – többé nem volt férfi. Anyámmal egymásra tapadó élősködőkké váltunk, és csak idő meg erő kérdése volt, melyikünk fogja felfalni a másikat. Néhanyszor arra gondoltam, hogy mindennek véget vethetnék, ha bemennék a hálószobájába, bevinnék egy csomó tablettát, és az ágyában örökre elaludnék. Egyszer meg is próbáltam, de gyengeség fogott el, alig bírtam kivergődni a fürdőszobába, hogy kihányjam az egészet.

Nyugdíjazása után egész napokat, sőt éjszakákat ült a televízió előtt, sokszor felöltözve aludt el a bekapcsolt készüléknél, s amikor másnap reggel felébredt, nézte tovább. Pár ilyen nap után, amikor egy szót sem beszélt hozzám, hirtelen, valódi ok nélkül kitört, és ordítani kezdett, hogy sírba akarom vinni, hogy gonosz vagyok és undorító az elhízott testemmel, ráadásul még hülye is. Anyámnak igaza volt, igaznak bizonyult, amit gyerekkorom, apám halála óta mondogatott: nem vagyok túl okos, százhat kilómmal visszataszító vagyok, és az utóbbi időkben valószínűleg gonosz is lettem. Ahogyan ő gyűlölt engem, úgy kezdtem gyűlölni én is. Nem úgy persze, bár valóban gyűlöltem, amikor sértegetett és megpofozott, de tulajdonképpen sajnáltam, amikor láttam ott kuporogni mozdulatlanul a tévé előtt. Azt kívántam, bár csak segíthetnék rajta, és tudtam, hogy mindennek ellenére, noha gyűlölöm, azért a gonoszsága, a dühe ellenére végtelenül szeretem őt. Sohasem fogok elmenni, mert nem tudnám magára hagyni, mert úgy érzem, egyedül nem tudna meglenni, és nélkülem biztosan meghalna. Bár néha, az utóbbi években pontosan ezt kívántam – igen, azt, hogy meghaljon, hogy elmenjen, és végleg hagyjon egyedül, így mentse meg magát és engem.

Azon a hétfő délutánon az ágyon feküdtem, krémest ettem és a horoszkópot olvastam a női lapban. Hirtelen feltépte az ajtót, a szobába rontott, és azt ordította, hogy szándékosan mostam össze selyemblúzáat a fehérneművel. Szándékosan kifőztem az egészet, vagy mert fogalmam sincs az öltözködés-

ről, és képtelen vagyok megkülönböztetni a selymet a pamuttól. Rá se néztem, amíg kiabált és közeledett hozzám, majd csapkodni kezdett a vizes blúzzal. Felálltam, és kihúzódtam a balkonra. Kellemes júniusi délután volt, húsz fok, sütött a meleg délutáni nap.

– Hagyj békén – mondtam nyugodtan, de ő nem hagyta abba az ordítást, és mindannyiszor végigcsapott rajtam a vizes blúzzal. Több mint száz kilométerrel még egyszer olyan nehéz voltam, mint ő. Eddig nem próbáltam ki az erőmet, sohasem tudtam visszaadni az ütését, mindig eltakartam az arcomat, vagy ha másképp nem ment, kiszaladtam a fürdőszobába, és bezárkóztam, amíg a roham el nem múlt. Ekkor is kimentem a fürdőszobába, fogtam a lavór mosott ruhát, kivittem a balkonra, és teregetni kezdtem. Anyám utánam jött, nekem esett, kiabált, hogy tönkretettem a blúzárt, az ifjúságát, az életét, mindent.

– Csak azt sajnálom – sziszegte –, hogy nem vetéltelek el, mert akkor más volna az életem.

Ránéztem: – Mit mondtál?

– Igazi lidércnyomás volt a veled való terhesség, és a szülés utáni komplikációk miatt később nem lehetett több gyerekem. Pedig szerettem volna, egy fiút, legalább még egy fiút akartam, de te mindent elrontottál – előbb a méhemet tetted tönkre, aztán megölted apádat is.

Ekkor mondta ki először egyenesen, amiről egész idő alatt tudtam, hogy gondolja. Milyen nagyon más, ha valaki ki is mondja azt, amiről a másik is tud. Tudtam, hogy sohasem szeretett. De annál, hogy el akart vetélni, és hogy sajnálja, amiért nem így történt, szíven ütöttek az apámról mondottak. Mint-ha egész életemben arra vártam volna, hogy kimondja azt, ami miatt olyan kegyetlenül bánt velem. Amikor kimondta, és még egyszer végigcsapott az arcomon a vizes ronggyal, belémsajdult. Az ütésnél is jobban fájt – bűzlött az alkoholtól, különben is egyre gyengébb lett – amit mondott. Megmozdult bennem valami, ami szunnyadt évtizedeken át. Amikor újra rám akart csapni, megragadtam a blúzt, és anyámmal együtt magamhoz húztam. Ellenállt, újra meg akart ütni, és dulakodás közben nyugodtan a balkon korlátja felé szorítottam. Sikerült belekapaszkodnia a korlátba, de mivel kába volt, egyre jobban támolygott. Úgy ingott, mint pipacs a szélben. Teste élet és halál között lebegett. Az ő élete és az én jövőm között. Fáradt, zavaros szemébe néztem. Sohasem volt ilyen a tekintete, nem volt benne se düh, se iszonyat. Csak a halál. Anyám fáradt volt. Nagyon fáradt... Láttam a szemében, hogy már nem akar élni, és talán nem is tudja, hogy már rég nem él. Előtte álltam, és önkéntelenül kinyújtottam feléje a kezemet. Anyám nyitott tenyerembe nézett, aztán felemelte a tekintetét, és egyenesen a szemembe nézett. Anélkül, hogy elmozdította volna a tekintetét, fölemelte a tenyerét. Egy pillanatra azt hittem, a kezét kínálja, de a következő pillanatban szája ellenséges mosolyra

húzódott, aztán kinyújtotta bal kezét, és átlendült a korláton. Amikor csatant odalent, elállt a lélegzetem. Nem néztem le az udvarra. Amíg meg nem hallottam a kiabálást, mozdulatlanul álltam a balkonon, és azután mentem le az udvarra.

Néhány szomszéd biztosan hallotta a veszekedést, újabb hangos veszekedésünket, a mellettünk lakó szomszédasszony legalábbis, akinél a rádió szólt. Fél órával később mint csaknem húsz éve, ott ültem a konyhában a rendőrökkel és a nyomozóval, és nyugodtan meséltem, mi történt. Azt is, hogy anyám részeg volt, nemcsak ezen a délutánon, hanem szüntelenül az utóbbi években. A nyomozó nem egészen hitte el a történetemet. Mint később a vizsgálóbíró sem, aki figyelmesen méregetett, és a mozdulataimból legalább egy parányi nyugtalanságot, bűntudatot vagy zavart próbált kiolvasni.

– Biztos benne, hogy nem maga lökte le a balkonról? – kérdezte hétfő délután a konyhában a nyomozó, aki azt állította, hogy a boncolás nagy tömegű nyugtatót és alkoholt mutatott ki anyám vérében.

– Biztos vagyok – feleltem. – Teljesen be volt állítva, és elcsúszott – de ő már rég elcsúszott... és azt gondoltam, már apám halála előtt, talán mielőtt megismerte apámat. Családunk és kettőnk közös élete előtt sohasem tudtam túl sokat anyámról. Nagyszüleimet nem ismertem, és ő sohasem beszélt korábbi életéről. Míg a nyomozó rám figyelt, én a nyitott konyhaajtón keresztül a szekrényen megpillantottam anyám fényképét. Bár a kép ott volt ezekben az években, most néztem meg először igazán. Illetve most másképp láttam. A fénykép akkor készült, amikor anyám körülbelül az én éveimben járt. Sohasem kérdeztem, ki vette le, és pontosan hol készült a kép. Testhez álló szürke kosztümben és rövid frizurával egy lépcsőn áll valami kőfal előtt, és nem a gépbe néz, hanem valahová a távolba. Mosolyog, mintha olyasmit látna a horizonton, ami tetszik neki, és aminek örül. Talán már ismerte apámat, talán éppen akkor szeretett bele, talán a közös életükre gondolt, talán már viselős volt, talán nem is tudott erről, amikor a kép készült. Talán már tudta, és ezért mosolygott... Vállamon éreztem a nyomozó kezét, zsebkendőt nyújtott felém.

– Még egyszer kérdezem tehát, a szomszédok vallomása szerint önök gyakran veszekedtek, dulakodás hangjait is hallották, tehát nem maga lökte le véletlenül a balkonról?

Néztem a fényképet, és előtörttek a könnyek: – Nem, nem én löktem a halálba. Az anyám volt. És én végtelenül szerettem.

A fenyves

– Nem mehetünk máshová nyaralni, mert csak innen érek be sürgős esetben egy órán belül a kórházba – mondta csökönyösen és a vitát kizárva minden évben, idén már nyolcadszor kész tények elé állítva a felesége, a tartományi klinika kevés sebészeinek egyike, ugyanis ezt a szakmát elsősorban a férfiak uralják, és igen erős a konkurencia. A férfit maga a gondolat is elkedvetlenítette, hogy újabb nyarat kell tölteniük a háromemeletes villában, közvetlenül a tó partján, tágas kertben és a hívatlan vendégek elől elkerített strandon. Még valami zavarta; a villától nem messze, negyedóra járásra a békés, rendezett településtől a szabadstrand nemcsak a nudisták mekkája volt, hanem úgy hallotta, olyan férfiaké is, akiktől felfordult a gyomra. Eszébe nem jutott volna, míg öt éve baráti társaságban el nem panaszkolta, hogy nyáron újra várja a büntetőszázad abban az unalmas, poshadt pocsolyában, mire valaki jelentőségteljes fintorral megjegyezte, azt beszélük, a közelben van a buzik egyik hírhedt találkahelye. És nemcsak azoké, akik már messziről felismerhetők undorító gesztusaikkal és fenékrizálásukkal, de állítólag tekintélyes urak is járnak oda, amíg feleségük a nyugágyban szundikál vagy a gyerekekkel foglalkozik.

– Nem tudtam, tényleg nem tudtam róla – jegyezte meg szemérmesen. Kínos volt neki és dühös volt a feleségére, aki örökösen az átkozott Blauer Enzian panziót erőlteti, melynek tulajdonosnője, a hipochonder kövér Brigitte asszony – azonkívül, hogy eltemette a férjét, és örökölt egy hatalmas villát a tóparton, kilátással a Karavankákra – életében nem foglalkozott mással, mint a tulajdon betegségével meg a turisták megkopsztásával. Brigitte asszony egészségi állapota csak a nyári szezonra javult meg – különösen arra a három hétre, melyet a férfi apaurinos ritmusban élt át a drótkerítés mögött –, ilyenkor a panziósné széltében-hosszában kielemezte a saját diagnózisát, külön potya édességekkel – ezt természetesen a ház állja, tisztelt doktornő – hízelegte be magát a feleségéhez, akivel és még két másik libával együtt szapulták a tehetségtelen sebészeket, a hanyag belgyógyászokat és a lusta egészségügyi személyzetet. Az egyik nő, amelyiknek a férje minden nyarat autisztikus sörözéssel töltötte, a köztársasági elnök hivatalában dolgozott, a másik – különben elvált nő – tulajdonosa volt egy bio-élelmiszer-boltnak, kínálata a bioélelmiszeren kívül minden szart magába foglalt, amit az elfajult elme csak kitalálhat az auravédő amulettektől kezdve az energiaékszereken át az ördögűző meg a gonosz erőket semlegesítő

tárgyakig. Sohasem értette a feleségét. A nő a tudományra és a hivatalos medicinára esküdött, de ha a barátnője, az a boszorkány az ingájával megerősítette a gyanúját, hogy a gastroenterológiai klinika igazgatói posztjára pályázó konkurens kolléga fekete mágiával tör ellene, a két nő nekilátott, a huszonegy eurós voodooobábuból gyertyát öntöttek, tejet és mézet csöpögtettek bele, majd a vetélytársra vonatkozó pusztító gondolatokkal, rosszat kívánva elégették. A férfi a gyógyszerészetben dolgozott, teljes örületnek és piaci ámításnak tartotta a kanca- és kecsketejből kotyvasztott különféle kencéket, hát még a tébolyodott voodoo-szeánszokat, melyeket a felesége mindig bevet, ha elakad valami a klinikán. A felkapaszkodott boszorkák négyese így volt tökéletes, és felettük kiváló orvosszakértőként a felesége uralkodott. A férfit, egy gyógyszerészeti vállalat elemzőjét, a némberek csak apró feladatok elvégzésére érdemesítették. Mindennap elküldték bulvárlapokért a strandra, a következő órákban zavartalan élvezettel szóltak meg másokat, főként olyanokat, akiket ismertek, vagy olyasvalakit ismertek, aki ismerte azokat, így a boszorkák az újságok képeihez mindig hozzáfűztek egy-egy szaftos történetet.

Már ötödik éve érezte magát így, fogságba esve, a vastag talpú szandáljakkal a magánstrand legjobb helyein heverésző középkorú nők és a láthatatlan férfiak között, akik állítólag teljesen normálisnak látszanak, titkon azonban el-eltűntek a kis fenyvesben, a part nyugati szakaszán, ahol, azt beszéltek, bármi megtörténhet. Az elmúlt években a férfi elúszott abba az irányba, nagyon érdekelte, kik azok a tóparti fenyvesben kószáló átkozott buzik. Kíváncsiságát megerősítette egy három évvel korábbi eset, mikor a tóból egy vízbe fúlt, mint később kiderült, meztelen, megfojtott török fiatalembert húztak ki, akinek a gyilkosát sohasem találták meg. A nők erről beszéltek a vakáció teljes hátralévő részében, és később néhány telefonbeszélgetést is lebonyolítottak erre a témára. Csak messziről nézegette a fenyvest, a tóból és látszólag teljesen mellékesen, lelkes távúszóként odapillantgatva a part felé, ahol különböző korú férfiak napoztak, köztük fiatal fiúk is. Igen, nagyon fiatal fiúk, ezen a nyáron gondolt először erre, egykorúak a tizenhatot nemrég betöltött fiával. Már hónapokkal ezelőtt párszor belényilallt, hogy a fiát senki sem hívja fel néhány szemüveges, sovány stréber iskolatársnő kivételével, és eddig egyikről sem beszélt, nemhogy bemutatta volna valamelyiket. Nem tett szemrehányást, pedig teljesen természetesnek érezte volna, hogy a fiának a második osztály végén már van barátnője, ahogyan neki is volt a gimnáziumban. Amolyan normális tizenéves szerelem, a városban tett közös sétákon, mozizáson, kerékpározáson és síelésen alapuló ügyetlen szexszel, míg az egész egy év múlva különösebb tragédia nélkül véget nem ér. De a fiánál semmi. Csak az iskola, a sport, a számítógép és a zene, mindez iskolatársakkal, barátokkal, de lányokkal soha.

Ezen a nyáron kezdte aprólékosabban megfigyelni a fiát a strandon való heverészás közben. Nem lepte meg, hogy elsősorban a boszorka fiával barátkozott, és nem a kövérkés lányával, aki a strandon szemérmesen fürdőköpenyekbe, törülközőkbe és hosszú ujjú pólókba burkolózott. A fiúk kapcsolátát mégoly tüzetes megfigyelés után sem érezte gyanúsnak. De a fia járását, ahogy gyanúsán kalimpált a lábaival, nem érezte se természetesnek, se normálisnak. Túl hevesen dobálta a csípőjét, és a copfját is levágathatta volna. Az új vendégek érkezése csak megerősítette ebbéli kétségeit.

Brigitte asszony intenzív előkészítésben részesítette klubját, és szilárd meggyőződése szerint minden részletbe beavatta, mely a családi tematikájú tévéadások ismert műsorvezetőnőjére és férjére, a bécsi klinika idegsebészére vonatkozhatott. A férfi felesége nem találta túl érdekesnek az idegsebészt, mert minden bizonnyal nem vágyott konkurenciára az orvostudományok területén, ugyanakkor tudta, hogy a műsorvezetőnő kiapadhatatlan forrása a bécsi neurológiáról szóló összes pletykának. Napernyőik alá még egyet odahúztak a fekvőszékből, és a bécsiek megérkezése után pár órával már klubjukba léptették a műsorvezetőnőt, aki – mint a férfi észrevette – nemegyszer lefőzte feleségét, a sebészasszonyt. Az idegsebész belátható időközönként hideg italokat hozott a társaságnak, kommentálta valamelyik boszorkát, és finom gavallérként viselkedett, de közben egyre gyakrabban pillantott a nyugágyra, ahol a férfi mellett az ő és a boszorka fia meg egy harmadik fiú kártyázott. Doktor Heino magas, őszes ötvenes úr volt, aki hosszú fehér nadrágban érkezett a reggelihez, továbbá tejfölszínű ingben meg okker mokaszinban. Pontosan az okkerszínű mokaszin és jobb kezén az aranyba foglalt rubin adta az első vészjelet arról, hogy doktor Heino is azok közé tartozhat, akik a délutáni órákban eltűnedeznek a bekerített telkekről, és úgymond, sétálnak egyet, illetve elmennek újságért, de valójában egyenest a fenyvesbe vágatnak, ahogyan a rossz hírű helyet nevezik. Az idegsebész udvarias volt a férfihoz, a reggelinél mindennap nyájasan köszöntötte, és napközben is váltottak néhány kifinomult frázist a strandon. De este elalvás előtt a férfi mindig arra gondolt, hogy a műsorvezetőnő nem is sejti ágyába fekvő letusolt, selyempizsamás jóképű férjéről, hogy az napközben, pár száz méterre a Blauer Enzian villától férfiseggekre dugdossa a farkát. A férfiak között lezajló aktusnak még a gondolata is undorította, és egyre biztosabb volt benne, hogy doktor Heino jelentőségteljesen sandít arra, ahol ő olvassa az újságját, a fia meg annak barátai kártyáznak és zenét hallgatnak.

Azon a pénteken a reggelinél, miközben a büféasztalnál kávézt töltött magának, észrevette, hogy Heino az asztalukhoz lép, és látszólag mellékesen odavet valamit a fiának, aki először szélesen elmosolyodik, aztán válaszol. Nem hallotta, miről beszélnek. Idegesítette, hogy nem volt ott, de a rom-

lott disznó valószínűleg az ő távollétét kihasználva vetette be humorának a tapasztalatlan fiatalok számára tartogatott arzenálját. Egész nap szemmel tartotta Heinót. Figyelte minden mozdulatát és a hölgyklub körüli serteptelést meg ahogy kétszer italt töltött a fiúknak meg neki is. A Heino átható tekintetével kínált italt érthető módon elutasította, aztán besietett a villába, és rendelt két fröccsöt. Az elsőt teljesen kifulladásra, egy hajtásra megitta, a másikkal visszasietett a strandra, nehogy a romlott pedofil állapot kifőzzön valamit a távollétében. Doktor Heino a nyugágyba süppedve lezseren lapozgatott valami regényt, de a férfi odaérkeztek merően rátekintett. Azután megállíthatatlan sebességgel alakult minden. A srácok lerakták a cédelejátszókat, a boszorka fia fogta a szörföt, és belement a tóba, az ő fia és a harmadik elindult az erdő felé, nem egészen fél perc múlva ugyanabba az irányba elindult doktor Heino is. A férfi gyorsan lehajtotta a második fröccsöt, odakialtott a feleségének, hogy kicsit kinyújtóztatja a tagjait, és eltűnt a többiek után. Lebuktatlak, te buzi disznó, ismételte, miközben először közeledett gyalog a fenyveshez. Nem egészen tíz perc múlva kicsivel az ösvény alatt megpillantotta az első párt, egy férfit és egy nőt, akik meztelenül napoztak a fűben, aztán látott még néhány mindkét nembeli meztelent, de a nők minden megtett lépésnél kevesebben lettek. Amikor rájött, hogy elvesztette a fia, annak barátja és az idegsebész nyomát, eltéveszthetetlen lihegést hallott abból az irányból, ahonnan érkezett. Meggyorsította a lépéseit, és mert vissza nem fordulhatott, fejvesztett félelemmel belegyalogolt egyenesen az osztrák riviéra Szodomájába, és most már az úttól távolabb, az aljnövényzetben kis híján belebotlott két felhevült férfitestbe. A fenyőhöz dőlve olyan jelenet pillantott meg, amely teljesen lebénította. Először látott élőben két férfitestet, amint dühös viperák módjára tekeregtek, összefonódva, feszült, sziszegő ritmusban. Nem gondolt semmire, csak nézte őket, és közben a torka összeszorult, égetett, a homlokát pedig hideg veríték lepte el. Átölelte a fatörzset, és azt kívánta, bár soha ne indult volna el a sötét fenyvesbe, és a jelenet bár örökké tartana ott a szeme előtt. Meleget érzett, a hasüregéből áradt szét, a fakéregre tapadó tenyere izzadni kezdett, és a teste megfeszült. Valahol a háta mögött ág reccsent. Nem fordult meg. A vesztes mozdulatával támasztotta arcát a fatörzshöz, amikor hátulról erős férfikéz simította végig a nyakát, aztán meztelen mellére csusszant, gyűrűsujján a késő délutáni napfényben vörösön felragyogott a rubin, s ő egy pillanatra lehunyta a szemét.

– Gondoltam, hogy maga lesz a kezdeményező – mondta lágyan a férfihang –, ahogy szüntelenül figyelt, a reggeli közben, a strandon, s amikor itallal kínáltam... – simogatta a hangja, miközben mellét a hátához, medencéjét a férfi hátsójához szorította. Erőteljes forróság öntötte el a férfi testét. Meg akarta ragadni a kezét, kibontakozni a szorításából, és elfutni, de mozdulni sem tudott.

– Hol a fiam? – csak ennyit tudott kinyögni, miközben ott állt beszorítva a fenyő és a feszes férfitest között.

– Biztosan jól szórakozik valahol.

– Azt hittem, őt nézegeti...

– Hogy a maga fiát? – kacagott fel könnyedén a másik, megsimogatta a férfi hátsóját, és maga felé fordította. – Ugyan, a maga fia félig még gyerek, és különben sem a mi fajtánk – suttogta, végignyalta a férfi nyakát, erősen megcsókolta, majd beléhatolt.

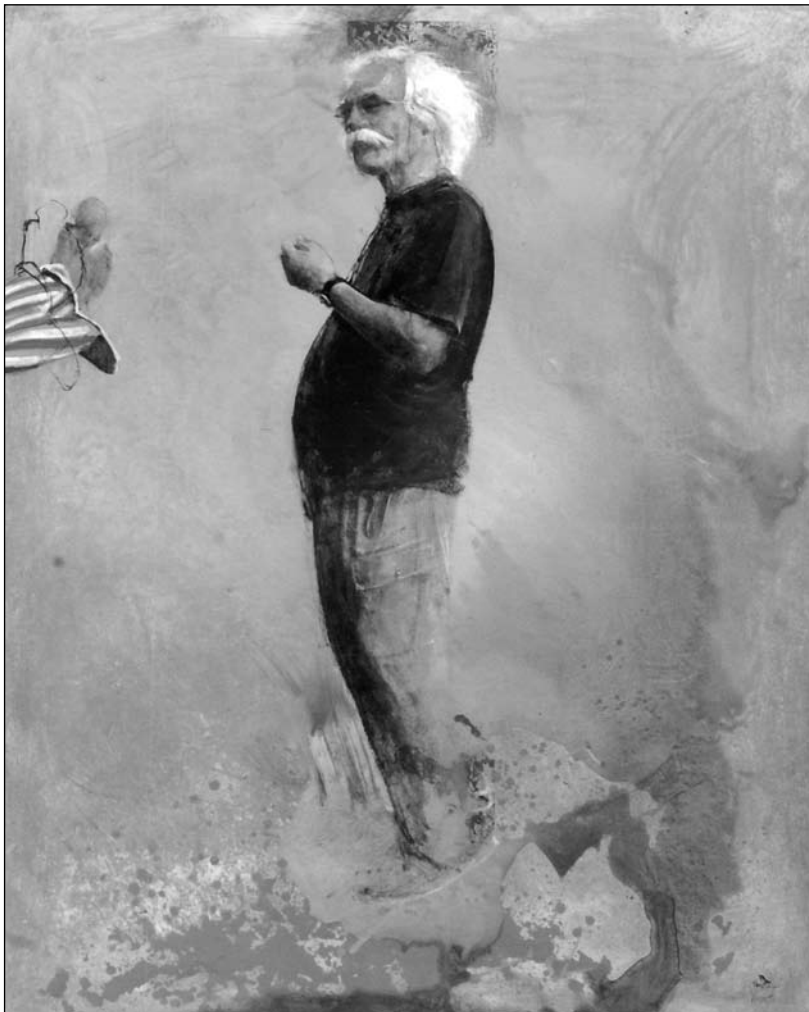
JEGYZET

TIZENHÁROM SZÜRKE-FEKETE TÖRTÉNET

Mojca Kumerdej író, kulturális újságíró, műkritikus 1964-ben született Ljubljánában. Filozófiát és kultúrszociológiát végzett a bölcsészkaron. 1988 óta ír a különböző művészeti lapokba, a vezető szlovén napilap, a *Delo* hasábjain olvashatók szellemes kritikái a kortárs táncról, színházról, performance-ról, filmről és irodalomról.

Második könyve, a *Fragma* karakteres rövid történeteivel az emberi kapcsolatok sötét és titokzatos birodalmába vezeti olvasóját. Az átlagosnak tűnő esetleírásokban minden hihetetlenül megszokott és ismerős, mégis mindig váratlan végkifejletek hökkentenek meg bennünket. A nyugodt kézzel, mértéktartással írott kötet (anti)hőseinek kettős karaktere, különös kalandjai nemcsak az irodalmi ínyenceknek kínálnak csemegét. Kumerdej nemegyszer lep meg bennünket szövegeinek filozófiai hangsúlyaival is.

G. O.

N. I. 011007

Három adalék a Mátyás-tradíció szerb vonatkozásaihoz

2. Mátyás király egy Bocche di Cattaró-i (ma: Boka Kotorska, Montenegró) verses szerb közmondásban

Vuk Karadžić, a 19. század legjelentősebb szerb népköltészeti gyűjtője első ízben 1821-ben publikálta kicsiny szerb népmese-gyűjteményét egy lap mellékleteként.¹ A mindössze tizenkét szöveget közlő kiadvány – mai terminológiával – népmeséket és népmondákat tartalmaz. Ezeket nevezte Karadžić népi elbeszéléseknek (narodne pripovetke). A népmese és népmonda kifejezéseket csak jóval később ismerte és értette meg, elsősorban Grimmék segítségével. Elég hosszú ideig tartott, míg a monda (Sage) terminust Grimmék megértették vele, hisz a terminus és fogalom a szerb népköltészetben ismeretlen volt. Kis gyűjteménye után is több mint három évtizednek kellett eltelnie, míg Grimmék hosszú és kitartó nógatása eredményeként 1853-ban végre közzétette a lényegesen terjedelmesebb, immáron ötven népmesét és népmondát tartalmazó, ma már klasszikusnak tartott szerb népmese-gyűjteményét.² E mű rövidesen német fordításban is megjelent³, így módon a szerb népi líra és verses epika mellett a szerb népi prózaepika is ismertté vált az európai közvélemény előtt.

Karadžić, mint közismert, kiterjedt gyűjtőhálózattal rendelkezett; Szerbián kívül a Balkán többi szerbek is lakta területein jegyezték fel számára lírai dalokat, verses epikát, proverbiumokat és népi prózaepikát. Karadžić népdalgyűjteményei, hősdalkötetei, parömiológiai kiadványai főleg ezeken alapulnak. Gyűjtőhálózatának a Monarchiában, Dél-Magyarországon is voltak képviselői, sőt a Szerémségben maga is gyűjtött. Híressé vált folklórkiadványaiban jelentős részben terepi gyűjtői hozzá kéziratban eljuttatott

¹ Kritikai kiadása in: KARADŽIĆ 1988.

² Kritikai kiadása ugyanott.

³ Berlin, 1854. A fordító Karadžić lánya, Wilhelmine Karadžić. A fordításról: MO-JAŠEVIĆ 1950. 43–57.

anyagát tette közzé. Gyűjtőiről a köteteihez írott bevezetőiben általában megemlékezett. Így ma már tudható, hogy kik voltak gyűjtői, s ezek közül kik voltak a legjelentősebbek. Nagy mesegyűjteményének szöveganyagát is túlnyomórészt gyűjtői kéziratok feljegyzéseiből alkotta meg. Maga ugyan szó szerinti, tehát hiteles lejegyzésre biztatta gyűjtőit, a szövegek közzétételekor azonban beleavatkozott a mesékbe, átírta, stilizálta, nyelviileg módosította őket, ami egyébként a kor általános jellemzője volt.⁴ Esményképei, Grimmék is így jártak el német mesegyűjteményük kiadásai során. Ugyanaz volt a gyakorlat a 19. század magyar gyűjtői esetében is, s nemcsak a népi próza vonatkozásában. Karadžić tehát korának tanulékony folklorista képviselője volt, ilyen tekintetben eljárását nem is érheti megjegyzés. Sőt a 20. század szerb folkloristái szinte kivétel nélkül jóváhagyólag nyugtázzák a nagy szerb népköltészeti gyűjtő eljárásmodját, „szövegigazító” gyakorlatát.⁵

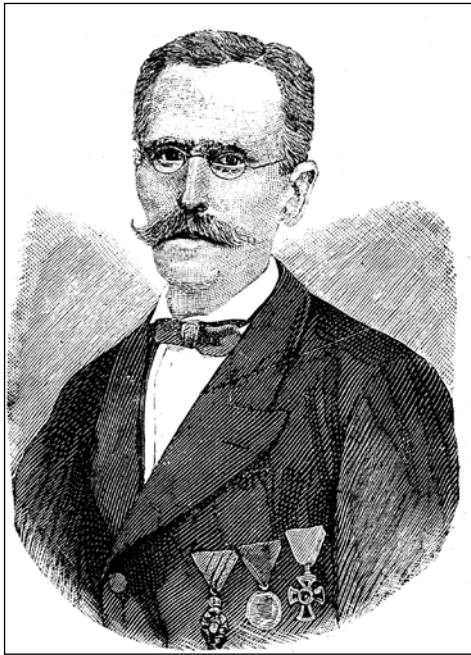
Mivel Karadžić precíz ember volt (a precizitást nyilván Bécsben tanulta), a hozzá érkezett lejegyzés-kéziratok s minden egyéb papír, ami könyvei kiadása kapcsán keletkezett, szinte hiánytalanul fennmaradt hagyatékában, ami az eltelt másfél évszázad során alkalmat kínált a kutatás számára, hogy az opus keletkezése körüli ügyeket alaposabban szemügyre vegye, többek között a kiadatlan gyűjtések publikálása miatt is. Életében kiadott könyvei a későbbiek során számos további kötettel gyarapodtak, már a 19. század végétől. Ezek az úgynevezett állami kiadások.

Mivel bennünket ebben a pillanatban Karadžić népmesegyűjteményének bizonyos vonatkozásai érdekelnek, a továbbiakban csak erre a kérdésre térek ki. Ezen belül is csupán a gyűjtők által hozzá eljuttatott „nyers” szövegváltozatokra, melyek aztán az ő intervenciója nyomán kapták azt a formát, ami aztán kötetében olvasható. Az első szerb kutató, aki kézbe vette a hagyatékban fellelhető gyűjtői mesekéziratokat, a germanista Miljan Mojašević volt. Mojašević nem folklorista, ennek ellenére kompetenciája nem vonható kétségbe, hisz 1949-ben a német fordításokban megjelent szerb népi elbeszélések témaköréből védte meg doktori értekezését.⁶ (A terminológiát a maihoz igazítva: az értekezés a szerb népi próza: a népmesék és népmondák német fordításait tárgyalja.) Ebből következően Mojašević munkája nem pusztán filológia volt, hanem bele kellett ásnia magát a szerb népmesekiadványokba, a német fordításokba, tehát Vuk Karadžić két szerb népmesekötetébe, valamint ezek német nyelvű változataiba is. Mivel germanistaként ismerte Grimmék szövegcsinító eljárásmodját a német népmesék vonatkozásában, kézenfek-

⁴ Lásd: JUNG 1992a. és az ott idézett irodalmat.

⁵ Vö. MOJAŠEVIĆ 1953. és MILOŠEVIĆ ĐORĐEVIĆ 2002a., de mások is. A további dolgozatok felsorolása: MILOŠEVIĆ ĐORĐEVIĆ 2002a. 68. 1. jegyzet.

⁶ Kiadása: MOJAŠEVIĆ 1950.

*V. Vrčević hercegovinai osztrák-
magyar vicekonzul korában*

*Ebből a budai szerb ábécéskönyvből
tanulta V. Vrčević a betűvetést*

vő volt, hogy az is érdekelte, hogy Karadžić népmesekötete kapcsán miféle megállapítások és következtetések vonhatók le a szerb népmesék „stilizációja” kapcsán a „nyers” gyűjtői szövegek és a sajtó alá rendezett karadžići végső változatok relációjában. Alapos és terjedelmes tanulmánya⁷ a disszertáció megvédése (1949) és megjelenése (1950) után három évvel jelent meg (1953).

Alaposságára jellemző, hogy ő vette először kézbe a hagyatékból fennmaradt gyűjtői „nyers” mesekéziratokat, s ezeket komparálta a kötetbeli végső – ma ismert – változatokkal. Nem bocsátkozva a részletekbe, hisz Karadžić „csinosító” módszerével korábban magam is foglalkoztam⁸ –, csak arra utalok ezen a helyen, hogy számos intervenciót, szövegkihagyást stb. állapított meg, ami a maga korában – Mojašević korában – szinte kegyeletsértésnek számított. A kérdés későbbi kutatói azonban ma már nem így látják a kérdést, sokkal tárgyilagosabban kezelik a „stilizálás” tényét és mikéntjét.⁹

Mojašević szövegében találkoztam magam is első ízben Mátyás király említésével a szerb népmeseszövegek vonatkozásában. Mojašević Vuk Vrčević (1811–1882) néhány gyűjtői szövegét vetette egybe a karadžići végső változattal, s kihagyásokat állapított meg. (Tegyük hozzá: jóváhagyólag, hisz úgy vélte, hogy ezáltal a meseszövegek szebbek, jobbak lettek, mint ahogy azokat Vrčević lejegyzésében olvasta.) E komparáció során olvasható tanulmányában: „Zatim završetak, upravo u neku ruku naravoučenija pripovetke »Zla mačeha«: Kralj Matiaš divno kmetovaše, ko što čini neka odgovara.”¹⁰ A germanista tehát úgy véli, hogy a *Gonosz mostoha* című népmese befejezése egyfajta erkölcsi tanulságként fogalmazza meg a következőket: Mátyás király szépen rendelkezett, ki mint cselekszik, azért felelnie is kell. Mojašević nem utal arra, hogy közmondásról lenne szó, mindössze azt állapítja meg, hogy a mese erkölcsi tanulsága fogalmazódik meg az idézett mondatban. Mindenesetre hálásak lehetünk az éles szemű germanistának, hogy a számunkra alapvetően fontos mondatot már fél évszázaddal ezelőtt észrevette, s lehetővé tette, hogy ezáltal a Mátyás-tradíció e szerb proveriális vonatkozását is a magyar olvasó elé tárhassuk. Mint Mojašević fejtegetéséből kiolvashatjuk, Karadžić az idézett mondatot a végső változathoz húzta, tehát a kiadott szerb népmesegyűjteményben nem olvasható. Úgy tűnik, Karadžić sem látott az idézetben közmondást, tehát a maga nagy közmondásgyűjteményébe sem vette fel.¹¹

Négy évtizeddel később egy szerb folklorista professzor asszony újra értékeztet Karadžić „népmesestilizáló” módszeréről¹², s maga is kitért a *Gonosz*

⁷ MOJAŠEVIĆ 1953.

⁸ Vö. JUNG 1992a.

⁹ Karadžić eljárását elemző dolgozatok felsorolására utal az 5. jegyzet.

¹⁰ MOJAŠEVIĆ 1953. 311.

¹¹ Vö. KARADŽIĆ 1965. (Kritikai kiadás.)

¹² MILOŠEVIĆ ĐORĐEVIĆ 2002a. Korábban (1992) más címen.

mostoha című mese gyűjtői eredetijének és a Karadžić által „stilizált” végső változatának kérdésére. Bár dolgozatában hivatkozik Mojašević tanulmányára, tehát abban már találkozhatott a mese végéről kihagyott résszel, ő abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a Karadžić-féle népmese-gyűjtemény végső szövegeit és az alapul szolgáló gyűjtői „nyerseket” már nyomtatott formában vehette kézbe. 1988-ban ugyanis Karadžić művei kritikai kiadása sorozatában végre megjelent a *Szerb népmesék* Karadžić életében kiadott kisebb és nagyobb változata.¹³ Példamutató filológiai teljesítmény a kötet, amely a sajtó alá rendező Miroslav Pantić munkáját dicséri. Ebben a kötetben nyomtatásban olvashatók a gyűjtői kéziratok is, melyek alapján Karadžić a végső változatokat megalkotta.¹⁴ A többi mellett itt olvasható a *Gonosz mostoha* Vuk Vrčević által feljegyzett kézírata is, melyre Mojašević hivatkozott, s melynek végéről idézte a Karadžić által kihagyott Mátyás-vonatkozást. Mojaševićet tehát ellenőrizheti csaknem fél évszázad után a kései kutató, s megállapíthatja, hogy Karadžić nemcsak az általa idézett szöveget hagyta ki, hanem ebből a kontextusból még valamit, amit a professzor asszony, Nada Milošević Đorđević idéz is, mintegy Karadžić stilizáló módszerét jellemzendő és igazolandó. Arról beszél, hogy néhány esetben a gyűjtők azokat a vonatkozásokat is lejegyezték, amelyek az élő, közönség előtt való mesélés jellegzetességeit hordozzák magukon, ami egyben a hiteles mesélés jellemzője. Karadžić azonban a népmese-gyűjtemény szövegeinek kialakításakor az eszményi meseműfajt tartotta szem előtt, ezeket a vonatkozásokat tehát a gyűjtői „nyersékből” kiküszöbölte, amennyiben a mesélő utólagos magyarázatait vagy kommentárjait képezték.¹⁵ Ezt a módszert a professzor asszony példákkal szemlélteti. A gyűjtői szövegek és a végső szövegváltozatok alapján ezek közé sorolja a bennünket érdeklő *Gonosz mostoha* mese utolsó mondatait is. „Takva je na primer... ili ishodna stihovana poslovice na kraju pripovetke Zla maćeha (br. 33): Kralj Matiaš divno kmetovaše, ko što čini neka odgovara. Jeli tako? (prilagatelna onoga ko mi je ovu priču kazao).”¹⁶ Magyarul: Ilyen például... vagy a következményre utaló *verses közmondás* (a kiemelés tőlem – J. K.) a *Gonosz mostoha* (a 33. számú) végén: Mátyás király szépen ítélkezett, ki mit cselekszik, azért feleljen. Ugye így van? (fűzte hozzá az, aki nekem ezt az elbeszélést mesélte). Folklorista írta le tehát, hogy az a mondat, melyet Mojašević még erkölcsi tanulságként jellemzett, tulajdonképpen *verses közmondás*. Magyarán: Mátyás király személye egy szerb nyelvű közmondás része lett Bocche di Cattaróban a 19. század derekán vagy első évtizedeiben.

¹³ KARADŽIĆ 1988. Alapvetően fontos kritikai ismertetése: MOJAŠEVIĆ 1989.

¹⁴ KARADŽIĆ 1988. 485–616.

¹⁵ MILOŠEVIĆ ĐORĐEVIĆ 2002a. 88–89.

¹⁶ Ugyanott: 88. A Vrčević által Karadžićnak elküldött mese kéziratának nyomtatott változata olvasható: KARADŽIĆ 1988. 564–565. A tárgyalt közmondás: 565.

Ha a mondatot sorokba tördeljük, szépen kijön a szótagszámláló délszláv epikus tízes (deseterac, szerbus manír) példája:

„Kralj Matiaš divno kmetovaše,
Ko što čini, neka odgovara.”

Valóban példaértékűen csinos két sor, mely akár valamelyik epikus énekben is helyet kaphatott volna. Formahű magyar változata például így (is) elképzelhető:

Mátyás király szépen ítélkezett,
Ki amit tesz, azért feleljen is.

E verses közmondás könnyen fordítható magyarra, akár verses formában is, nem csupán értelemszerűen. Csupán a „kmetovaše” ige tűnt kezdetben problematikusnak; némi utánjárással azonban megnyugtatóan értelmezhető jelentése e proverbiumban. A „kmet” főnévnek ugyanis a szerb nyelv változataiban más-más jelentése lehet. A megoldást azonban maga Karadžić szolgáltatja, aki a szó montenegrói jelentését is megadja szótárában. Ezek szerint a „kmet” peres felek által választott (népi) bírót vagy (népi) bírói testület tagját jelenti, a belőle levezetett ige pedig bíraskodást, ítélethozatalt jelent a mi esetünkben. Némi „költői” leleménnyel tehát a cattarói verses közmondás (prózában) így is fordítható: Mátyás király szépen ítélkezett, Ki mint cselekszik, azért tartsa hátát. Ebből következően ebben az idegen közmondásban Mátyás király bírói-ítéletmondói funkcióban jelenik meg. Szerepe tehát igazságszótóként is felfogható.

Hogy viszonyul e közmondás a Mátyás királyhoz köthető magyar proverbiumokhoz? – tehetjük fel a kérdést. Mint közismert, Mátyáshoz a köztudat szerint mindössze pár proverbium kapcsolódik. A legismertebb: *Meghalt Mátyás király, oda az igazság*. E magyar közmondásnak korai, 16. századi változatát találta meg Szabó T. Attila „*Megholt Matia király, s el költ az igazság*” alakban¹⁷, de ugyanebben a korban és ugyanebben az alakban még egy helyen előfordul.¹⁸ A másik Mátyás-proverbiumunk: *Azt is tudja, mit sügött felesége fülebe Mátyás király*.¹⁹ Ez a proverbiumunk azonban korántsem tekinthető általánosan ismertnek és elterjedtnek. Ezeken kívül a nagyon lusta emberre szokták mondani: *Mátyás (király) lustája*.²⁰ Ennek összefüggése a hasonló című Mátyás-mondával közismert. Ezeken kívül Kríza Ildikó Dugonics András paromiológiai művéből még huszonöt „Mátyás-közmondást” hámozott ki.²¹ Hogy ezek mindegyike közmondás-e, azon el lehet gondolkodni.

¹⁷ SZABÓ T. 1958.

¹⁸ Idézi: KRÍZA 2007. 72.

¹⁹ O. NAGY 1976. 470. No M491.

²⁰ Ugyanott: M493.

²¹ KRÍZA 2007. 74–75.

A cattarói (montenegrói) szerb közmondás közvetlen előzménye vagy párhuzama a magyar parómiológiában előttem nem ismert, azt lehet gondolni azonban, hogy „az igazságos Mátyás király” képe lebeghetett annak a közösségnek szeme előtt, amely a cattarói szerb közmondást megalkotta, s utána használta is. Magam másutt leírt vagy élőszóban kommunikált formában nem találkoztam vele. Eddig tehát egy cattarói mesemondó előadásában hangzott el a 19. század derekán, mintegy a méltó büntetését elnyerő mesebeli gonosz mostoha szankcionálásának közmondásbeli megerősítéseként. (Mint olvashattuk a Karadžićnak elküldött meselejegyzés végén a mesemondó szavait, melyet a lejegyző Vuk Vrčevićhez intézett: „Ugye így van?”)²²

²² Vö. KARADŽIĆ 1988. 565. Kibédi Varga Áron érdekes elképzelést vetett fel a közmondás és népmese összefüggéseiről: „Szeretném megkockáztatni azt a feltevést, hogy a mese is visszavezethető egy alapgondolatra; ez az alapgondolat pedig – népi, közösségi műfajról lévén szó – a morális proposíció népi vetülete, azaz a közmondás. Ha megfontoljuk, hogy minden népmese mögött meghúzódik egy erkölcsi szabály, a mesét felfoghatjuk úgy, mint egy-egy közmondás elbeszélő köntösbe öltöztetett illusztrációját. A közmondás a népi bölcsesség tárháza, ha sikerül megállapítani, hogy melyik mese melyik közmondásnak »felel meg«, a mesékből kikövetkeztetett közmondások összessége megadja nekünk az értelmezéshez elengedhetetlen közvetítő eszközöket – hiszen a közmondás már teljesen a tapasztalati világban gyökerezik, és meseszerű, azaz valószínűtlen elemet nem tartalmaz. A közmondások nyelvészeti és szemantikailag rendszerbe foglalhatók. A közmondások rendszere ily módon feltárja előttünk a népmese kontextusát, ideológiáját, és ugyanakkor lehetőséget ad egy-egy népmese többféle értelmezésére is, hiszen léteznek egymásnak ellentmondó közmondások, és azt is jól tudjuk, hogy az ideológiák sem mentesek logikai ellentmondásoktól.” KIBÉDI VARGA 1976. 47. Vrčević Gonosz mostoha című meséjének besorolását Maja Bošković-Stulli végezte el. (Vö. JUNG 1992a. 186.) Eszerint típuskombinációról van szó: Az AaTh 709 (Hófehérke) és az AaTh 706 (A csonkakezü lány) motívumai vannak egybezerkesztve benne. (KARADŽIĆ 1988. 565.) Ugyanarra a típuskombinációra – szinte ugyanabból a korból – magyar példát is ismerünk: ERDÉLYI 1848. III. 212–217. No 3. (A kezetlen lány). Ennek a változatnak azonban más a végkonklúziója: bár „minden baj szerző oka nem más mint az irigy anya volt, a királyfi, hitvese szép kérelmére, mindent elengedett”, tehát ebben az esetben nem mostoháról, hanem anyáról van szó, s a változatban nem következik be a cattarói változatban szereplő megtorló szankció, melyet az ottani adatközlő (Vrčević szerint) az itt tárgyalt verses közmondással szemléltetett, mely Mátyás király virtuális mondását visszhangozza. Ehhez a meséhez (változathoz) nem járul közmondás, mint a cattaróihoz, ebből következően alig elképzelhető, hogy „a mesét felfoghatjuk úgy, mint egy-egy közmondás elbeszélő köntösbe öltöztetett illusztrációját”. Nem valószínű, hogy a népmese (mint folklór műfaj) egy másik folklór műfaj (a közmondás) illusztrációjaként jött volna létre. Ez még akkor is így valószínű, ha a Vrčević-féle változat, valamint az Erdélyinél idézett magyar változat egyformán típuskombináció. Annak ellenére, hogy a közmondások keletkezéséről, kialakulásáról keveset tudunk, nem valószínű, hogy ez az elképzelés (Kibédi Varga Aróné) megmutatná az utat egyrészt a mese keletkezése, másrészt pedig a proverbiumok (ebben az esetben a közmondás) összefüggése felé. Ez akkor is így valószínű, ha a cattarói változat (Gonosz mostoha) valóban mintegy az itt tárgyalt verses közmondás kialakulásának útját szemléltetheti. A proverbiumkutató Szemerkenyi Ágnes egyébként az alábbiakat olvasta ki Kibédi Varga Kibédi Varga feltevéseiből: „A proverbium nemcsak önmagában állhat, hanem más folklórműfajokban is szerepelhet. Társítható a mesével, nemcsak úgy, hogy egy mesének a konklúziója lehet egy közmondás.” SZEMERKENYI 1988. 226.

Nem lehetetlen azonban, hogy a montenegrói folklórban egyszer még rá lehet bukanni ugyanerre a proverbiumra vagy változatára.

A Meghalt Mátyás király, oda az igazság közmondás magyar előfordulásait taglalva írja Kríza Ildikó: „A környező népeknél hasonlóképpen megtalálható ez a közmondás, de csak elvétve kapcsolódik hozzá egy konkrét esemény előadása, amely a közmondás folklóralkotásokhoz kapcsolódását megerősítené.”²³ E merész kijelentését egyetlen konkrét példával, utalással sem támasztja alá, tehát nem tudható, hogy a környező népeknél hol található meg közmondásunk. A magunk által elősott cattarói verses szerb közmondás – mint kifejtteni kíséreltük meg – csupán közvetve hozható összefüggésbe közmondásunkkal, vagy „az igazságos Mátyás királyról” kialakult elképzelésekkel.

Hogy arra is megkíséreljük a választ, hogy hogy kerülhetett Mátyás király alakja egy igen távoli nép és régió folklórába, előbb meg kell ismerkednünk a feljegyző alakjával és tevékenységével. Vuk Vrčević 1811-ben született a cattarói öböl északi részén lévő Risan városkában, szegény, sokgyerekes tanítói-írnoki családban. Iskolába keveset járt, iskolázatlanságát, alapos műveltségének hiányát monográfusai is hangsúlyozzák.²⁴ Az egész Bocche di Cattarót 1814-ben foglalta el az Osztrák–Magyar Monarchia, s gyakorlatilag az első világháború végéig a Monarchia területének számított.²⁵ A gyerek Vrčević, mint önéletrajzában írja: „...a sok risani tanulóval együtt minden pedagógiai módszer nélkül az idegen és igen gyötrelmes budai ábécéskönyvekből kezdtem név szerint tanulni a betűket, hétéves koromban az egész ábécéskönyvet nehézség nélkül tanulmányozni tudtam...”²⁶ Arra nem utal, hogy miféle ábécéskönyvről van szó, úgy véljük azonban, hogy a korban a budai Egyetemi Nyomda által kiadott cirill betűs kiadványokról lehet szó, melyeket a magyarországi szerbek számára nyomtattak.²⁷ Ezeknek a kiad-

²³ KRÍZA 2007. 73.

²⁴ Vö. ĐORĐEVIĆ 1951. és PEŠIĆ 1967.

²⁵ Ez volt az úgynevezett „második osztrák uralom” időszaka. A Monarchia Bocche di Cattarót, Dalmáciával együtt, már 1791-ben a maga birodalmához csatolta. A két uralom közti intermezzót a napóleoni háborúk időszaka okozta, melynek során francia megszállást is el kellett szenvednie a cattarói öbölnek és környékének.

²⁶ Idézi: PEŠIĆ 1967. 10.

²⁷ A kor serbicáinak bibliográfiai áttekintéseiből egy olyan budai szerb ábécéskönyv adatai kerültek elő, amely valószínűsíthető, hogy a gyermek Vrčević kezében is megfordulhatott. Ennek címe latin betűs változatba áttéve így olvasható: Bukvar radi slaveno-serbskija junosti v Hungarskom kraljevstve i prisovokupljenih jemu predeleu. V Budine grade. Pečatano pri Universitete pismeni slavenoserbskija pečatnji. 1798. E kiadványnak később, 1847-ben és 1853-ban is azonos című változatait jelzik a bibliográfiák, ezek azonban kívül esnek Vrčević általános iskolai tanulmányainak időszakán. Ilyen ábécéskönyvek korábban Bécsben jelentek meg, amikor a cirill betűs kiadványok kiadásának és nyomtatásának császári privilégiumát még a Kurzböck–Novakovics-féle nyomda élvezte. A budai Egyetemi Nyomda történetével és cirill betűs kiadványainak ügyeivel kapcsolatban lásd: IVÁNYI-GÁRDONYI 1927. és KÁFER 1977., valamint ČURČIĆ 1972. E kérdés kapcsán köszönet illeti Pastyik Lászlót, aki vizsgálataimat tanácsaival és kiadványokkal is támogatta.

ványoknak tartalmát nem ismerjük, de mivel Vrčević idegennek nevezi őket, valószínűleg nem szerb szempontú példaanyagot tártak a montenegrói szerb diákság elé. Hogy e könyvben/könyvekben a példamondatok tartalmaztak-e proveriális utalásokat Mátyás királyra, ebben a pillanatban nem tudjuk. Vrčević, felcseperedése után, némi kereskedői karrier után, gyakorlatilag a Monarchia szolgálatában töltötte életét Cattaróban, Ragusában, Zárában, később Hercegovinában. Közben azonban a szerb népköltészet-kutatás szempontjából fontos tevékenységet folytatott, kezdetben a cattarói öböl területén és Montenegróban, később Dalmáciában és Hercegovinában is (általában szolgálati helyein és környékén) kiterjedt népköltészeti gyűjtést folytatott. Gyakorlatilag mindent gyűjtött: lírát, hősepikát, proverbiumanyagot, népmesét és népmondát. Miután 1835-ben megismerkedett Vuk Karadžićtal, annak terepi gyűjtőjévé szegődött, s évtizedeken át küldözgette neki gyűjtött anyagát, melynek jelentős részét Karadžić közzé is tette kötetekben. Monográfusai szerint Vrčević volt Karadžić legjobb, legkitartóbb és legeredményesebb terepi gyűjtője. Karadžić halála után gyűjtéseit maga adta ki külön kötetekben. Ezek a kiadványok ma már alig hozzáférhetőek, tehát nem lehet tudni, hogy a kérdéses Mátyás-proverbiumot külön is publikálta-e, tekintettel arra, hogy Karadžić *Szerb népmesék* című kötetéből a kérdéses közmondást tartalmazó rész kimaradt.

Vrčević volt Karadžić legjobb mesegyűjtője, 1840-től figyelt fel Cattaróban a népmesékre, s gyűjteni is kezdte őket. 1849-ben csaknem harminc mesét küldött el Karadžićnak, melyeknek felét (tizenötöt) az közzé is tett 1853-as kötetében. Kötetének mintegy harmada tehát Vrčevićtől, Cattaróból származik.²⁸ Ezek között van a kérdéses *Gonosz mostoha* című is, melynek „nyers” gyűjtői kézírata tartalmazza az itt tárgyalt Mátyás-proverbiumot.²⁹

Hogy a Mátyás-tradíció proveriális lecsapódása hogy került el Bocche di Cattaróba, annak kapcsán a következőkre lehet gondolni. Lehet, hogy a Monarchiában nyomtatott cirill betűs szerb ábécés könyvek vagy egyéb tankönyvek által került a tanulóifjúság körébe az „igazságos Mátyás király” személyét népszerűsítő olvassmány- vagy példamondat-anyag. Elképzelhető, hogy ennek nyomán fogalmazódott meg a cattaróiak közbeszédében az itt tárgyalt verses közmondás, hisz epikus tízesekben megfogalmazott magyar közmondásokról nem tudunk, még Mátyás király kapcsán sem. Az indíttatás tehát Buda irányából jöhetett, a folklorizálódás azonban kétségkívül helyi, közösségi módon alakulhatott ki. Hogy ez idáig mindössze Vrčević kéziratából tudjuk dokumentálni a kérdéses verses közmondást, nyomtatott forrásból

²⁸ Karadžićnak kevés saját gyűjtötte és mások által elküldött népmeséje volt, ezért Vrčević gazdag cattarói anyaga nagyon fontos volt számára. Lásd: MOJAŠEVIĆ 1950. 31–35.

²⁹ Kinyomtatott formában lásd: KARADŽIĆ 1988. 565.

nem, annak oka abban is keresendő, hogy „idegen” uralkodóról van szó, s ezt a későbbi montenegrói kultúra azonosította a mindenkori idegen megszállókkal, akik évszázadokon át uralkodtak a montenegrói tenger melléken és a cattarói öböl felett. A montenegróiak büszkesége valószínűleg nem tűrte meg az idegenek emlegetését a nyelv sava-borsát képező proverbiumokban. Így felejtődhetett el a mi Mátyás királyunk is a nevét tartalmazó verses közmondással együtt.

Az sem lehet véletlen, hogy sem a Karadžić szerb népmeséi kritikai kiadásának névmutatója nem utal Mátyás királyra, holott a szövegben (Vrčević publikált gyűjtése) neve ott szerepel, sem pedig Nada Milošević Đorđević könyvének névmutatójában, holott abban olvasható a Karadžić népmese-stilizálásáról szóló tanulmány, mely – Vrčević „nyerse” alapján – ugyancsak emlegeti Mátyás királyt. Az általunk előásott – a 19. század negyvenes éveiben Cattaróban még élő – Mátyás-proverbium tehát nehezen mutatkozik meg a mai olvasó előtt, hacsak kitartóan nem nyomoz utána némi előismeretek alapján. Ugyanez az eset a bánáti szerb Mátyás-mondák kapcsán is, mint arra e dolgozat következő fejezetében szó lesz.

IRODALOM

BRAJOVIĆ, Saša

2006 *U Bogorodičinom vrtu*. Bogorodica i Boka Kotorska – barokna pobožnost zapadnog hrišćanstva. Beograd

ČURČIĆ, Lazar

1972 A pesti Egyetem nyomdája és a szerb könyvnyomtatás. In: VUJICSIĆ (szerk.) 1972. 153–166.

ĐORĐEVIĆ, Tihomir

1951 *Vuk Vrčević*. Cetinje

ERDÉLYI János

1848 *Népdalok és mondák III*. Pesten

IVÁNYI Béla–GÁRDONYI Albert

1927 *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története*. Budapest

JUNG Károly

1992 *Köznapok és legendák*. Tanulmányok a népi kultúra köréből. Újvidék

1992a Vuk Karadžić népmeselejegyző és -publikáló módszeréről. In: JUNG 1992. 186–196.

KARADŽIĆ, Vuk

1965 *Srpske narodne poslovice*. Priredio: Miroslav Pantić. (Kritikai kiadás.) Beograd

1988 *Srpske narodne pripovjetke*. Priredio: Miroslav Pantić. (Kritikai kiadás.) Beograd

KÄFER István

1977 *Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve*. Budapest

KIBÉDI VARGA Áron

1976 Népmese és irodalomelmélet. *Magyar Műhely* 14(1976) No 50. 32–50.

KRÍZA Ildikó

2007 *A Mátyás-hagyomány évszázadai*. Budapest

MILOŠEVIĆ ĐORĐEVIĆ, Nada

2002 *Kazivati redom*. Prilozi proučavanju Vukove poetike usmenog stvaranja. Beograd

2002a O Vukovoj stilizaciji srpskih narodnih pripovedaka. In: MILOŠEVIĆ ĐORĐEVIĆ 2002. 68–92.

MOJAŠEVIĆ, Miljan

1950 *Srpske narodne pripovetke u nemačkim prevodima od Grima i Vuka do Leskina (1815–1915)*. Beograd

1953 O Vukovoj stilizaciji srpskih narodnih pripovedaka. In: *Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu 1901–1951*. Beograd, 1953. 300–315.

1989 Jubilaro kritičko izdanje Karadžićevih „Srpskih narodnih pripovijedaka”. In: *Zbornik MS za književnost i jezik* 37(1989) No 3. 529–535.

O. NAGY Gábor

1976 *Magyar szólások és közmondások*. Ed. 2. Budapest

PEŠIĆ, Radmila

1967 *Vuk Vrčević*. Beograd

SZABÓ T. Attila

1958 Meghalt Mátyás király... *Magyar Nyelvőr* 82(1958) No 2. 235–236.

SZEMERKÉNYI Ágnes

1988 Közmondás és szólás (Proverbium). In: VARGYAS (főszerk.) 1988. 213–237.

VARGYAS Lajos (főszerk.)

1988 *Magyar népköltészet*. Magyar Néprajz V. Folklór 1. Budapest

VUJICSICS Sztoján (szerk.)

1972 *Szomszédság és közösség*. Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok. Tanulmányok. Budapest

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Harkai Vass Éva

Hol van az az íz?

Nádasdy Ádám: *Az az íz. Versek 2005–2007.* Magvető, Budapest, 2007

A cím: telitalálat. Három betű kombinációjából három szó, a három szóból kettő homonima, ami megsokszorozza a jelentést, nem szólva a szavak keltette (mindhárom két-két betűből áll) és a „rím” keltette (mindhárom két-betűs szó z-vel végződik), valamint az egy magánhangzó–egy mássalhangzó szabályszerűségéről. Mindezek felett pedig: a provokatív célzat, miszerint az olvasóban a mutató névmás („az”) révén megfogalmazódik a kérdés: melyik (íz)? Azaz alakot ölt a termékeny kíváncsiság, ami arra ösztönzi, hogy felüsse Nádasdy Ádám e legújabb verseskötetét, remélvén, hogy a versekből majd választ kap a cím által indukált kérdésekre. Annál is inkább, mert vannak némi olvasói tapasztalatai, élményei az ilyen vagy hasonló nyelvi fordulatokra vonatkozóan.

Lukácsy Sándor *Ubi sunt (Egy formula életrajza)* című tanulmányában (L. S.: *Isten gyertyácskái.* Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994, 286–318. l.) világirodalmi és magyar irodalmi példák során mutatja be, milyen gyakori, két évezredes múltra visszavezetve is, a tanulmánya címében említett formula. *Ubi est, ubi sunt*, azaz hol van, hol vannak. Az ilyen formulára épülő versekben rendszerint ismétlődő, szekvenciát alkotó kérdés alanyainak sora, hiánylistája, katalógusa pedig sok mindent sorolhat elő: elhunyt neves személyeket, hajdani birodalmakat, városokat, evilági javakat, gazdagságot, szépséget, pompát – általában eltűnt, megszűnt értékeket, ezek hiányát – vagy, ahogyan e formulát gyakran alkalmazó Villon balladáiban: tűnt idők asszonyait, lovagjait, az előbbieket kapcsán azzal vigasztalódván, hogy „No de hol a tavalyi hó?” (Villon: *Ballada tűnt idők asszonyairól; Ballada tűnt idők lovagjairól* – Szabó

Lőrinc fordításai). Azaz nem is a válasz a lényeges, hanem a (nyilvánvalóan immár pótolhatatlan) hiány kérdésbe foglalt ténye – így a válasz, minthogy a kérdés szónoki, el is maradhat. Vagy – mint Villon szállóigévé vált refrénjében – közhelyes (vagy, ha úgy tetszik, metaforikus) válaszbba fut ki. Hiszen a lényeg nem is a válaszbba rejlik, hanem a drámaian, lamentációszerűen vagy elégikus hangnemben feltörő kérdésekben, kérdéssorokban, s az emberi lét legfőbb ismérvére, a mindannyiunkat sorsszerűen érintő mulandóságra utaló kérdések felszakadása, kibeszélhetősége a vigasz, a beletörődés lelki mechanizmusában oldódik fel (l.: i. m., 290., 291. és 317. l.). Amint kimondom, megnevezem, könnyíték lelkemen, mondhatnánk, s itt nemcsak az említett formula magyar és világirodalmat magában foglaló, több mint két évezredes múltja merül fel, hanem például a költészet varázsló erejébe vetett, több évezredes hit is, amelynek egyik kései, rejtett, de nagyon is létező szála a modernség hajnalán, a múlt századelőn akár a kibeszélés pszichoanalitikus „gyónásaihoz” is vezethet.

Nádasdy Ádám verseskötetének kijelölő jellege ellenére is rejtélyes címe legalábbis ide valahová juttatott el: hogy akkor van valamilyen meghatározott (meghatározható?) íz, „az az íz”, amely esetleg több mindent magában foglalhat, vagy volt és már nincs (és *ubi est?* hová lett?). Viszont a kötet költeményei nemigen adnak a felmerülő, evokatív kérdésekre választ. S vajon helyes-e evokatív gesztusról beszélnünk, amikor a kötet cím, nagyon ravasz módon, épp megkerüli a cselekvés-történet-létezés idejét magába rejtő igét, annak egyértelmű eldönthetőségét, hogy volt-e vagy van-e „az az íz”. De nem adódott más megoldás, mint nyomozni az után, amire a szerző utalt: hogy mi, milyen és hol van vagy volt az az íz...

Lukácsy Sándor említett tanulmányában arról ír, hogy a benne idézett, sokáig szakrális, majd profán átváltozást megélt formula a 19. századtól új tartalmakkal bővül, időszzerű témákkal ruházódik fel, magába olvasztva mindazt, ami időközben történt a világban, velünk és másokkal – például a két világháború rombolása nyomán megsemmisült emberi, szellemi és anyagi értékeket. Ebben a kontextusban hangzik fel a történelmileg könnyen beazonosítható 1918-ban Krúdy hiánykatalógusa (hol az egykor hegyi patakként átlátható élet, a szív, a jövő, a remény, az ábránd, a lepke, a bizalom, a mindennapok emléke, a napkelte varázsa...), Apollinaire-é a harctérre szakadt barátok modern képversbe foglalt névsorával, Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év* című versciklusának 18. szonettjében a közös emlékek szereplőit és magát a versciklus központi szubjektumát kereső kérdéssor stb. (l.: i. m., 313–314. l.). A „katalógus” tehát a múlt század modernségének szellemében mindinkább szubjektivizálódik, miközben a formula marad. Sőt, groteszkké is válhat, mint például Füst Milán *Öregség* című, *ubi sunt*-os szólamokon alapuló, „szép és haragos elégiájában” (i. m., 314. l.).

Nádasdy Ádám kötetének címében azonban a formula csupán ötletszerűen, utalásszerűen van jelen, a rejtély egyik megoldási irányát sejtetve – és nincs katalógus sem. Akkor mi van? – kérdezhetnénk. Valami, ami megfoghatatlan, megnevezhetetlen, mert annál sokkal bonyolultabb, mint hogy egyértelműen megnevezhető, pontosan kijelölhető lenne. Arról szólnak ezek a költemények, hogy van a lírai én, aki ugyan leplezetlen szubjektivitással, ám korántsem a konfesszió, inkább az ironikus-önironikus, reflexív önfeltárás regiszterében veti papírra azt a sok apró, gyakran jelentéktelennek tűnő részletet, mozzanatot, amelyek múltját és jelenét kitöltik. A hullámvasút, egy fénykép, egy vidéki ház, egy lámpa, levegővételnél a szájba loccsant víz, a budai hídfő roncsa, Szeged, egy szálloda, egy nipp, az olasz Alpok..., türelem, változás, kérdések, tudás és a tudás hézagai... – ez lenne a virtuális katalógus, mint ahogyan az öt ciklusba szerkesztett versek tere is virtuális: öt évszaktot fog át. A költeményekben ugyan kitapinthatóak múlt és jelen koordinátái, de ezen az úton nemigen lehet elindulni, mert nem vezet messzire. Nincsenek tanulságok, semmi sem végérvényesen megnevezhető – csak van (vagy nincs), s ez a *van* múltból és jelenből felmerülő részletek gyűjtőhelye – vagy ahogyan maga Nádasdy nevezi meg: apró képecskék sora:

A józanság és a tűrőképesség
ritka pillanatait kihasználva
tekintett végig életén. Kereste a
döntő kanyarokat, a tetováló,
örökre jegyző pillanatokat. De apró
képecskéket látott csak, amiket brossba,
kámeába tesznek; a leningrádi vécé,
mikor végre leszállhatott a buszról;
a bolgár tengerpart, ahol aludtak,
és jéghidegre kihűlt a homok; a gárdonyi
templom, ahol a pap a tévésorozatról
beszélt, bölcsen, szigorúan; a bábolnai
csirkegyár, „Chickmaster” japán gépcsodákkal;
a pannonhalmi könyvtár dohos irodája,
Flóris atyával. Hol itt az irány?
Az iránytű? Ki pöckölgeti ide-oda?
(Apró képecskéket lát)

Azután, a „harmadik évszak”-ban felmerül a címadó vers, amelytől várható lenne, hogy felfedje, mi is „az az íz”. De nem fed fel, legfeljebb jelentéslehetőségekre bontva szétírja a megfejtést. A lírai én nem is kéri számon, hogy hol van, legfeljebb konstatálja, hogy „nincs már”:

Az az öröm, az nincs már, az az íz,
hogy meg lehet csinálni magamat,
akármiből: margarinból, homokból,
a lényeg az, hogy *az*, ott, én legyek.
Az az öröm, az nincs már. Leszerelték
a villamost, amivel sose mentem,
csak másnap akartam. Az a mozi,
ahova járni akartam, bezárt.
Volt sokminden, és annak most az íze
érett a számban, elemezhető.
De az az öröm nincs már, a cukorka
öröme kettéharapás előtt.

(Az az íz)

„A líra: logika” – írta József Attila, bár a költészetből rég megtanulhattuk, hogy épp a leglényegesebb dolgok, az „apró képek” nem határolhatók be, nem nevezhetők meg racionálisan. S J. A. is továbbírta a maga versmondátát („A líra logika; / de nem tudomány.”). Nádasdy Ádám versei nyomán még csak az sem mondható, hogy a virtuális katalógus kizárólag hiányok lajstroma lenne: van, ami van, és van, ami (már) nincs, helyette pedig vannak más dolgok – jók is, rosszak is. Különbözik is: mi a jó és mi a rossz? S el kell-e, el lehet-e őket különíteni? Van-e olyan, hogy csak jó vagy csak rossz? S lényeges-e ez? Nádasdy számára sokkal lényegesebb, hogy „milyen gazdagok a részletek, / és mennyi konkrétum van mindenütt”, s hogy ha kell, foggal-körömmel szabadul „a gazdag részletektől” (*Percnyi nyugalom, majd gurulás*). Vagy – ami hasonló – „nagyszabású terveket tartalmazó” cédulákat dobál el és tart meg. És persze van, ami rossz volt (s nemcsak a hunyázkodásra ösztönző, „zsugori kis szocializmusban”): például az 50. születésnap („nem szerettük már egymást, az asztal / meg túl közel volt a mosogatóhoz”) – de már a 46. is:

Szép volt, tömeg volt, jött sok idegen,
éreződött, hogy boldogtalan vagyok:
kis üvegben berlini fal, továbbá
óegyiptomi papirusztekercs,
gyanúsán színes hieroglifákkal.

(Inkognitó, feszegetés)

Többnyire fanyar élmények – a rezignált bölcsesség vagy a bölcs rezignáció felhangjaival, miszerint a részletek gazdagságába ez is beletartozik. Az elhidegülések, az elmaradások, az üressé, szögletelessé és groteszkké vált mozdulatok is. S bár a kötet verscímeiben fel-felmerülnek az ötvenes évek (és hatvannyolc), amelyek más alkotóknál is gyakran a rezignáció és a rossz közérzet magyarázatául szolgálnak, Nádasdy Ádám esetében „a reménytelenség isten-hosszú, / hideg perspektívái” mégsem szűkíthetők le az ötvenes évek időszaka által kiváltott közérzetre. Miközben ugyanakkor azért nem is szakadnak el tőle:

Vessenek meg, de volt abban gyönyör,
az ötvenes években. Ahogy hazaérve
másik világ a nagymama. A kályha.
[...]
Rádiószínház diópucolással:
egy rücskös, csonka-gúla-alakú
vastömbbel törtük, ejtve, finoman.
A vastömb csak úgy *volt* a nagypapának.
Ha rákérdeztünk, kék lett a szeme:
hol van az már, az eredeti cél?
(*Ötvenes évek*)

De jóval többről, kiterjedtebb közérzetrajzról van szó, s egy olyan rezignált önkép, önportré lírai megfogalmazásáról, amelynek rajzolatai akár József Attila, akár Pilinszky János vagy Petri György arcvonásait is felidézhetik:

Nem vagyok hős, csak számottevő színfolt
azon a széles tablón, jó mellékalak.
Erdők, vadállatok, folyók, halak,
sűrű az én világom, társakkal teli,
nem tudom, hogy kell-e fényleni.
(*Totálplán*)

A kötet legutolsó versében (*Ötvenes évek*), érdekes módon, még az is „bejön”, formálisan is, amit kezdettől fogva kerestünk: a „tavalyi hó” *ubi sunt*-ja: „*hol van már az eredeti cél?*”. Ami azt is jelenti, hogy Nádasy verseskötetének költeményei, ha jelzésszerűen is, de rájátszanak a líratradícióra. Amennyire nehéz (és talán fölösleges is) e versvilág referenciális hátterét, élményforrásait, szétrajzolt, elemeire bontott tematikus világát közös nevezőre hozni, annyira egyértelmű (s cseppet sem fölösleges) e líra versanyagát, poétikai állagát felismerni és számba venni: a jambikus kilenceseken-tízeseken vagy tízeseken-tizenegyeseken alapuló, nagyon biztosra csiszolódott dikciót, néhány szonett nem merev, de biztos kezű összefogottságát. Nádasy 2005-ös, *Soválynak kéne lenni* című kötetének verseiről szólva e költemények prozodiájára vonatkozóan a versnyelv rafinált egyszerűségéről, pátosznélküliségéről, hagyományból építkező, műfordításokon (főként Shakespeare-fordításokon) edződött, hajlékony versbeszédéről szóltam (*Tárgy-költészet*. In: H. V. É.: *Tolsztoj és Kierkegaard Berlinben*. Forum, Újvidék, 2007, 79. l.). Most sem mondhatok mást. Legfeljebb – Nádasy legújabb kötete verseinek ismeretében – azzal a felismeréssel bővíthetném ki korábbi észrevételemet, hogy a költő élményvilágát alkotó, szétpergő részletek egy, a mesterség magas fokáról felismerhető verskultúra foglalatában lesznek megragadhatóakká. Számomra ez „az az íz”, amely által a költői műhelyből kikerült legújabb kötet költeményei megragadhatóak.

Szociokulturális változásainkról

Benes László: *A fenevad zsoldja*. Gemma Könyvek 39.,
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2007

Nem tudhatom, mi tarthatta vissza az 1951-ben született Benes Lászlót attól, hogy már korábban is publikáljon, elszántsága azonban, hogy most kiáll a nagyközönség elé, méghozzá az elsőkötetesek sorozatában, és a továbbiakban részt vesz az irodalmi életben – habár indítékai előttem szövegének olvastán mindvégig homályban maradtak –, mindenképpen méltányolandó.

Pályakezdő írók esetében alapvető kérdés, mekkora bátorsággal mernek járatlan utakat keresni, alkotói kockázatot vállalni, s mennyire kívánnak alkalmazkodni az elfogadottabb értékrendekhez, mennyire szeretnének belesimulni az irodalmi kánonba. Ilyenkor vetődik fel az is, hogy milyen érték-kritériumok mentén helyezhető el a szöveg.

Nem ad azonban választ a könyv ezekre a kérdésekre, mert a szerző sokkal alapvetőbb gondokkal küszködik, például azzal, hogy adekvát módon ki tudja-e egyáltalán alakítani a saját nyelvezetét, továbbá, hogy a cselekménye eléggé eredeti-e. Közben gyakran téveszti a megfelelő kifejezést: egy helyen a papot tiszteletesnek nevezi, ahogyan a református lelkészeket szokás. Zavarba ejtő ezek után, hogy a tiszteletes Rómából kap pénzadományt. Csak jóval később kezdünk gyanakodni, hogy a tiszteletes minden bizonnyal szótévesztés, és a *tiszteledő úr* helyett áll. Az Epilógusban pedig azt olvassuk: „Szerényen húzta meg magát kies hónapos szobájában, amely egy kétes hírű kültelki házban volt, ahol vele hasonszőrű emigránsok laktak.” Hogyhogy kies egy kétes hírű negyedben található hónapos szoba? Miért kell a kies szónak ezt az igen ritkán használatos jelentését alkalmazni, amely ebben az esetben félreérthető? Nem *kietlen* netán? – csak erősödik bennünk a gyanú, hogy a szerző megint szót tévesztett.

Valami egészen furcsa és következtelen stíluskeveredés jön létre a szövegben: Józsi bá, a halász izes népnyelven, tájszólásban beszél, még a középzárt e-t is jelöli a szöveg. „De hát nem azé’ vótam halász már pöndőjös korom úta, hogy nē tudnám, hun harap a hal még ilyenkó’ is.”

Másutt fennkölt magasságokba emelkedik a próza, s ilyenkor végletesen patetikus képzavarral találkozunk: „A rakparti hársfák hétrét görnyedve nyögtek a szellőkések korbácsütései alatt.” A következő mondat is jellemző,

ennyi sablont már régen olvastam egyetlen mondatba sűrítve: „Hatalmas fa árnyékában matuzsálem üldögélt, görbebotra támasztva vékony, csupa ér kezét.” De folytathatnám a közhelyek sorát: „A hold hatalmas, foltos képe kíváncsian bele-belekukkantott az olajos víztükörbe.” Ne gondolja azonban senki, hogy nagyítóval kerestem a véletlenül félrecsúszott mondatokat. Ebben a szövegben a halétel „aranyló lé”, a vizet „vén folyónak” nevezi, a gyilkolástól sem megrettenő maffiózók „a háború legveszettebb kutyái”. A főhős szerelme „visszavonultan élt könyvei, virágai között”, a hangja „gyöngéd”, „apró gyöngyfogai” vannak, szeretkezés közben pedig „testük kígyókként egybefonódva tekergett, vonaglott az egy életen át várt nászéjszaka üdvös homályában”. S amikor azt olvassuk, hogy „szemük elé bíbor köd ereszkedett”, már biztosak vagyunk benne, a mi agyunkra is köd száll, csak mi nem „sodródunk fel” „örvénytörő kavargással” „valami más dimenziójú magasságba”.

A narrátor hangja olykor hivataloskodó: az egyik vendéglő „megőrizte vezető szerepét a helységben”, másutt kimódoltan választékos: „alant”, „abbéli”, „gondolkodol”, „úszóöv”, gyakran pedig a szöveggörnyezetbe nem illően parlagi: kigúvadt szem, járgány, zabál. Úgyhogy végig nem derül ki: a változatosságra és választékosságra törekvő, mindenáron szinonimát kereső írói kényszer hozta létre a könyvre jellemző kiegyensúlyozatlan keveréknyelvet, s a lektor elmulasztotta kigyomláni a stílusterést okozó kifejezéseket, vagy éppen ellenkezőleg: a túlzott lektorálás igyekezete eredményezte a szöveg stílárís egyenetlenségeit.

A könyvnek még a szerkezete dicsérhető leginkább. Távolról indít, prologussal, s itt még nem derül ki, ki beszél, vajon a narrátor életre szóló traumatikus élménye-e a vízi hulla látványa, vagy a főhősé. Majd három fejezet következik, mindegyik élén egy-egy bibliai idézet (valószínűleg azért, mert a történet indításakor papgyilkosság történik), a regény pedig epilógussal zárul.

A történet helyszíne Révmonostor, amelynek papját véletlenül gyilkolják meg. A maffiózók tudomására jut, hogy sok pénzt kapott külföldről a templom felújítására, s hogy néhány napra elmegy otthonról, de vesztére váratlanul hazatér. A pénzről tudomást szerez barátjától, Feritől, a paplak kerítésétől Berényi Zoli is, aki úgyszintén rablási szándékkal indul el, de amint odaér, meglátja az üres kézzel távozó gyilkosokat. Bár semmit sem követett el, furdalja a lelkiismeret, s attól retteg, őt vádolják majd a gyilkossággal, hiszen a közelben tartózkodott. Ezért úgy dönt, egy csapásra megjavul: felhagy notórius alkoholista életmódjával, és a rendes emberek útjára tér. Végül ismerőse, a hirtelen meggazdagodott étterem-tulajdonos elmondja neki, hogy valójában ő adta a fülest a maffiózóknak, mivel sok védelmi pénzzel tartozik nekik. Mivel nem találták meg a pénzt, biztosan végeznek majd vele is, s arra

kéri Zolit, legyen szemtanú. Zoli egy padlóba süllyesztett rejtekhelyről végig is nézi a véres eseményeket, de őt is észreveszik, üldözőbe veszik, mégis megmenekül: mindent hátrahagyva sikerül átszöknie a határon. Életben marad, de elveszíti sorsa megváltozásának reményét.

Mindennek háttérben pedig ott vannak az események irányítói, a hihetetlen módon meggazdagodó hadigazdálkodók és maffiózók, valamint a korrupt nyomozók és rendőrök, akik le akarják zárni a papgyilkosság ügyét, akár annak árán is, hogy ártatlanokat juttatnak börtönbe. A „társadalmi háttér” a tönkrement bankok és bagatell összegért ingatlant áruló ügynökségek sokaságának, a hiperinflációnak, a határ menti csempészésből élők hadának említése jelenti, és megjelennek a regényben a katonai behívót megtagadó fiatalemberek és a mozgósítás ellen tiltakozók is.

A történet lineárisan haladó, egyre kalandosabbá váló elemei pedig még valamire hangsúlyosan felhívják a figyelmet. Arra ugyanis, hogy jelentősen megváltoztak az utóbbi években szociokulturális körülményeink. A tévéműsorokból nap mint nap felénk áradó krimisorozatok – úgy tűnik – még azokban is nyomot hagynak, akikről a tudatosság nagyobb fokát feltételeznénk. A történet elemei között felfedezzük a bűnügyi szappanoperák megoldásait: a papot például Brazíliából hozott fúvócsővel ölik meg, amelynek szintetikus mérlegbe mártott nyila azonnal leállítja a szívműködést. A könyv végére kiderül az is, a rejtekhelyről holtnak látott étterem-tulajdonos mégiscsak életben marad, rokkantan ugyan, de folytatja korábbi életmódját. A könyv elején felbukkanó vízi hulla leírása, majd az autós üldözési jelent is a felpörgetett, krimiszerű jeleneteket idézi. De még a valós háttér ábrázolása sem kap több szerepet a regényben, mint akármely amerikai bűnügyi történetben, amelynek helyszíne az utóbbi időben egyre gyakrabban a volt jugoszláv térség. A könyv fűlszövege említi, de még az emlékezetből sem kopott ki, hogy valóban történt egy papgyilkosság egy Tisza menti községben, a regény referenciális vonatkozásai nem halványodtak el mára teljesen. A szövegen azonban ez sem segít: stiláris szövegformálásának bizonytalanságai hiteltelenítik tartalmi és szerkezeti elemeit is. A szöveg ugyanis csak közöl, hiányzik belőle mind a dinamika, mind a feszültség. Az egyik párbeszéd során mintegy mellékesen mondja el az egyik szereplő az utóbbi tíz év eseményeit. Mivel nincsenek megfelelő nyelvi eszközei hozzá, híján van az ábrázolásnak és miliőteremtésnek, a jellemábrázolás lehetősége pedig fel sem merül. Zoli nagy átalakulása, „megjavulása” is csak a kijelentések szintjén valósul meg.

A regénynek végül egyetlen erénye a cselekmény elvarratlansága marad: nem tudjuk meg az epilógusból sem, mi lesz a főhős sorsa, ám kilátástalansága folytán éppen ebben nyeri el valóságnak tűnő, megélt emberi dimenzióit.

Az elbeszél és meghallgatott történet

Ürmös Attila: *A semmittevés filozófiája*. Albert C. Holló titkos feljegyzései a Vörösmarty mozi kávézójából és más történetek.
Filagória Kiadó, Budapest, 2007

A késő barokk, illetve a rokokó próza szervező eljárásait idézi a „közreadás” kimódoltsága, az alteregó-teremtés eszköze Ürmös Attila *A semmittevés filozófiája* című kötetének szerzői előszavában. Ebből tudjuk meg, hogy „az igazi tettes” – akire az alcímben történt már utalás – egy Albert C. Holló nevű fiatalember, aki „feltűnően hasonlít” az íróra, s aki „titkon jegyzetel, megfigyel, analizál” (5). Ugyanez a bevezető mutat rá a szövegalkotás egyik lényegi mozzanatára: a „történet kitalálása”-nak eljárására. Albert C. Holló – akivel a szerző összetéveszti olykor magát – a történetmondás fontosságát hangsúlyozza: „ezeket... [mármint a történeteket – B. E. megj.] súgta, diktálta nekem, sokszor a legváratlanabb élethelyzetekben” (5).

Mint egy XVIII. század végi magyar regényben (pl. Fanni hagyományai), recenzensi vélemény képezi „a keret” másik felét: Keszthelyi Rezső (?) értekezik az író tevékenységéről. A legőszintebben mondom – akár szégyen, akár nem! – nekem azért ez a név nem mondott túl sokat, már majdnem azt hittem, hogy fikció, de mindannyiunk kincsesbányája, az internet szolgáltatáit igénybe véve szereztem tudomást egy ilyen nevű, 1933-ban született, „újráfelfedezett” (ezt olvastam!) író létezéséről. Még őszintebben: kezdetben Ürmös Attila írói tevékenysége sem volt egészen perfekt előttem, ugyanakkor kötetének szövegeit a mai olvasót megszólító igényűnek és értékűnek találtam, ami a befogadó „megtartása” szempontjából mégiscsak a legfontosabb mozzanat.

A kötet első részét négy – majdnem klasszikus szerkezetű – novella alkotja. Amiért a műfajolvasás mégsem csak a történetmondás hagyományos értelemben vett eljárásait regisztrálja, az az elbeszélésnek a fantasztikum és a nonszensz irányában való kitérése miatt következik be. A történetalkotó képzeletnek ez a digressziója ugyanakkor összefügg a XX–XXI. század fordulópontján beállt viláértési és életvezetési tapasztalatokkal: a századvégi nihil jelenségeivel, illetve a korszak agresszív tendenciáival. Hasonló jelentést

kapnak a modern kor vívmányai, műszaki/elektronikus berendezései, a kommunikáció hamis vagy alkalmatlan eszközei (pl. a reklám közvetítette magatartásminták). A képtelen történet megalkotásának indukáló momentumát többnyire ezek a mozzanatok jelentik; a valóság kiüresedésének, a személyes lét tartalmatlanná válásának felismerései.

A *Reklámország* című novella kezdő „kistörténete” (ezekből konstruálódik ugyanis a szövegegész) azonnal a negatív jelentések felé indítja el az elbeszélést: egy, a mozgólépcsőn balesetet szenvedett kutya jajveszékeltése tartja izgalomban az egyébként megfáradt arcú, kiégett lelkületű bolti eladókat az aluljáróban, akik közül mindenki dohányzik („Nem lehet kibírni másképp”, 15), pokolian szenved a munkájától („Amikor azelőtt átmentem egy aluljárón, nem is sejtettem, hogy itt dolgozni napi kilenc-tíz órán át, az maga a pokol”, 16) és képzeletben sorozatgyilkosságot követ el: „Néha elképzelem, hogyan lesz valakiből sorozatgyilkos... Úgy kezdődne, hogy minden reggel kinyitja a boltot, fogynak a napilapok, csokik, cigaretták és telefonkártyák... Közben egykedvű mozdulatokkal adja a visszajárót, és csak záporozik rá a sok idióta kérdés, megalázó gyanúsítgatás. [...] És ha egyszer egy eladónál fegyver lesz... Ha bekattan... Lehet, hogy lövöldözni fog a mozgólépcsőn álló emberekre? Másnap majd pszichológusok nyilatkoznak a tévében: elemeznek, feltárnak... És a napilapok soraiban ott bujkál majd a kérdés: Miért?” (10). E gondolatkörben olvashatunk elemzést a megkeseredett és humánus arcát vesztett nagyvárosi ember viselkedéskultúrájáról, amelynek lényege a másik, vele valamilyen alárendeltségi viszonyban (pl. eladóként, beosztottként) levő ember megalázása: „És ilyenkor jaj nekünk: ránk zúdítják mindazt a dühöt, amely az európai viselkedési normák máza alatt fortyog, háborog bennük. Családapák, nyugdíjasok, szemrevaló lányok, melósok, értelmiségiek engedik ki a szelepeket, és vetkőznek ki önmagukból az ilyen apró boltocskákból, nap, mint nap...” (10). Áron, a novella központi szereplője épp e magatartásmintákból (s egy hajdani LGT zeneszámból: Álomarcú lány) kiindulva alkot elméleteket az emberi arcok rejtett jelentéseiről, illetve – a felháborítóan hamis illúziókkal kecsegtető reklámplakátok okán – a „reklámországban” való eltűnés lehetőségéről. Az elbeszélő csak később ismeri fel a baljós előjeleket ezekben az eszmefuttatásokban: „A képben mozdulatlan lennél, de elégedett...” (17). Mert Áron egy nap tényleg eltűnik; Holló, az elbeszélő önnegyugtató – mert nem hívta vissza és nem beszélgetett el vele a dolgról – elképzelése szerint „Reklámországban”...

Háborús filmek látomásos és horrortörténetei válnak valósággá abban a történetben, amelyet a *Geri emlékezik* című novella szereplői hallgatnak végig a címszereplő előadásában. A novella ilyen értelemben szekunder elbeszélője, Geri, többször is pontosan regisztrálja e filmszerű hatást: „A színek és a fényviszonyok nagyon fontosak. [...] Kukoricaföld. Szürkület. Ez egy hábo-

rús film.” (20), illetve: „Mintha az iskolai vetítéseken látott képek elevenedtek volna meg.” (21.), „A kamera befogja az egész tájat. Igazi nagyotál... És én ott gyalogolok, csak egy apró, mozgó pont vagyok a filmkockán...” (25). A novella azonban nemcsak egy, a századvégi balkáni háborúk sajnálatosan szokványos történetének (hogyan válik az értelmetlen háborúba önhibáján kívül került kisebbségi a körülmények kényszere alatt gyilkossá, miközben lényének minden porcikája tiltakozik ellene) elbeszélése, hanem az emlékezés áttételes tartalmainak megnyilatkozása is. Mert Geri, miközben a szörnyű háborús történetet meséli, azt is felidézi, milyen emlékek törtek rá múltjából a veszélyhelyzetben (ezek az Idegen, a máshonnan érkező megaláztatásairól szólnak a másik kultúrában), illetve kábítószer hatása alatt miképp hallucinálta egy rommá lőtt ház lakóinak sorsát. E fel- és megidézéseknek, látomásoknak ugyanakkor – mint a reklámország-történetben is – másodlagos funkciójuk is van: rejtett tartalmakat, figyelmeztetéseket, jeleket közvetítenek; e történetben pl. az intolerancia veszélyeiről, egy majdani háborús összeütközés lehetőségéről. (Pl.: „Tudod, a mamának nem tetszik, hogy Dragan szerb. Pedig rendes fiú. Igazi európai. Frankfurtban nőtt fel”, 27.)

Az elvált apuka a két part között hanykódó hajó képevel helyettesíti be (vagyis metaforizálja) a metrószerelvényt, amely a hétvégi röpké együttlét után visszaszállítja (hazaszállítja?) gyermekét az anyához (*A szomorú gyermekek hajója*). Ugyancsak a metaforikus beszéd, a mese segítségével oldja fel a benne és a gyermekben felgyülemlett feszültséget, szomorúságot. Történetet mond arról, hogyan emelte fel egy jó tündér segítségével az egyébként megmozdíthatatlan margitszigeti követ, amelyen séta közben megpihentek. Közben a kőnek többszörös értelme képződik: a mesei erőpróba tárgya, az apai példaképpalkotás eszköze, illetve a lelki teher metaforája.

A nem létező, saját világ („titkos ország”) képe bontakozik ki egy Alzheimer-kórban szenvedő beteg elbeszéléseiből (*Kálmán titkos országa*). De a történet itt sem ennyire egysíkú, mivel a főszereplő és primer elbeszélő Holló C. Albert apjáról is szól a történet, akit a második világháborút követő kommunista diktatúra hurcolt meg: börtönnaplóját olvasva válik világossá számunkra (a befogadó szerepébe lépő elbeszélő és mielőttünk egyaránt), hogy a beteg Kálmán valójában fiatalkori álmukban egy – a diktatúra helyetti – új világban él: „Sokat álmodoztunk apukáddal egy új világról. Úgy véltük, a nemzetek, hagyományok összeköthetik, de – túlzásokba esve – bomlaszthatják is a közösséget. Ha valaki különbségeket akar találni, hát megtalálja... Ezért dolgoztuk ki azt a társadalmi modellt, amelyet később itt meg is valósítottunk” (44). E víziók sorát azonban folyamatosan megtöri a háborúba ájult valóság képe, amelyben hemzsegnak a háborús szörnyűségekről, fej nélkül hazahozott hullákról (mint Marla, az ápolónő férjének esete) szóló kistörténetek.

A kötet második részét (*A semmittevés filozófiája. Albert C. Holló titkos feljegyzései a Vörösmarty mozi kávézójából*) egy rövidtörténetek sorozatából összeálló egységes szöveg alkotja. Lényege maga a történetmondás decameroni (utalás is történik rá!) szituációja. A régi Vörösmarty mozi kávézójában gyűlnek össze a századvég furcsa alakjai, alkotói, hétköznapi filozófusai, s egy-egy asztaltársaság körében történeteket mesélnek. Ezek egyrészt a századvég kiüresedtségét, elgépiesedtségét (a fast-modern- és cyber-kor, a nagyvárosi tömegkultúra embertelenségeit) prezentáló történetek, másrészt anekdoták, víziók egy más világ megalkotásának lehetőségéről. A kávéházi társaság beszélgetéseit, vitáit leíró kerettörténeten belül címszerűen is elkülönülnek azok a történetek, amelyek elhangzanak e körben, miközben folyamatosan változnak a szerepek: hallgatókból mesélők, narrátorokból befogadók válnak. A kötetegész szellemiségének megfelelően, ezeket a történeteket is mélyen áthatja és hatásosan szervezi a képzeleti játék, a fantasztikum, a mese, a vízió, a hallucináció képrendszere. Elbeszélést hallunk az emberről, aki „rózsát gyalogolt a városra”, a tökéletes irodalmi műről, amelyben csak világalkotó jelentőségű nevek szerepelnek majd, a műalkotásokhoz kegyetlen „fast-modern” korról, a könyvkultúrát megsemmisítő tömegkultúráról etc. Legjellemzőbb sajátossága e világnak, mely a történetek révén kibontakozik előttünk, miszerint életfilozófiaként és életmódként egyaránt funkcionál. A „semmittevés” jelensége ugyanis itt nem annyira a dologtalanság és haszontalanság létállapotát, mint inkább a világból való kivonulás módszerét, az embertelenséget (a hajléktalanok pl. megverik társukat, aki értelmet keres az életben!) elfedő beszélgetés kultúráját jelenti. S bár olykor az üres, vagy a felületes fecsegés szintjét is megközelítik e szövegek, helyenként rendkívül unalmasak (mint lehet a kávéházi csevegés is természetesen!), van bennük valami felemelő, igaz, halvány remény: hogy a könyvek, a művek, a kultúra által „megy mégis előbbre” ez a világ.

Gerold László

Így esett Illyriában

Shakespeare: *Vízkereszt, vagy bánom is én*

Hol van Shakespeare Illyriája, amely *Vízkereszt, vagy bánom is én* című vígjátékának színhelye? A színmű szerint a mesében. Meseország. Shakespeare számára. Legalábbis. Holott valóban létezik, ahogy a mű új fordítója, Nádasdy Ádám jegyzetében írja: „Illíria: a mai Dalmácia területe.” De Shakespeare nem kifejezetten törődött a földrajzzal, amint ezt más esetekben is tapasztalhattuk (a *Téli regében* például Bohémiát, ahogy régen Csehországot nevezték, tengerrel ajándékozta meg). Ezúttal sem. Neki, mert mesét írt, egy távoli, közönsége számára ismeretlen, egzotikus tájra volt szüksége. Így eshetett a választása a különös hangzású Illyriára. S mivel a közönség nem tudott róla, elhitte, hogy meseországról van szó, ahol minden megtörténhet. Például az is, hogy a herceg (Orsino) reménytelenül szerelmes a grófnőbe (Olivia), aki már annyira unja a herceg ostromát, hogy szerelmi postását (gyászra hivatkozva) nem is fogadja, de amikor új „fiú” (Cesario) tűnik fel a herceg üzenetével, abba a grófnő beleszeret. Csakhogy az új postás valójában lány (Viola), aki hajótöröttként vetődött partra, s a rajta segítő hajóskapitány tanácsára fiúnak öltözve áll be a herceg szolgálatába, akibe beleszeret, de ezt lány lévén titkolnia kell. S ezzel máris kialakul a drámát mozgóató bonyodalom. Ahogy Viola/Cesario mondja: „Mi lesz ebből? A herceg őt imádja, / én csodalény, a hercegért rajongok; / a hölgy meg, tévesen, értem bolondul. / Hová jutunk?... Mivel férfi vagyok, / reménytelen, hogy gazdámat szeressem; / de mivel nő vagyok (jaj, istenem!) / Olivia is hiába eped. / Ó, idő! Te bogozd ki; mert nekem / ily nagy csomóhoz gyöngye a kezem.” Valóban tehetetlen szegény fiú-lány vagy lány-fiú, attól függ, hogy a belsőt nézzük vagy a külsőt, a ruhát („Te, álruha, gonosz dolog vagy ám”), hogy az, aki, vagy az, akit játszik. De segítségére siet a Shakespeare névre hallgató varázsló, s megoldja a megoldhatatlant. Hogy azonban a szerelmesek egymásra találhassanak, Shakespeare előkeríti Sebastian, Viola ikertestvérét, akinek ugyancsak sikerült megmenekülnie a hajótörés után, s aki összetévesztésig olyan, mint húga, nem csoda, hogy Olivia is összetéveszti a szerelmi postással. S mivel most már négyen vannak, mindenki boldog lehet azzal, akit szeret, Viola a

herceggel, aki lemond a különben is hiába ostromolt grófnőről, a grófnő Sebastiannal, aki pont olyan, mint Cesario, aki viszont nem más, mint Viola.

De hogy a történet másról is szóljon, mint szerelemről, Shakespeare kitalál egy mellék-mesét. Ennek középpontjában a grófnő háznagya, a sötlan, öntelt és buta („Egy megjátszós marha. Könyvből tanul be hangzatos szövegeket, aztán ontja őket mázsaszámra”) Malvolio áll, akivel Mária, a grófnő társalkodónője, Vitéz Bőfőghy Tóbi, a grófnő rokona, Vitéz Fonnyady Ábris, Tóbi barátja és Feste, a tréfamester („bolond”) a grófnőnél, kegyetlen tréfát űznek: elhítetik vele, hogy Olivia szerelmes belé, s Malvolio miközben a felkapaszkodás reményében viselkedésével igyekszik megfelelni a grófnő támasztotta elvárásoknak, nem tudván, hogy olyasmit tesz, úgy viselkedik, amit és ahogy a grófnő ki nem állja (sárga harisnyában jár, masnis térdszalagot visel, s állandóan vigyorog), észre sem veszi, gúnyt űz magából.

Íme a mese, mert mese, amely Shakespeare Illyriájában játszódik. De hogy a történet kerek egész legyen, a két szál, a szerelmes és a komikus találkozzon, összeforrjon, Shakespeare tovább bonyolítja: Orsino és Malvolio mellett Fonnyady úr is szerelmes Olivíába.

És ezt a szerep- és helyzetzűrzavart kell a színpadon megjeleníteni?!

Olvastam, volt előadás, amely – ha már a történet színhelye vízpart – hatalmas, állandóan habot kibocsátó mosógépek között játszódott. Volt előadás, amely – Olivia elutasító magatartásából s abból kiindulva, hogy a cselekmény időpontja, ahogy a cím is utal rá, vízkereszt, január hatodika – hideg tájakra, norvég fjordok közé vitte a történetet és szereplőit. Telihay Péter, a szabadkai előadás rendezője, többek között Metallica- s a Kispál és a Borz-számok felhasználásával zenés játékként viszi színre Shakespeare meséjét. Nem alaptalanul, mivel legelső szerzői utasítás szerint a „háttérben zene” szól, s a szereplők többször követelik a zenét vagy énekelnek maguk is. De ebben az előadásban a zenének háttérfunkciója mellett egyes jelenetekben fontos dramaturgiai szerepe is van, amit segít az élőzene alkalmazása. A kezdő jelenetet kivéve, amikor a herceg (Kálló Béla) monológját teszi érthetlenné, s ezzel megfosztja a színészt attól, hogy megteremtse azt a drámai helyzetet, amely történetbeli létezésének keretét biztosítaná. Máskor viszont, például amikor Sebastian (Pálfi Ervin), ki felgerjedve szerelmi légyottra készül az öt csábító grófnőhöz (Körmöci Petronella), felfokozott vágyát és izgalmát zsigerből fakadó szaxofonszólo (ifj. Kucsera Géza) „mondja el”, a zene tökéletes drámai szerepben szólal meg. Ebben a jelenetben pontosan annak lehetünk a szemtanúi, amiről *Shakespeare titka* című könyvében Martin Lings ír, miszerint Cesario/Viola a grófnő és a közönség számára is csupán a szerelem szimbóluma volt, a vágy, „amire a lélek mélyen sóvárog”, Sebastian viszont „több, mint szimbólum”, ő maga az anyag, a szubsztancia. Benne materializálódik a szerelmi vágy. Ezt fejezi ki a szerelmi találka előtt

álló Sebastian viselkedését illusztráló zene, amely nélkül ez a csodálatosan hiteles, mély pillanat „elmondhatatlan” lenne.

Amint a vázlatos tartalmi ismertetőből is látszik, a *Vízkereszt*... cselekményének több helyszínen kell játszódnia, a tengerparton, a hercegi teremben, a grófnő szobájában, kertjében, udvarában és az utcán. Ezt a kényes színpadtechnikai kérdést a rendező maga oldja meg, olyképpen, hogy egységes s változatlan teret alakít ki. Ennek egyik végén egy díszes kerevet van, ez a herceg lakhelye, vele szemben a grófnő háza van, ezt néhány magas fehér oszlop jelzi. Ezek alkalmasak arra is, hogy szükség esetén kerti bokrok legyenek, amelyekhez bújva a tréfamesterek figyelik a hiú Malvolio komikumá daga-dó magánszámát (valóban „királyi szórakozás”, ahogy a főheccmester, Mária ígérte). A herceg és a grófnő lakhelye között a homokkal beszórt térben (tengerpart!) egy plató közlekedik, ezen gördül be, vetődik partra a hajótörött Viola, több jelenet is ezen játszódik, itt mondja felismerés-monológját Viola, amikor ráébred, hogy a grófnő szerelmes belé, itt ágál az öntelt Malvolio, míg Tóbi úr egy észrevétlen rúgással mozgásba nem hozza a platókocsit, s ő egyensúlyát veszítve nyaklik ide-oda, itt készül Sebastian is a grófnővel való találkára, s ide ül Sebastian mellé a fiú izgalmát megszólaltató szaxofonos, de itt éneklő Viola és Sebastian a boldog múltat idéző kettőssét, ami a hétköznapi logika szerint, mivel elszakadtak egymástól, lehetetlen lenne, de a mese logikája szerint megtörténhet. S ebben az előadásban ez a valóság-mese kettősség állandóan felismerhető. A játéktér hosszanti jobb és bal oldalán, közvetlenül a közönség előtt néhány valós kellék van. Az egyik oldalon egy nagy konyhaasztal, zsúfolásig tele mindenféle odaillo kellékekkel, lábasokkal, üvegekkel, flakonokkal, fejes káposztával, répával..., a másik oldalon egy hatalmas dézsa áll savanyú káposztával, mellette pedig egy sütőlap, melyen darált húsból lapított pogácsát sütnék, aminek nem sok értelme s köze van a cselekményhez, de a valóságot jelenti.

Keveredik tehát a mese és a legvalósabb valóság. Van azonban egyetlen díszletelem, amely a többitől eltérően észrevétlen marad, holott nagyon fontos tartalmi szerepe lehetne, a grófnő szobáját határoló oszlopok között levő tükörr gondolk, amelyben például a megszárdult Malvolio látja önmagát, szembesülhet önmagával, s amely a többi szereplő esetében is utalhat a póz és a valóság kettősségére, a mese filozófiáját jelentő alapkérdésre: kik is vagyunk valójában, akiknek látszunk, mutatjuk magunkat, vagy akit önmagunk elől is titkolunk?

A *Vízkereszt*... az önmagunkkal való szembesülés története.

Ez a shakespeare-i mese igazsága!

A szabadkai előadás, annak ellenére, hogy lényegében élvezetes (jóllehet kezdetben tempótlan), nem nyúl a mese mélyére, szórakoztató, de nem hozza ki a mese filozófiáját. Vannak ellenben remekül felépített helyzetei és kiváló színészi teljesítményei.

Mindenekelőtt Csernik Árpád csodálatos Malvolióját kell említeni. Monológja egy kreatúra karikatúrája. Szédületes, ahogy az állig begombolt (ennek a zártságnak pontos külsőt ad a szinte fekete, a kínai pártegyenruhát idéző öltözéke, amely alól azonban meg-megcsillan az aranylánc), minden tréfára fád, spontán emberi megnyilvánulásra képtelen férfi kivetkőzik önmagából, beleszédül annak a lehetőségébe, hogy Olivia mellett ő lesz a ház ura (önmagára vonatkoztatja a hamis levél alábbi sorait: „...ne félj a nagyságtól. Van, aki nagynak születik; van, aki nagyvá teszi magát; és van, akinek tálcán kínálják a nagyságot”), de ezenközben gyógyíthatatlanul ostoba, aki majd, ha mód lesz rá, tudna nagyon kegyetlen is lenni. Mintha a lehető legteljesebben akarna megfelelni Mária szándékának, miszerint Möszejő Malvolióból akkora bolondot csinál, „hogy a neve fogalomvá válik, ő maga pedig közröhej tárgya lesz”. Ahogy eszelősen fut fel s alá, s hol az egyik oldalon, hol a másikon mondja, mit mondja, fröcsköli egy-egy néző arcába mind magasabbra szökő vágját, hogy valaki legyen, hogy hatalomhoz jusson, az már nem is komikus, inkább siralmas. Döbbenetes, lenyűgöző színészi teljesítmény!

Ehhez jó partner a tréfacsinálók kvartettje. Kovács Frigyes Tóbi úrként az *Éjjeli menedékhely* Lukáját idézi (nemrég játszotta az újvidéki előadásban), de most inkább bohókás, játékosabb. Ahogy ruházata is jelzi, öreg csavargó, guberáló csibésznek nézhetnénk, aki egyetlen tréfára csábító lehetőséget sem hagy ki. Hű társa Szilágyi Nándor Fonnyady Ábrisa, afféle, aki hajléktalanként szerencsétlenkedik a történetben, kivált a nem kedvére való párbajjelenetben, amit talán a legkevésbé ügyesen old meg a rendezés. Festét, a tréfamestert, Szóke Attila helyesen nem komikus eszközökkel, hanem a kiábrándult ember székszipisét kifejező bölcs keserűséggel formálja meg. Okos bolond. A heccparádé negyedik muskétása Mária, akiből Vicei Natália a ravasz tréfacsináló mellett a megkeseredett, vágyaival viaskodó némbert is kihozza. G. Erdélyi Hermina feladata Violaként egyszerre hálás és hálátlan. Hálás, mert az álruha lehetővé teszi számára, hogy mást játsszon el, mint ami, ugyanakkor pedig korlátozott mozgásterületet kap: Olivia előtt férfinak kell lenni, holott nő, a herceg előtt nő szeretne lenni, de arra kényszerül, hogy férfi legyen. A színésznő úgy oldja meg feladatát, hogy csibészesre veszi a figurát, illetve igyekszik kerülni az érzelgősséget. Racionalizálja azt, ami épp a rációt nélkülözi. Kálló Béla Orsinójáról definiálatlan, az sem vele történik, ami legközvetlenebbül érinti. Hogy nem tudja megmutatni a teljesebb, összetettebb Orsinót, abban kissé Shakespeare mester is ludas, ha van hálátlan szerep ebben a mesejátékban, akkor ez a hercege, s ehhez csak járul a zenés darabkezdés, amely megvonja a színésztől a szerep bemutatásának lehetőségét, amit csak tetéz a jellegtelenséget nyomatékosító ruha, a kiváló jelmezeket tervező Csik György egyetlen melléfogása. Oliviat Körmöci Petronella alakítja. A gyászra utaló külső alatt láttatja az életre és szerelemre

vágyó nőt, azt, aki Pálfi Ervin Sebastiánját hús-vér alakká avatja. Ralbovszki Csabának kizárólag az a szerepe, hogy tanúsítsa a két testvér összetéveszhető hasonlóságát, amiben Viola és Sebastian alkati különbsége sem okoz gondot. A mesében minden lehetséges. Az is, hogy Pálfit, bár gyakorta feltűnik a történetben, mindaddig nem azonosítjuk Sebastiannal, míg ugyanolyan ruhát nem ölt magára, amilyent Viola visel. Ruha tenné az embert?

Ez már hajaz arra a hiányra, amire utaltam, ami nincs, illetve nem kellően kidolgozott: az előadás gondolatisága. Ugyanezt példázza az a tény, hogy Olivia első látásra beleszeret a nálánál egy fejjel alacsonyabb, külsőleg jelentéktelenebb Cesario-Violába. Ami csak azért lehetséges, mert nem a „fű” külseje ragadta meg, hanem az, ahogy postánként érvel, gazdája helyett udvarol, forgatja, egymásba illeszti a szavakat. A lélek s nem a test. Ezt érezzük mi is, s ezért nem is gondolunk a két szereplő külső, fizikai tulajdonságaira. Sebastian láttán viszont már a szerelem testi vonatkozása, lehetősége ejti rabul Olivíát. Az történik, amire Nádasdy Ádám új, maira vett fordítása megváltozott címének második fele utal: nem „vagy amit akartok”, mint az előző fordítások alapján megtanultuk, hanem: „vagy bánom is én”. Csak céлом elérjem! S ez mikor lenne máskor lehetséges, ha nem pont vízkeresztkor, azon a tizenkettedik éjszakán (erre utal az eredeti cím első fele: Twelfth Night!), amely a karácsonyi ünnepsorozat után következik. Hogy a darab nem télen, hanem nyáron történik, az már teljesen mellékes Shakespeare számára, mint az, hogy mindez valahol, a ki-tudja-hol Illyriában esett meg. Egy mese keretében. Hogy pedig minden mesében sok az igazság, annak felismerését Shakespeare viszont már a darab előadására és közönségére bízta. Fejtsék meg s gondolkodjanak el felette, vagy csak szórakozzanak kedvükre. Erre utal Feste, Olivia házi „bolondjának” előadást záró dala: „most véget ért e kis darab, / hölgyek-urak: tapsoljatok.”

Tapsoltunk.

Náray Éva

Életnapló

Szajkó István: *Látogatók* – Szabadka, Újvidék, Topolya

„Az önmagammal folytatott kommunikáció számomra szinte minden. Csak aki ezt tudja, az képes engem is megszólítani.” (Arnulf Rainer)

A festő nézi a vidéket, ahol él. Mi pedig az ő szemén keresztül látjuk a fényvel megtelő tájat, a végtelen zöldet, a horizont szélén felvillanó apró, színes jeleket. A festő figyel a kiállítására ellátogatókat is. Mi pedig az ő szemén keresztül látjuk a képei előtt töprengő, a látványban elmélyedő Látogatót. A tárlatok mindenkor látogatóit. De a festő figyel az érkező látogatókat is. Mi pedig az ő szemén keresztül látjuk a gondosan vagy éppen hamarjában a falnak támasztott biciklit. Hiszen a bicikli legalább olyan fontos motívum Szajkó festészetében, mint az ember. A látogató nyoma. A látogatóé, akinek fontos, hogy megnézze Szajkó kiállítását. És látjuk Szajkót is, akinek fontos, hogy látogatói legyenek, hogy megossa velük az alkotás élményét. Ez a *Látogatók* című kiállítás.

Fontos volt, hogy a több évtizede dolgozó művész festészetéről, az őt foglalkoztató művészi problémák aktuális helyzetéről végre átfogó képet kaphattunk és alkothattunk. Szajkó István a hetvenes évek végén a vajdasági képzőművészeti élet fenegyerekeként – nem túlzás – robbant be a képzőművészeti életbe. Zágrábi diákként, a Párizsban tanult, Olaszországot és Németországot megjárt Nikola Reiser tanítványaként a szakmai tudáson túl az itt ismerttől és megszokottól eltérő nyitottságra tett szert, és korai alkotásait is ez a mindenre nyitott attitűd s ezzel társulva a tehetséges, útjukat kitartóan és merészen kereső fiatalok pimaszsága hatja át. A nyolcvanas évek közepéig szinte valamennyi, errefelé alapított képzőművészeti díjat magáénak tudhatta, a szakma és a nagyközönség kedvence lett, ami errefelé még manapság sem jár együtt. Aztán a kilencvenes évek elején Magyarországra költözött. Néhány évre a vajdasági tárlatlátogató szem elől is téveszthette. Majd egyszer csak ismét felbukkant a bakonyi magányban készült képekkel. De ezek a munkák már egy merőben más szemléletmódot tükröztek. Ezek már nem a nyugtalan, a képzőművészet minden lehetséges útját kipróbáló, az elfogadott

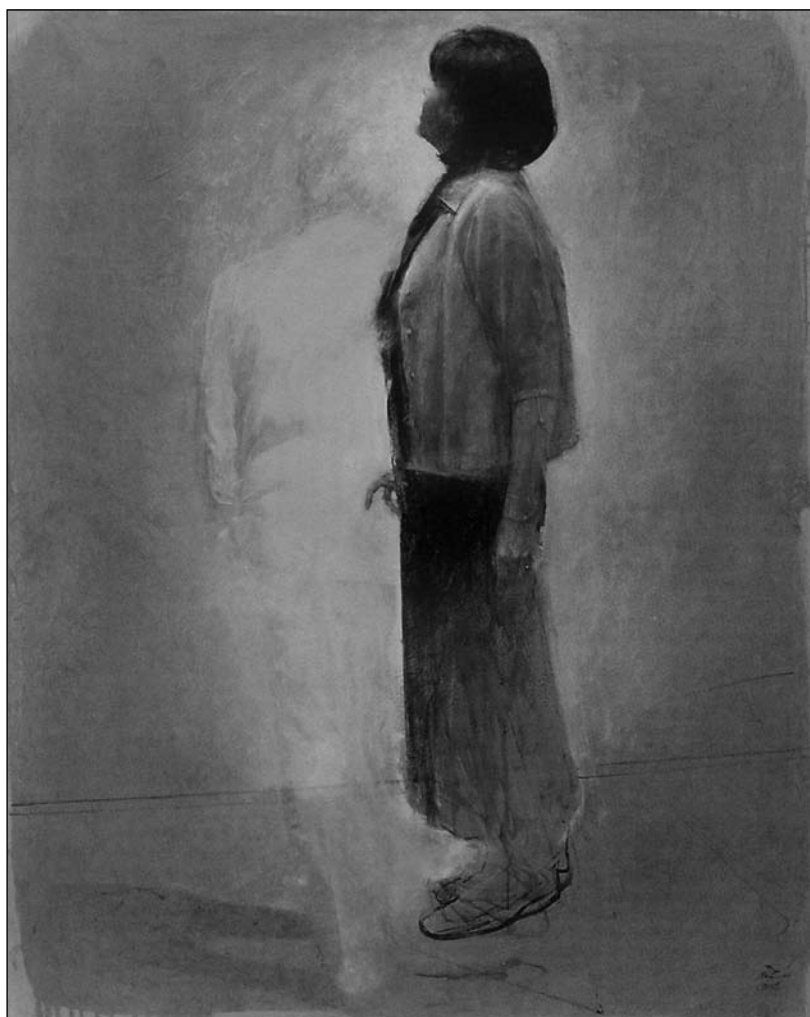
normákra fittyet hányó művész alkotásai voltak, hanem a lehiggadt, szemlélődő, a világot a sarkaiból immáron kifordítani nem akaró művész képei. Egy kicsit megállapodottabbak, nyugodtabbak, talán kiábrándultabbak, de mindenképpen mások. Pillanatnyiség és időtlen nyugalom sajátos elegyei. És képein mindez egyszerű és magától értetődő.

Ebben a mostani, bizonyos tekintetben retrospektívnek is tekinthető kiállításban az életmű következetes építkezése mutatkozik meg az egyes képek közötti szoros összefüggésben. Azonnal szembetűnik az anyag rétegzettsége. A játék, ami ennek a tárlatnak az alapja, s amelynek lényege az új képeknek a régiekkel való összekapcsolódásában rejlik. Az új képek, a látogatók, figyelmesen nézik a régi képeket. Nyilvánvaló, hogy Szajkó a számára fontos képeket válogatta az anyagba. A számára fontos jelképeket. Az életjelképeket.

Szajkó képein a látványon túl lélekbeli és érzelmi állapotokat „rögzít”, pátosz és szentimentalizmus nélkül. Ám minden esetben harmonikusan, s ennek következtében kiegyensúlyozottan. Szajkó művészetére egyébként is nagyfokú kiegyensúlyozottság jellemző. Festményeinek témái együttesen teljeseznek ki egy olyan egészzé, amelyben minden elem pontosan meghatározott szereppel és jelentéssel bír, az egyes képelemek (a ló, a galamb, a bicikli) pedig olyan szimbólumokká lépnek elő, amelyeken keresztül még inkább érthetővé és olvashatóvá válnak nemcsak az egyes művek, de az a világgép is, amely munkáit áthatja. Mégis, mintha minden egyes festménye magában rejtene a végkifejletet, a kiállítás összképének lényegi mondanóját. Művészetének alapja az intenzív megfigyelés és a figyelem, a művészi kifejezés koncentrációja. Kétségbevonhatatlan szakmai felkészültsége és tehetsége mellett ez a művészi érzékenység biztosítja témái egyediségét, kompozíciói feszes teljességét. A tér és idő egymásra rétegződése révén az egész kiállítást önmagában, egyetlen látványként, egyetlen önálló műalkotásként érzékelhettük. A festő szándéka szerinti rendezés, a már említett egymásra rétegződés azt az „illúziót” kelti, hogy általa megfejtethjük Szajkó művészetét, gondolatvilágát és életszemléletét egyaránt, hiszen festményein a jelentések, a szimbólumok váltakozásai egységes világgép részeként olvadnak össze. Ebben rejlik egyúttal Szajkó sajátos expresszivitásának és drámaiságának, kontemplatív magatartásának mélysége, képalkotásának jelentősége is. S efelől megközelítve művészetét rá kell jönnünk, hogy Szajkó mégiscsak ugyanabban a rendszerben mozog és dolgozik, mint negyedszázaddal ezelőtt, csak műveinek izzása változott. Továbbra is az idő nélküli élet és az általa megélt élet kettősségéről szól jelekben, maga alkotta szimbólumokban.

Szajkó újvidéki kiállításáról írva az ifjú kritikus a „lét elviselhetetlen harmóniáját” emlegeti, és azt mondja, „a képek derűje, aurája úzött ki az utcára. Hiába, egy beton- és szmogkedvelő lény számára ennyi harmónia egyszerre befogadhatatlan”. Én meg azt mondom, nagy szükségünk van erre a harmó-

niára s a harmónia nyújtotta csendre. A csend nagyon fontos. A sok zaj után megnyugvást hoz. Csendben lehet gondolkodni. Csendben lehet szemlélődni. Csendben lehet megpihenni. És a csendben lehet az élettapasztalatokat is összegezni. Szajkó ezt úgy teszi, hogy megfesti képeit. Nagy lendülettel, hallatlan energiával. Mi, nézők pedig tehetjük úgy, hogy elmerülünk ezekben a képekben. Csöndes látogatókká válva magunk is.

B. V. 290907

Krónika

IN MEMORIAM

Február 29-én Szabadkán nyolcvan-éves korában elhunyt Dési Ábel (Sárkány Szilveszter) költő, prózaíró, kritikus és publicista. Bácsgyulafalván született 1929. június 24-én, az általános iskolát Szabadkán, a kereskedelmi középiskolát pedig Belgrádban végezte. 1946-ban a Magyar Szó, egy évvel később a Kultúrszövetség munkatársa, ugyanebben az évben Pesten nyomdászatot tanul. 1948-ban kazánfűtő a szabadkai konzervgyárban, 1949-ben fogolyként a hírhedt Goli otokra került, ahonnan 1952-ben szabadult. Évekig munkanélküli, 1961-től a 7 Nap munkatársa, elsősorban kritikákat ír szépirodalmi és filozófiai művekről. 1984-től nyugdíjas. Bori Imre írja róla A jugoszláviai magyar irodalom rövid történetében, hogy bár az ötvenes években fellépő írók és költők nemzedéktársa, mégis magányos egyénisége irodalmunknak. Három verseskötete (A remény elve, 1961, Fáj az idő, 1966, Kortársaim, 1969) és egy kisregényeket tartalmazó könyve jelent meg (Félelem és fájdalom, 1984).

Február 26-án elhunyt Andruskó Károly képzőművész. Zentán született 1915-ben. Foglalkozására nézve nyomdász volt, aki a festészetnek és a grafikának szentelte életét. Készített olajfestményeket, monotípiákat, akvarelleket, pasztellképeket, fa- és linóleummetszeteket. Metszeteit fába vagy a linóleumhoz hasonló műanyagba, podo-litba véste. A grafikában mutatkozott meg igazi tehetsége, nevét a Kubikosélet-bará-

berélet című linómetszetei tették ismertté. Ady Endre, Petőfi Sándor, Arany János költeményeihez készített metszeteket. Legismertebb munkái ex librisei. A mű-faj nemzetközileg elismert művésze volt. 1970-től tagja volt az UNESCO keretein belül működő ex libris társaságoknak. A budapesti Országos Széchényi Könyvtár birtokában levő legkisebb könyv Andruskó Károlynak Zentán kiadott 6×7 milliméternyi, metszeteket tartalmazó A kapa című munkája.

DÍJAK

Kovács Frigyes, a szabadkai Népszínház művésze Jászai Mari-díjban részesült.

Képzőművészeti és művészetirői munkásságáért Szombathy Bálint Munkácsydíjat kapott.

Esszé- és tanulmányírói munkásságáért Thomka Beáta Balassa Péter-díjban részesült.

Irodalmi publicisztikájáért Petőfi Sándor Sajtószabadság Díjban részesült Tari István.

Napleány Újságírói Díjjal tüntették ki Kabók Erikát, a Magyar Szó szerkesztőjét.

László Sándor, az Újvidéki Színház igazgatója Kaszás Attila-díjban részesült.

RENDEZVÉNYEK

KÖNYVVÁSÁR ÚJVIDÉKEN
– Március elején tartották Újvidéken a III. Nemzetközi Tavasz Könyvvásárt, melynek vendége Spiró György író, költő, műfordító, irodalomtörténész volt.

MÁRCIUS 15. A MAGYAR TAN-SZÉKEN – Március 13-án került sor a Magyar Tanszék hagyományos március 15-i ünnepi műsorára, melynek idén a Színe és visszája címet adták. A költői diskurzusok a forradalomról témakörből válogatott irodalmi műveket a tanszék elsőéves hallgatói (Anitics Márta, Bartos Attila, Csuvik Krisztina, Döme Szabolcs, Đurđev Jasna, Fejsztámer Orsolya, Kalapáti Szabina, Király Kornélia, Kiss Dániel, Kocsis Árpád, Koncz Hajnalka, Kovács László, Kozma Rita, Losonc Zsuzsanna, Mészáros Enikő, Pálify Beáta, Pálify Tamara, Paróczy Rita, Pásztor Zsuzsa, Tóth Bagi Ágota, Tosztás Andrea és Zabos Ákos) adták elő. A műsort Bence Erika egyetemi docens állította össze.

MEGJELENT

Balogh István: Panna és Mágocs. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Bordás Győző: Az Úr órája. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Harkai Vass Éva: Mi volt szép C.-ben? – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Kalapis Zoltán: „Negyvennyolcnak nagy idejében”. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Podolszki József: Vidékiesség – európai-ság. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Takács Ilona–Farkas L. Zsuzsa: Húsvéti kifestő. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Virág Gábor: A kishegyési iparosság története. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Papp György–Rajslil Ilona: Bácskai helységek Pesty Frigyes 1864. évi kéziratosa helynévtárában. – LOGOS-print, Tóthfalva, 2006.

Önmegalkotás és rálátás. Kód – irodalom – kultúra – régió II. Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2008.

KÖNYVBEMUTATÓK

Február 19-én Magyarkanizsán bemutatták Dukai Éva *A boldogság nem ajándék* című könyvét.

Február 21-én mutatták be Topolyán Terék Anna *Mosolyszakadás* című verseskötetét.

Február 25-én Nagybecskereken bemutatták Káich Katalin *Bambach Róbert színháza* című könyvét.

Február 26-án Kishegyesen bemutatták Dukai Éva *A boldogság nem ajándék* című könyvét.

Február 28-án Szabadkán bemutatták Szakmány György *Apu nem megy sehová* című regényét.

Február 28-án Zentán bemutatták Balogh István *Panna és Mágocs* című mesekötetét.

Február 29-én Felsőhegyen és Tornyoson bemutatták Balogh István *Panna és Mágocs* című könyvét.

Február 29-én Kishegyesen bemutatták Harkai Vass Éva *Mi volt szép C.-ben?* című legújabb verseskötetét.

Március 4-én Bácsfeketehegyen bemutatták Bordás Győző *Az Úr órája* című kötetét.

Március 12-én Zentán bemutatták Benes László *A fenevad zsoldja* című kisregényét és Bordás Győző *Az Úr órája* című dokumentumnovellákat és tárcákat tartalmazó könyvét.

Március 13-án Szabadkán bemutatták B. Foky István *Madárkarácsony* című könyvét.

Március 13-án Újvidéken bemutatták Vajda Gábor *Az autonómia illúziója* című kötetét.

SZÍNHÁZ

Március 14-én mutatta be a szabadkai Népszínház magyar társulata Müller Péter *Szomorú vasárnap* című zenés játékát Kovács Frigyes rendezésében. Szereplők: G. Erdélyi Hermina, Pálfi Ervin és Szőke Attila.

Március 27-én Újvidéken került sor Federico García Lorca *Bernarda Alba háza* című színművének bemutatására. Rendező Radoslav Milenković. Szereplők: Banka Livia, Faragó Edit, Jaskov Melinda, Jankovics Andrea, Crnkovity Gabriella, Táborosi Margaréta, Ferenc Ágota, Ábrahám Irén, Kokrehel Júlia, Elor Emina, Lovas Csilla és Raffai Ágnes.

KIÁLLÍTÁS

Március 1-jén Topolyán megnyílt Szajkó István festményeinek tárlata.

Március 14-én Szabadkán megnyílt Csikós Tibor grafikáinak és festményeinek kiállítása.

NOVÁK Anikó összeállítása

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

A szám munkatársai:

Baráth Attila
Bence Erika
Gállos Orsolya
Gerold László
Harkai Vass Éva
Jung Károly
Konrád György
Kumerdej, Mojca
Náray Éva
Novák Anikó
Szajkó István
Toldi Éva
Vickó Árpád

A fedőlapon:

Szajkó István
festményének részlete

Szekeres László
Alapítvány

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A szám megjelenését
a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Magyar Köztársaság Nemzeti
Kulturális Alapja, a Szülőföld Alap
és a Szekeres László Alapítvány támogatta.

híd

ISSN 0350-9079

770350907007